T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ VE YUSUF HİKMET BAYUR

SEYİTHAN ÇEÇEN
15701006

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. TURHAN ADA

İSTANBUL
2019

ÖZ

ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ VE YUSUF HİKMET BAYUR
Seyithan ÇEÇEN
Haziran, 2019

Tek Partinin egemen olduğu siyasal sistemden, demokratik düzene geçiş sürecinde belli kişilerin katkıları üzerinde fikir birliği vardır. Ancak çok partili siyasal hayatın yeşermesinde uygun iklimi sağlayan isimlerden biri olan Yusuf Hikmet Bayur'un bu süreçte ayrı bir ehemmiyeti olduğu açıktır. Zira Bayur, sadece 2.Dünya Savaşı'nın bittiği sene olan 1945 senesinin sunduğu uygun koşullarda değil; İnönü'nün iktidara geldiği ilk gün dahi bir şekilde tepkisini ortaya koyarak, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra yani 1938'de muhalefetin ilk örneklerini vermiştir. Bununla birlikte kendisinin de mensubu olduğu CHP iktidarı boyunca, İsmet İnönü ve yönetimini, ekonomik sorunları, antidemokratik seçim usullerini şiddetli şekilde eleştirmeye devam etmiştir. Bu durum, kendisinin 1946'da CHP'den ihraç edilmesine kadar varmıştır. Ancak Bayur siyasi mücadelesini, 1946'da kurulan Demokrat Parti'ye destek vererek sürdürmüş ve nihayet 1948'de kurucularından olduğu Millet Partisi'nin Genel Başkanı olarak, çok partili siyasal hayata katkısını başka bir evreye taşımıştır. İşte Bayur'un gerek bu süreçteki geçmişi, gerekse mücadelesinin sürekliliği ve çeşitliliği; çok partili hayatın tesisinde onu özgün bir yere koymuştur.

Sunulan bu bilgilerden de hareketle tez çalışmamız, Türkiye'de demokrasiye geçiş üzerine yapılan araştırmalarda Yusuf Hikmet Bayur'un da öne çıkan belli isimler kadar vurgulanması amacıyla kaleme alınmıştır. Ayrıca Bayur'un bu hususiyetine rağmen hakkında fazla eser üretilmemiş olması, böyle bir araştırma yapılmasını zaruri kılmıştır. Tez yazım sürecinde Bayur'un, kendi eserleri, bilhassa belirli gazetelerde yazdığı siyasi makaleleri tetkik edilmiş, T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri de taranarak Bayur'a ait birincil kaynaklara ulaşılmaya özen gösterilmiştir. Bununla birlikte dönemi algılayabilmek adına; dönemin partilerinin eğilimli oldukları gazeteler incelenmiş, çok partili hayata dair üretilmiş muhtelif eserlere de fazlasıyla yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Hikmet Bayur, İsmet İnönü, Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millet Partisi.

ABSTRACT

TRANSİTİON TO MULTİ-PARTY POLİTİCAL LİFE AND YUSUF HİKMET BAYUR

Seyithan ÇEÇEN
June, 2019

There is a consensus about the contributions of some specific people during the process of transition from single party domination to democratic order.But it's obvious that Hikmet Bayur who is one of the names that provided aid for the flourishing of multi-party system, has an extra significance. Because, Bayur presented the first examples of opposition not only in the years of 1945 when 2. world war ended with providing suitable conditions, but starting from just the first days after Inonu came into power after Ataturk's passing in 1938. However he fiercely continued to criticise Ismet Inonu administration, economic problems and antidemocratic election methods during the ruling period of CHP(Republican People's Party) which he also was a member of This situation arrived at a conclusion that he was discharged from his own party, CHP. Bayur carried his political struggle on by supporting Democrat Party which was founded in 1946 and ultimately he moved his contribution on political life to a different stage by becoming the president of Nation's Party which he was one of the founders in 1948. Thus both Bayur's past and the permanency and variety of his struggle, placed him in a significant status about the foundation of multy-party life.

Our thesis study has been written in order to emphasise the important place of Yusuf Hikmet Bayur as a strong participator of transition to multy-party sistem. Also despite this significance, the lack of writings about him , necessitated this kind of research. During the thesis study , Bayur's own writings , especially his columns on several newspapers were examined and reaching primary documents that belong directly to Bayur has been given ultimate attention by even scanning Turkey Republic Presidency public records.Besides , in order to comprehend the era, newspapers that the political parties of the era were inclined to, were examined and information from several various writings about multy party life has been given placed.

Keywords: Yusuf Hikmet Bayur, İsmet İnönü, Transition to multy-party life, Republican People's Party, Democrat Party, Nation's Party.

ÖN SÖZ

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde kritik kabul edilen 1945-1950 yılları arasındaki dönemde hatta öncesinde iktidara yaptığı cesur çıkışlarla demokratikleşme zeminine ciddi katkılar sunan Yusuf Hikmet Bayur'un öneminin kavranması gerekmektedir. Zira Bayur, mensubu olduğu partiyi 2. Dünya Savaşı'nın bitimini beklemeden, savaş sırasında dahi meclis sıralarından ilk tenkit eden isim olmuş, bu uğurda partisinden ihraç edilmeyi göze almış ve sonrasında bir parti genel başkanlığıyla muhalefetine devam etmiş bir kişilikti. Böylesine mühim bir kişiliğin bu döneme dair araştırmalarda ilginç bir şekilde gölgede kalmış olması, bize tez yazım sürecinde hem yeterli heyecanı sağlamış, hem de araştırma esnasında kaynak yetersizliği gibi bir sorunla karşılaşmamıza yol açmıştır. Fakat bu noktada bizzat Hikmet Bayur tarafından yazılmış yüzlerce makale vb. eser imdadımıza yetişmiştir. Netice itibarıyla 1945-1950 yıllarına endekslediğimiz bu tez çalışmasında; varsayılandan fazla hususiyete sahip olduğu görülen Hikmet Bayur, hala çalışılmayı bekleyen, pek keşfedilmemiş bir saha olarak karşımızda durmaktadır.

Tez yazım sürecinde bitmek bilmeyen hatırlatmaları olmasa, bu değerde bir araştırmanın meydana geleceğini düşünmediğim, değerli eşim Gizem ÇEÇEN'e verdiği eşsiz destekten ötürü teşekkür ediyorum. Oldukça zengin gazete arşivinden istifade ettiğim Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin de ayrıca bir teşekkür konusu olduğunu belirtmek isterim. Nihayet, kıymetli vaktini ve birikimini esirgemeyerek araştırmanın bir tez hüviyetine bürünmesini sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Turhan Ada'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, Haziran, 2019 **Seyithan ÇEÇEN**

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **viii**
1. GİRİŞ **1**
2. 1945 ÖNCESİ HİKMET BAYUR'A DAİR **5**
2.1. Çocukluğu ve Gençlik Dönemi 5
2.2. Hikmet Bayur'un Diplomatik Kariyeri 7
2.3. İlmi, Siyasi Kariyeri ve Atatürk Algısı 8
3. ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ **13**
3.1. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Demokratikleşme Zeminin Oluşması 13
3.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 16
3.3. 1946 Yılı Bütçe Görüşmeleri 18
3.4. Dörtlü Takrir 19
3.5. Hikmet Bayur'un Konumu 21
3.6. Muhalefetin Sertleşmesi 26
4. MUHALEFETİN KURUMSALLAŞMASI VE DEMOKRAT PARTİ **31**
4.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu 31
4.1.1. Muhaliflerin CHP'den İhracı 31
4.1.2. Yusuf Hikmet Bayur'un CHP'den İhracı 32
4.1.3. Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu 34
4.1.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Programı 35
4.1.5. 21 Temmuz 1946 Seçimleri 38
4.1.6. Recep Peker Hükümeti'nin Kurulması 42
4.1.7. Demokrat Parti 1. Büyük Kongresi 44
4.2. Yumuşama Dönemi 47
4.2.1. 12 Temmuz Beyannamesi 47

4.2.2. Recep Peker'in İstifası ve Hasan Saka Hükümeti'nin Kuruluşu 50
5. MİLLET PARTİSİ DÖNEMİ 53
5.1. Demokrat Parti'deki Hizipleşmeler.....53
5.2. Millet Partisi'nin Kuruluşu 55
5.2.1. Parti kurulmadan önceki tartışmalar.....55
5.2.2. Millet Partisi ve Programı.....59
5.3. Millet Partisi Kurulduktan Sonra Yaşanan Politik Gelişmeler 61
5.3.1. Demokrat Parti-CHP-Millet Partisi Arasındaki Tartışmalar.....63
5.3.2. Bayur - Hüseyin Cahit Yalçın Tartışması.....65
5.3.3. Hasan Saka Kabinesi'nin İstifası ve Şemsettin Günaltay Hükümeti.....68
5.3.4. Hikmet Bayur ve Falih Rıfkı Atay Arasındaki Din Tartışmaları 71
5.3.5. Hikmet Bayur'un Türkiye'nin Dış Politikasına Dair Eleştirileri 73
5.4. 14 Mayıs 1950 Seçimleri.....76
6. 1950 SONRASI DÖNEMDE HİKMET BAYUR.....87
6.1. Hikmet Bayur'un DP İktidarına Eleştirileri.....87
6.1.1. Kore'ye Asker Gönderilmesi'ne Dair Eleştirileri 88
6.1.2. 1950'nin Sonuna Doğru Şiddetlenen Eleştiriler 89
6.2. Bayur'un Millet Partisi'nden İstifası.....90
6.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Yassıada Süreci 93
7. SONUÇ.....96
KAYNAKÇA.....100
EKLER.....107
ÖZ GEÇMİŞ ..... Error! Bookmark not defined.

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
Age : Adı geçen eser
Agm : Adı geçen makale
bkz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
bs. : Basım
c. : Cilt
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
der. : Derleyen
DP : Demokrat Parti
haz. : Hazırlayan
MP : Millet Partisi
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No. : Numara
Ord. Prof. : Ordinaryüs Profesör
s. : Sayı
SBF : Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası
T.B.M.M : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
v.b. : Ve benzeri
v.s. : Ve saire
yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra neşet eden genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde, daha kuruluşunun ilk yıllarından itibaren çok partili siyasal hayata dair tecrübeler yaşanmıştır. Fakat hem 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, hem de 1930 yılında ortaya çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi, sonuçsuz kalacak iki tecrübe olarak hatırlanacaklardır. 2. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar ise bu durum değişmeyecektir.

Zikrettiğimiz gibi 2. Dünya Savaşı gerek süreç içindeki gelişmeler, gerekse sonuçları bakımından Türkiye'nin demokrasi macerasına kuvvetli bir yön verecek milat noktası kabul edilmektedir. Zira savaşın getirdiği ekonomik olumsuzluklar, savaşın neticelenmesiyle birlikte dünyada esen demokrasi rüzgarı, Türkiye'nin de bu süreçte belli bir seyir izlemesi gerektiğini ifade ediyordu.

Dolayısıyla hem 2. Dünya Savaşı'nın bitiş tarihi, hem de Türkiye'de ve dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olan 1945'den, CHP'nin iktidarı devrettiği 1950 yılına kadar uzanan beş senelik devre, çok partili siyasal hayata geçişte önemli bir mücadele dilimini teşkil etmektedir. Tek parti iktidarına karşı 1945 yılında "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" ve "1946 yılı Bütçe görüşmeleri etrafında meydana gelen tartışmalar, bu mücadelenin ilk örnekleri kabul edilmektedir. Nihayet "Dörtlü Takrir" ile yeni bir partinin tohumlarının atılmasıyla Türkiye, akim kalan çok partili hayata geçiş tecrübelerini bu kez daha uygun koşullarda deneyimlemeye başlamıştır.

Şüphesiz 1945 ile ivme kazanan demokratikleşme sürecinde bu çıkışları yapan birkaç isim vardı. Bilhassa "Dörtler" diye tabir edilen, aynı zamanda 1946 yılında kurulan ve 1950 yılında iktidara gelecek Demokrat Parti kurucuları olan Celal Bayar, Adnan Menderes, M. Fuat Köprülü, bu kritik dönemin izahında sıkça zikredilen isimlerdir. Fakat bu kişilerin haricinde, yine "dörtler" gibi, 1946 yılı bütçesine ret oyu vermesiyle, ileride zikredeceğimiz Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu müzakerelerinde mecliste yaptığı sert eleştirilerle ve daha niceleriyle öne çıkan Yusuf Hikmet Bayur gibi bir isim daha vardı.

İşte yüksek lisans tahsili esnasında Demokrat Parti üzerine çalışırken, Hikmet Bayur'un her meseleye en az dörtler kadar müdahil oluşu, fakat bir o kadar da döneme dair kaynaklarda oldukça az irdelenişi dikkat çekici bir durumdu. Bayur üzerine yaptığımız sınırlı araştırmalar neticesinde "Dörtler" de dahil herhangi bir muhalif hareket emaresi ve koşulları yok iken, mecliste tek parti iktidarına ilk eleştirileri yapmış olduğu bulgusuna ulaştık. Nitekim DP'de devlet bakanlığı ve başbakanlık yapmış Samet Ağaoğlu'nun "Şunu da söyleyeyim. Atatürk'ten sonra Millet Meclisi'nde ilk tenkitler de Bayur tarafından yapılmıştır" cümlesi bu olguyu desteklemektedir.[1] Yine bu noktada İsmet İnönü'nün damadı, gazeteci Metin Toker Hikmet Bayur'un önemini şu şekilde ifade etmektedir; "CHP içinde muhalif bir davranışa geçenler, hatta eylemde bulunanlar 1945'lerde dört milletvekilinden ibaret değildir. İlk sesini yükseltmiş Hikmet Bayur vardır."[2]

Bir taraftan DP milletvekilinin Bayur hakkındaki düşünceleri, bir taraftan da CHP'ye yakın bir isim diyebileceğimiz Metin Toker'in beyanı, Hikmet Bayur'un hususiyeti konusunda mutabakat olduğu hissini uyandırmıştır.

Bu hususiyete binaen, hakkında fazla detaylı araştırmanın yapılmamış olması böyle bir çalışmaya girişmemizde en kuvvetli etken olmuştur. Ancak 1999 senesinde Yusuf Hikmet Bayur'un biyografik bir yüksek lisans tez çalışmasının olduğunu da belirtmek gerekir. Bu çalışmada bilhassa 1920-1980 yılları arasında, siyasi yaşamına da temas edilerek Bayur'un hayatı genel hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Bu tezin yazımındaki esas gaye ise Yusuf Hikmet Bayur'un çok partili siyasal hayata geçiş için en önemli devre olan 1945-1950 yılları arasındaki önemini açığa çıkarmaktır. Bir başka amaç ise, literatürde belli isimler üzerine yoğunlaşmış hakim anlatıyı bir nebze olsun kırmak ve çok partili hayat söz konusu olduğunda Hikmet Bayur'un isminin zikredilmesinin elzem olduğunu okuyucuya anlatmaktır.

Bu çalışmayı hazırlarken Yusuf Hikmet Bayur'un pek de keşfedilmemiş bir alan olması hasebiyle ciddi bir kaynak sorunu çekilmiştir. Fakat bu sorun bilhassa belirli gazetelerde, kendisinin kaleme aldığı günlük siyasi yazılarla aşılmıştır. Yine de Bayur'un ana akım gazeteler olmayan *Hürses* ve *Kudret* gibi gazetelerde başyazarlık yapmış olması bu yazıları temin için güç durumlar ortaya çıkarmıştır. Bu

[1] Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, 1972, 157.
[2] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Tek Parti'den Çok Partiye**, 3. bs. (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990), 53.

noktada Beyazıt Devlet Arşivleri'ne müracaat edilmiş, burada bulunamayan *Hürses* gazetesi için de Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivinde ciddi mesai harcanmıştır. Öncelikle birincil kaynaklara ulaşmak için gösterilen özen, nihayetinde T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ile tanışmamızı zorunlu kılmıştır. Burada kendisi ile alakalı herhangi bir kaynakta rastlanmamış resmi belgelere ve çok değerli fotoğraflara erişilmiştir. Bununla birlikte Bayur'un Tarih alanında ordinaryüs profesör olması nedeniyle üretmiş olduğu ilmi eserlere bir göz atılmış, ancak çalışmamızın sınırlılığı düşünülürse irdelenemeyenlerin en azından isimleri zikredilmiştir. Bayur'un yakınlarının, Bayur'a dair yazdıkları makalelerinden de istifade edilmiştir.

Tez çalışmamız başlıktan da anlaşılacağı gibi, Yusuf Hikmet Bayur'un öneminin çok partili siyasal hayat sürecinde tartışıldığı bir çalışmadır. İçerik de bu sürecin önemli olayları esas alınarak oluşturmuştur. Yani Bayur anlatıldığı kadar, dönemin siyasi gelişmeleri ve ortamı da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla dönemin partilerine yakın yahut mesafeli ana akım gazetelerde çıkan haberlere ve başyazılara da fazlasıyla yer verilmiştir. Bu hususta *Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Kudret, Yeni Sabah, Tan* ve *Zafer* gazeteleri taramaları ciddi zaman almıştır. Bunlar haricinde, muhtelif gazetelerden edindiğimiz bir kısım karikatürlere, kült ansiklopedilere, dönemin aktörlerinin otobiyografilerine, bilimsel makalelere ve telif eserlere de ziyadesiyle yer verilmiştir.

Tez, giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere toplam 5 bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde Yusuf Hikmet Bayur'un çocukluğu, tahsili, ilmi, diplomatik ve siyasi kariyeri irdelenmektedir.

İkinci bölümde, 2. Dünya Savaşı'nın bitimi ile başlayıp Demokrat Parti'nin 1946'da kuruluşuna değin, demokratikleşme zeminine katkı yapan önemli olaylar izlenmiştir. Yine bu olaylar özelinde Hikmet Bayur'un siyasi konumuna dair, ayrıca bir başlık açılmıştır.

Üçüncü bölüm, 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşundan, 1948 yılında Millet Partisi kurulana dek geçen süreyi kapsamaktadır. Bu süre içerisinde yeni partilerin kuruluşunda yaşanan sancılar, tartışmalar bilhassa *Ulus-Vatan* gazetesi ekseninde verilmektedir. 1947'de 12 Temmuz Beyannamesi ile taraflar arasındaki yumuşama dönemi de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Dördüncü bölüm, Yusuf Hikmet Bayur'un Genel Başkanı olacağı Millet Partisi'nin kurulma evresi, kuruluşu ve etrafında dönen tartışmaları içermekte, bu hususlar bilhassa Bayur'un *Kudret* gazetesinde yazdığı baş makaleler ve *Ulus* gazetesinin verdiği karşılıklar üzerinden incelenmektedir. 1948 yılını başlangıç alan bu bölüm 14 Mayıs 1950 Seçimlerinde tek parti iktidarının yıkılması bahsini ele alıp kapanmaktadır.

Sonuç bölümünden önceki bölüm olan beşinci bölümde ise, tezin bina edildiği zaman aralığının dışında olan 1950 yılından sonra Hikmet Bayur'un siyasi durumu kısaca ele alınmaktadır. Yine Hikmet Bayur'un yeni iktidara eleştirileri, Millet Partisi'nden istifası ve 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan Yassıada Süreci incelenerek, vefatı ile de bölüm sonlanmaktadır.

2. 1945 ÖNCESİ HİKMET BAYUR'A DAİR

2.1. Çocukluğu ve Gençlik Dönemi

Yusuf Hikmet Bayur, Foça ve Mudanya Kaymakamlığı'nın yanı sıra Bolayır Mutasarrıflığı vazifesini yürüten Haşmet Bey'in[3] oğlu olarak 1890 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Haşmet Bey'in babası, dolayısıyla Hikmet Bayur'un dedesi, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde bir çok kez sadrazamlık yapmış Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa[4] idi. Haşmet Bey dönemin en ölümcül hastalıklarından olan verem hastalığına yakalanmış ve kısa süre içinde de vefat ederek Hikmet Bayur[5] 3-4 yaşlarında öksüz kalmıştı.[6]

Bir parantez açarsak, Hikmet Bayur'un çocukluğuna dair bu ve bundan sonra zikredeceğimiz bilgileri, Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşanın 23 çocuğundan yirmiikincisi olan Hikmet Bayur'un amcası Hilmi Kamil Bayur'dan[7] edindiğimizi

---

[3] Ek-1 ve Ek-2'deki fotoğraflara bkz.

[4] "Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa: Kıbrıs'ın Lefkoşe kasabasında doğdu. Ailesi Anamur'dan göç etmiş olup babası topçu yüzbaşısı Salih Ağa'dır. Mehmed Kamil ilk eğitimini Kıbrıs'ta gördü; yabancı dillere olan merakı ve yeteneği dolayısıyla Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca'yı öğrendi. 1845'te Mısır'a giderek El-sine Mektebi'ne girdi. Bu okul daha sonra Mekteb-i Harbiye'ye dönüştürüldüğünden askeri ilimleri de tahsil etti. Küçük Said Paşa'nın sadaretinde 13 Eylül 1880'de Maarif nazırı oldu. Şarki Rumeli eyaleti meselesini asker kullanarak çözmek isteyen Sadrazam Said Paşa'nın aksine konuyu müzakere ve anlaşma yoluyla halletmeye taraftar olan Kamil Paşa 15 Zilhicce 1 302 (25 Eylül 1885) tarihli bir hatt-ı hümayunla sadarete tayin edildi. Bu ilk sadareti 29 Muharrem 1309'a (4 Eylül 1891) kadar beş yıl on bir ay dokuz gün sürmüştür. II. Abdülhamid. İngiliz yanlısı politika güden Kamil Paşa'yı ikinci defa 1 3 Rebiülahir 1313'te (3 Ekim 1895) sadrazamlığa getirdi. ll. Meşrutiyet'in ilanından iki gün önce 22 Temmuz 1908'de Said Paşa'nın yedinci defa sadarete getirilmesinin ardından Meclis-i Vükela'ya girdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra Harbiye ve Bahriye nazırlarının padişahça tayini meselesinden Said Paşa'nın güç durumda kalıp istifası etmesi üzerine üçüncü defa sadarete tayin edildi (9 Receb 1326 17 Ağustos 1908) . 22 Temmuz 1912'de sadarete getirilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesine Şura-yı Devlet reisi sıfatıyla girdi. Üç ay sonra Ahmed Muhtar Paşa'nın istifası üzerine 18 Zilkade 1330'da (29 Ekim 1912) dördüncü defa sadarete tayin edildi. Bir müddet sonra Babıali Baskını meydana geldi. Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve yaveri öldürüldü. Sadrazam istifaya zorlandı. Böylece Kamil Paşa'nın siyasi hayatı, bu hadiseyle sona ermiş oldu.(15 Safer 1331/24 Ocak 1913)." ("Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, c.25, Diyanet Vakfı Yayınları, 392-394.)

[5] Ek 3 ve Ek 4'e bkz.

[6] Hilmi Kamil Bayur, **Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 36.

[7] "Hilmi Kamil Bayur: son dönem Osmanlı sadrazamlarından Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa'nın oğludur. Kâmil Paşa, 25 Eylül 1885-4 Eylül 1891, 2 Ekim 1895 - 7 Kasım 1895, 5 Ağustos 1908 - 14 Şubat 1909 ve 29 Ekim 1912-23 Ocak 1913 tarihleri arasında olmak üzere dört kez sadrazamlık makamında bulunmuş deneyimli bir Osmanlı devlet adamıdır. Hilmi Kâmil Bey, Kâmil Paşanın yirmi üç çocuğundan yirmi ikincisidir. Annesi, Kâmil Paşa'nın üçüncü eşi olan Laika(Bayur) Hanımdır.

belirtmek gerekir. Zira Hilmi Kamil Bayur "Hikmet Bayur'un Yaşantısından Çizgiler" adlı yazısında Bayur'un özel hayatı ile ilgili hiç de kolay ulaşılamayacak veriler ve görseller sunmaktadır.[8] Hilmi Kamil Bayur ve eserinden kısaca bahsetmiş olmak zaruretini giderdikten sonra Bayur'un gençlik dönemine tekrar odaklanmak gerekir.

Haşmet Bey'in Heybeliada da vefatıyla birlikte torunu ile Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa ilgilenmeye başladı. Kamil Paşa Hikmet Bayur'un Galatasaray Sultanisi'nde okuması için desteklerini esirgemedi. Bayur bu sayede Galatasaray Sultanisi'nde eğitim görmeye başladı[9] ve bu sıralarda fikirleri yavaş yavaş şekillenmeye başladı. 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilince Bayur'un eğilimlerinin daha da kuvvetlendiği görülmektedir.[10] Bayur'un fikri altyapısının nasıl bir iklimde oluştuğu kendisine ait şu anektotlardan açıkça anlaşılmaktadır:

> "1908'den iki üç yıl önceden beri ara sıra mevlütlerde öğrencilere şeker dağıtılırken bunlar hep bir ağızdan "Padişahım çok yaşa" diye bağırtılırdı. Bizler ise hiç olmazsa büyük çoğunluğumuz "Padişahım baş aşağı" diye bağırırdık. Böyle bağıranların çoklarını Vükela veya Mabeyinci gibi padişah yakınlarının da çocukları bulunuyordu.. Burada özel bir hatıramı açıklayacağım. Küçükken yerli kumaştan elbise yaptırmak isterdim. Bir Yargıtay üyesinin kızı olan annem: "Hereke fabrikası Abdülhamid'indir. Ona mı kazandırmak istiyorsun" demişti."[11]

Hikmet Bayur'dan alıntılanan bu cümlelerden hareketle, kendisinin padişahlığa karşı hürriyet cereyanlarının etkisinde kaldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki hakim zihniyete çok da yabancı olmadığı kanısına ulaşılabilir. Şüphesiz Bayur'un fikirlerinde sadece okulun değil ailesinin de ciddi bir etkisinin olabileceği ayrıntısını hatırda tutmak gerekir.

Hilmi Kâmil Bey Galatasaray Lisesi öğrenciliğinden sonra 1924 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bu çerçeve içinde 1925-1928 yılları arasında Moskova Büyükelçiliği üçüncü Katipliği görevinde bulunmuş, 1929-1933 döneminde ise Brüksel Daimi Maslahatgüzarlığında ikinci Kâtiplik yapmış, bu arada Dünyada meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle bütçede tasarruf yoluna gidilince Anvers Konsolosluğu kapatılmış, dolayısı ile Hilmi Kâmil Bey bu konsolosluğun işlerini de yürütmekle görevlendirilmiştir. 1936-1938 yılları arasında Hilmi Kâmil Bey Moskova Büyükelçiliğinde Başkâtiplik yapmıştır. Hilmi Kâmil Bey in Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yaptığı görevler daha sonra şöyle bir sıralama takip etmektedir. 1938 yılında Kâbil Büyükelçiliğine Başkâtip, 1942 yılına kadar aynı yerde müsteşar. 1942-1943 dönemi Kudüs Konsolosu ve Şarki Ürdün Emiri Abdullah nezdinde Türkiye temsilcisi. 1943-1949 dönemi, Sofya Elçiliği Müsteşarı. 1955-1960 Varşova Büyükelçiliği Müsteşarı ve elçiliğe terfi edişi. Hilmi Kâmil Bayur 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra emekliye sevk edilmiştir. 1963 yılında Danıştay'da açtığı davayı kazanarak tekrar Dışişleri Bakanlığına girmiş ve siyasi müşavir olmuştur. Yurtiçi ve yurtdışında 38 yıl 6 aylık bir hizmet döneminden sonra Hilmi Kâmil Bayur 1965 yılında emekli olmuş, 1993 yılında ise vefat etmiştir. Hilmi Kâmil Bey gerek görev yaptığı yıllarda gerekse emekli olduktan sonra çeşitli eserler de kaleme almıştır." (Vahdettin Engin, **Hilmi Kamil Bayur'un Galatasaray Lisesi Hatıraları**, (İstanbul: Galatasaray Tarih Kulübü Yayınları, 1995), 7-8.

[8] Ek 5 ve Ek 5a'daki fotoğraflara bkz.

[9] Ek 6'daki fotoğrafa bkz.

[10] Kamil Bayur, **age**, 37-38.

[11] **age**, 38.

2.2. Hikmet Bayur'un Diplomatik Kariyeri

Y. Hikmet Bayur Galatasaray Lisesinden sonra, Maarif Nezareti'nin açmış olduğu yüksek tahsil sınavını kazanarak Paris Üniversitesi Fen Fakültesi kolunda üniversite öğrenimine başladı. Mezuniyetinden sonra 1914-1920 yılları arasında Galatasaray Lisesi'ne dönerek burada artık öğretmenlik sıfatıyla görev yapmıştır.[12] 1. Dünya Savaşı yıllarına da rastlayan bu devrede Riyaziye, İlmi Eşya, Tabii Tarih gibi dersleri okutmuştur.[13]

1920 yılında mütareke günlerinden çektiği sıkıntılar neticesinde, milli mücadeleye destek olmak için Ankara'ya gitmeye karar verdi. Kızılay'da çalışma imkanı yakalamış olan Bayur[14], yine Kızılay'dan birbirini tanıdıkları dönemin İçişleri Bakanı Adnan Adıvar ile temasa geçerek Dışişleri Bakanlığı'nda Umur-ı Siyasiye Müdürü[15] ünvanıyla çalışmaya başladı.[16] Ayrıca Bayur Yunanlıların İzmir'in işgali için Ayvalık dolaylarına gelmesi neticesinde Ali Çetinkaya'nın kurduğu Ayvalık'taki cepheye Salihli'den destek verdi.[17]

Bayur'un dışişlerinde değerlendirilmesindeki esas etkenlerden biri yabancı dile hakimiyetinin iyi derecede olmasıydı. Bayur bu sayede dışişlerinde kısa zamanda kendini kabul ettirdi ve dış siyasetin belirlenmesinde faal rol aldı. Lozan Konferansı'nda İsmet İnönü'nün müşaviri olarak bulunması bu yorumu teyit eder niteliktedir. [18] Bir başka etken ise Sorbonne'daki eğitimi esnasında tarih ve bilhassa siyasi tarihe yakın ilgi duyması ve buna dair ciddi okumalar yapmasıydı. Tüm bunlar Bayur'un, Osmanlı Hariciye Nezareti mensuplarının milli mücadeye mesafeli durduğu günlerde, cesaret ederek milli mücadeleye katılmasını tetiklemiştir.[19]

Dışişlerindeki kariyerine 1923'te Londra elçiliği müsteşarlığına atanarak devam eden Yusuf Hikmet Bayur, 1925'te Belgrad ortaelçiliği[20], 1927'de

[12] İhsan Işık, **Yazarlar Sözlüğü**, (İstanbul: Risale Yayınları, 1990.), 81.
[13] Kamil Bayur, **age**, 39.
[14] Ek 7'deki fotoğrafla bkz.
[15] Siyasi İşler Müdürü.
[16] Bayur, **age**, 40.
[17] "Hikmet Bayur", **Meydan Larousse**, bas-cami c.3, 46.
[18] "Hikmet Bayur", **İslam Ansiklopedisi**, c.5, Diyanet Vakfı Yayınları, 282.
[19] İsmail Arar, "Bayur ve Bir Araştırması", **"Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan"**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 44.
[20] Ek 8'e bkz.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 1928'te Afganistan'da Kabil Büyükelçiliği, nihayet 1932'de tekrar Cumhurbaşkanlığı sekreterliğine getirildi.[21]

Cumhurbaşkanı genel sekreterliği gibi Atatürk'e neredeyse en yakın temasta olan makamda bulunması şüphesiz Atatürk ile ilişkilerinin çok yoğun olduğuna delalet eder. Bayur'un Atatürk ile ilişkileri, Bayur dışişlerinde siyasi işler müdürlüğü görevindeyken bakanlıkları gezen Atatürk'ün dikkatini çekmesi ve kuvvetli Fransızcasından faydalanması ile başlamıştır.[22] Belki de bu başlangıç sayesinde dış işlerinde Bayur'un hızla yükseldiğini iddia etmek yerinde olacaktır.

Öte yandan, Hikmet Bayur'un bürokratik vazifeleri ile beraber, Atatürk liderliğindeki genç devletin, yeni bir ulus inşa etmek niyetiyle girişeceği önemli devrimlere ilmi kimliğiyle de ciddi destek verdiği bilinmektedir. Atatürk, Nutuk adlı kitabını hazırlarken Bayur'u başyardımcıları arasına alarak gerekli tarihsel malzemeyi sağlaması için onun tarihçi kimliğinden de istifade etmeyi bilmiştir. Yine Atatürk'ün 1928'de Afganistan Kabil elçiliğine atadığı Bayur[23], vazifesi müddetince aynı zamanda Hindistan tarihi üzerine yoğunlaşarak bu konuda akademik malzeme toplamıştır. Türk Tarihi üzerinde de Bayur'dan yeni araştırmalar bekleyen Atatürk, kendisini Türk Tarih Cemiyeti'ne asli üye sıfatıyla kabul ettirerek[24] Bayur'un ilmi yanından faydalanmaya devam etmiştir.[25] Bayur'un, Türk Tarihi'nin de izini sürdüğü "Hindistan Tarihi" adlı 3 ciltlik çalışmasının 1. Cildi eski çağlardan Gurkanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar (1526), 2. Cildi Gurkanlı Devleti Devri (1526-1737), 3. Cilt ise Kuruluşundan kitabın yazıldığı güne kadar Afganistan tarihini kapsıyordu.[26]

2.3. İlmi, Siyasi Kariyeri ve Atatürk Algısı

Bayur 1933 yılında yapılan ara seçimlerde Manisa'dan milletvekili seçilerek siyasi hayata adım atmıştır. Milletvekili seçildikten sonra, 27 Ekim 1933 – 8 Temmuz 1934 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde başlatılan üniversite reformu Bayur'un zamanında tamamlanmış ve üniversitelerde inkılap tarihi derslerinin zorunlu olarak

[21] **Meydan Larousse**, 46.
[22] Kamil Bayur, **age**.
[23] Ek 9, 9a've Ek 10a'daki fotoğraflara bkz.
[24] Ek 11'deki fotoğrafa bkz.
[25] Mahmut H. Şakiroğlu, **Ord. Prof. Y. Hikmet Bayur (1891-1980)**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.), 2.
[26] Y. Hikmet Bayur, **"Hindistan Tarihi",** c.1,2,3, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987).

okutulması kabul edilmiştir. İlk dersi de hoca kimliğiyle 4 Mart 1934 günü İstanbul Üniversitesinde Hikmet Bayur vermiştir.[27]

Atatürk'ün en güvendiği isimlerden olan Bayur'un Dil ve Tarih devrimlerine sunduğu katkılar kendisinin daha da uzmanlaşmasına vesile olmuştur. 1934 yılında Ankara Üniversitesi'nde de inkılap tarihi dersleri veren Bayur'a, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Hindoloji derslerinin kadrosu tahsis edilmiştir.[28] Nihayetinde Hikmet Bayur milletvekilliği ile beraber 1942 yılına kadar İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde inkılap tarihi dersleri okutmuş, ancak 1942 yılında milletvekilliğini tercih ederek üniversiteyi bırakmıştır.[29]

Bir çok kitap, onlarca makale ve tebliğ, günlük gazetelerde yazmış olduğu yüzlerce inceleme, siyasi araştırma ve günlük yazıları hesaba katılırsa Bayur'un oldukça fazla eser verdiği sonucuna rahatlıkla varılabilir. Nitekim Bayur bazı yazarlarca, "Yorulmak bilmez bir araştırmacı ve velud (çok eser veren) bir yazar olarak" nitelendiriliyordu.[30] Ancak biz, siyasi kimliği üzerine yoğunlaşmamız gerektiği kaygısıyla bu bahsi fazla irdelemenin doğru olmayacağı inancındayız. Bu sebeple eserlerinin ayrıntılarına girmek yerine önemlilerini -bilhassa kitapları- sıralamakla iktifa ediyoruz. Bayur'un eserleri arasında en önemlileri olarak telakki edilebilecekler şunlardır:

> "*Türk Muahede-i Sulhiyyesi ve Mahiyyet-i Hakikiyesi, Ankara 1336 (1920).
>
> *Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti, 1934.
>
> *Türk İnkılabı Tarihi serisi
>
> I. Cilt Giriş. Berlin muahedesinden Trablusgarp savaşma kadar, İstanbul 1940.
>
> II. Cilt, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asyasının Paylaşılması için Anlaşmalar.
>
> III. Cilt, 1914-1918 Genel Savaşı
>
> *Hindistan Tarihi Serisi:
>
> I. Cilt, İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar, Ankara 1946.
>
> II. Cilt, Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737), Ankara, 1947.
>
> III. Cilt, Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyet Devrine Kadar {1737-1949)- Kuruluşundan bugüne kadar Afganistan tarihini de ihtiva eder, Ankara, 1950.
>
> *Atatürk Hayatı ve Eseri I, Ankara 1963, (İç kapakta: Doğumundan Samsun'a çıkışına kadar)

[27] Arar, **agm**, 45.
[28] Şakiroğlu, **age**, 3.
[29] **Meydan Larousse**.
[30] Arar, **agm**, 47.

*Türkiye Devletinin Dış Siyasası (1934'de yapılan ilk baskısının tıpkıbasımı), Ankara 1973.

*XX. yüzyılda Türklüğü tarih ve acun siyasası üzerindeki etkileri, Ankara 1974."[31]

Bayur'un siyasi kişiliğine de küçük bir giriş yapılacak olursa, kendisinin, ileriki bölümlerde de detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz gibi, iktidara sert çıkışlar yapabilen, eleştirilerindeki cesur tarzıyla kayıtlara geçen bir kişi olduğu görülecektir. Bu olgu bazı makalelerde Bayur'un biyografisi işlenirken konu siyasi kimliğine geldiğinde Bayur için kullanılan ifadelerde kendini bulmaktadır. Örneğin Mahmut Şakiroğlu daha makalesinin ilk cümlesinde Hikmet Bayur'u şöyle anlatmaktadır: "Merhum Hikmet Bayur, Cumhuriyet Tarihimizin kıymetli bir devlet adamı ve siyaset savaşçısı olarak sivrilmiş kişisiydi." Yine Şakiroğlu kendi neslinin Bayur'u nasıl anımsadığını şu sözlerle açıklar: "Benim neslim onu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kürsüsünde yaptığı sert polemiklerden, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkan kitaplardan tanıdı."[32] Bu paralelde İsmail Arar ise çok partili siyasal hayatın Bayur'u hırçın tartışmaların içine çektiği, zamanın iktidarlarına karşı sert hücumlarda bulunduğunu ifade eder.[33]

Hikmet Bayur'un baba tarafından kuzeni bir dönem Demokrat Parti Milletvekilliği yapmış Perihan Arıburun'un[34] Bayur'a ithafen kaleme aldığı yazıda, Bayur'un sertliğinin altında yatan nedenlerden birini bulabilmek mümkündür:

> "Hikmet Bayur, Haşmet Dayımın oğluydu. Dayım, oğlu pek küçükken veremden ölmüş. Annesi Memduha Hanım yenge, sert bir anneymiş. Dövdüğü için kulağını sağır etmiş.
>
> "Siz sağırlığın faziletini bilmiyorsunuz! Bir çok lüzumsuz sesleri ben duyamıyorum bile!" diye bizle şaka ederdi.
>
> İnsanlarla arasına kendi kesin mantığını koyar, son sözü kendi söylerdi. Annesinin sert eğitimi, bütün ömründe biraz inat ve tartışma şeklinde sürüp gitmiştir."[35]

---

[31] Şakiroğlu, **age**, 7-8.
[32] Şakiroğlu, **age**, 1.
[33] Arar, **agm**, 46.
[34] N. Perihan Arıburun: (23.1.1913-9.1.2001): Atatürk'ün Harp Okulu'ndan hocası olan General A.Naci Eldeniz'in kızı, Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun'un eşi olan Perihan Hanım, 2 çocuk annesidir. Ankara Kız Lisesi'nden sonra 1931'de AÜ Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Atatürk tarafından İngiltere'ye gönderilmiştir. Temyiz Mahkemesi 3.Ceza Dairesi Hakimi, Cide Hakim Muavinliği görevlerinden sonra, 1953'den itibaren serbest avukatlık yapmıştır. Türk Hava Kurumu, Ankara Körler Okulu ve kurucu üyesi ve Genel Başkanı olarak görev yaptığı Körlere Işıklar Vakfı'nda çalışmalarda bulunmuştur. Ankara Körler Ortaokulu'nda 15 yıl haftada 1 gün kitap okumuş ve Yabancı Dil Laboratuvarı'nın kurulmasını sağlamıştır. 1946-1948 arasında Washington Kızıl Haç Kan Bankası'nda gönüllü çalışmalarını müteakip Kızılay Kan Bankası'nın kuruluşunda ve 1956-1960 arasında Türk Hava Kuvvetleri'nde bayan subaylar yetiştirilmesinde etkin hizmetleri olmuştur. XI. Dönem TBMM'de Perihan Arıburun Maarif Encümeni'nde görev yapmıştır.
(Filiz Çolak, "Demokrat Parti Dönemi'nde TBMM'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960), **Tarih Okulu Dergisi**, s. 17, Aralık 2017, 143.)
[35] Perihan Arıburun, "Hikmet Bayur", **"Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan",** Ankara,Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.), 76.

Kuşkusuz bu örneklerin verilmesindeki neden Bayur'un objektifliğini sorgulamak değil, ileride göreceğimiz sert söylemlerin nedenlerine farklı bir bakış açısı sunmaktır.

Diğer yandan Bayur ile Atatürk arasındaki ilişkiye de kısmen değinmekte yarar vardır. Esasında Bayur'un Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yeni ulus devleti oluşturan fikri zemine yakınlığını ifade etmiştik. Nitekim Bayur'un Türkiye'nin geleceğine dair tasavvurlarının kuvveden fiile geçmesinde, milli mücadeleye katılmasının başlangıç teşkil ettiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu uğurda ilmi ve siyasi olarak destek verdiği Türk Devrimi'nin müşahhas hali, Bayur için Atatürk'tür denilebilir. Bu yargıya ulaşılmasının nedenleri arasında Hikmet Bayur'un "İnkılap Gençliği" dergisinin "Atatürkçülük (Kemalizm)" adlı makalesindeki şu sözleri gösterilebilir. Zira burada Atatürk'ü benimsediği paradigmanın dahi önüne koymaktadır:

> "Atatürk, hem Türk Devrimi'ni mümkün kılan zaferin başlıca hazırlayıcı ve sağlayıcısı, hem onun dayandığı görüş ve anlayışın esas yaratıcısı, hem de bu görüş ve anlayışların uygulayıcısıdır.
>
> Üç yüz yıldan beri durmadan çöken ve sonra yıkılan bir Osmanlı Devleti'nin yerine canlı bir Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkması, 1920 de kamilen Hristiyan dünyasının boyunduruğu altına girmiş olan İslam ve Doğu aleminin yer yer bağımsızlığa kavuşmuş ve kavuşmakta olması Atatürkçülük denilen ideoloji, dünya görüş ve anlayışı veya felsefi mesleğin doğruluk ve isabetini kesin olarak ispat eder."[36]

Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi Bayur, Cumhuriyetin Atatürk'ün eseri olduğunu düşünmekte, şahsiyetine ve fikirlerine olan güçlü hayranlığını gizlememektedir. Bu hayranlık Bayur'un 1958 yılında yazmaya başlayıp 1963 yılında bitirebildiği, Atatürk'ün doğumundan Samsun'a ayak basmasına kadarki dönemi ele alan "Atatürk Hayatı ve Eseri" kitabında da açıkça görülmektedir. Bu eserin önsözünde Bayur, eserin yazımında objektif olmaya gayret ettiğini belirterek, hislerinin nesnelliğini tehlikeye düşürebilecek kuvvette olduğunu bir anlamda itiraf etmiştir:

> "Bu eser bir Atatürkçünün eseridir, ancak objektif olmaya elden geldiği kadar çalışılmıştır. Bazen uzun tartışmalardan sonra da olsa Atatürk'le anlaşamadığım nokta pek kalmamış gibidir. Onun bu gibi tartışmalara yol açması ve bunları araması büyüklük ve dehasının ayrıca bir belirtisidir. Böylelikle bir düşünce ve işin bütün yönleri aydınlandığı gibi onları uygulayacak ve görecek olanlar da inanç içinde çalışabilmekteydiler." [37]

---

[36] Hikmet Bayur, "Atatürkçülük (Kemalizm)", **İnkılap Gençliği Dergisi**, s. 2, (Ankara: 1 Ağustos 1952), 1.
[37] Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk, Hayatı ve Eseri**, (Ankara: Güven Basımevi, 10 Kasım 1963), VI.

Şüphesiz bu kuvvetli bağın gelişmesinde Atatürk'ün, hem Bayur'un ilmi birikimine saygı gösterip kendisinden istifade etmiş olması, hem de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği sayesinde siyasi anlamda da ciddi bir teşrik-i mesai süreci geçirmiş olmasıdır. Bu sayede Atatürk'ün de Bayur'u arkadaşı gibi sevdiğini Perihan Arıburun ifade etmektedir. Nihayet Atatürk'ün 1938'deki vefatı üzerine Bayur'un Meclis kürsüsünde yaptığı konuşma bu arkadaşlığın varlığını teyit ediyordu: "Büyük arkadaşımızı kaybettik. Onu herkes tarih içinde kendine göre anlatacak ve her seferde bu, yeni bir adamın anlatışı gibi olacaktır."[38]

[38] Arıburun, **agm**, 78.

3. ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ

3.1. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Demokratikleşme Zeminin Oluşması

2. Dünya Savaşı 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlamış, 1945'te Japonya'nın teslim olması ile birlikte son bulmuştur. Savaşa katılan devletler dışında savaşa iştirak etmeyen devletler de bu 6 yıllık sürecin ekonomik, sosyal, siyasi v.b. çıktılarını üstlenmek durumunda kalmışlardır.

Türkiye, bu genel harbin başlamasıyla birlikte yaklaşık 1 milyon kişiyi silah altına alarak, gelirin büyük bir bölümünü savunma harcamalarına ayırmıştır. Dolayısıyla dış ticaret hacmindeki zayıflama, ithalat vergilerinin ciddi oranda düşmesine neden olmuş ve hükümet merkez bankasına başvurarak paranın değerini düşürmek suretiyle enflasyonu cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine getirmiştir. Bununla birlikte temel ihtiyaç mamullerinin aşırı pahalılığı ve hükümetin üretilen maddelerin önemli bir kısmına güvenlik gerekçesiyle el koyması, bir yandan düşük gelirli vatandaşı daha da zorlarken, öte yandan "vurguncu", "savaş zengini" gibi yeni grupların doğmasına neden olmuştur.[39] Taner Timur, bu dönemde alınan çeşitli vergilerin de sıradan vatandaşa nispetle zenginleri dahi nasıl ürküttüğünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi olağanüstü vergilerle bu haksız kazançları, esasen büyük bir ihtiyaç içinde kıvranan Hazine'ye aktarma yollarını da aramışlardır. Ancak bu tedbirler bekleneni vermediği gibi, iktisaden güçlü sınıfları ürkütmüş ve iktidar partisinden soğutmuştur. Hatta Varlık vergisi gibi Müslüman olmayan burjuvaziye uygulanan ve uygulanış biçimi ile de "milli" burjuvazi lehine sonuçlar doğuran bir vergi bile aslında bütün iş çevrelerini tedirgin etmiştir. Çünkü Türk-Müslüman iş çevrelerinde de "böyle uygulamalar yarın bize de yönelmez mi?" şeklinde bir kuşku yaratmıştır."[40]

Zürcher'in ifadelerinden hareketle; 25 yıldır devam eden katı laiklik anlayışı ile birleşen bu ekonomik kontrolün kategorik olarak isyankar bir karaktere sahip olan kırsal kesim ile iktidar arasındaki mesafeyi daha da açtığı söylenebilir.[41]

---

[39] Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş**, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 31-32.
[40] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 20.
[41] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 30. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 303.

Bununla birlikte çok partili siyasal hayata geçiş için yapılacak tartışmaların zeminin dış konjonktüre de sıkı sıkıya bağlı olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Türkiye, daha harp başlamadan evvel Avrupa'da savaş öncesi oluşan kamplaşmalara dahil olmayarak sınırlarını güvence altına alma siyasetini inşa etmeye çalışıyordu.[42] Türkiye'nin bu savaş dışı kalma çabaları, savaşan blokların Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokma hususundaki ısrarlarına rağmen devam etmişti. Türkiye'nin her iki blok arasında da bir çeşit denge izlemeye çalıştığının belki de en iyi göstergesi Baskın Oran'ın şu cümlelerinde anlamını bulmaktadır; "Türkiye her ne kadar daha savaş başlamadan siyasi açıdan Alman karşıtı ve statüko yanlısı devletler grubuna dahil olmuşsa da, savaş sırasında mümkün olduğunca tarafsız kalma arzusu çerçevesinde her iki tarafla da ticari ilişkilerini yürütmeye çalışmaktaydı."[43]

Bu uygulanan tarafsızlık siyasetinde İsmet İnönü'nün iradesini de yok saymamak gerekir. Nitekim Cemil Koçak bu hususta şu ifadelere başvurmaktadır:

> "Türkiye'nin bu tutumu elbette bir takım haklı temellere de oturmuyor değildi. Zira 1. Dünya Savaşı'nda harbe katılmanın nasıl bir felaket getirdiği Türk yöneticilerin aklından hiç çıkmamış, Türkiye'nin en yetkili ismi İsmet İnönü'de bu realiteyi bilen en iyi kişilerden biri olarak savaş dışı kalma gayretini sürekli zinde tutmuştur."[44]

Türkiye'nin savaş dışı kalmak konusundaki bu hareket tarzı müttefik devletleri ziyadesiyle rahatsız etmişti. Türkiye bu baskılara Alman ilerleyişinin kızıl ordu tarafından durdurulduğu ünlü Stalingrad Savaşından (23 Ağustos 1942 - 2 Şubat 1943) sonra 1944'de mihver devletlerle ilişkisini keserek cevap verdi. 23 Şubat 1945'te de Almanya'ya savaş ilan ederek yeni kurulacak dünya düzenine dahil olma isteğini ilan etti ve 24 Şubat'ta Birleşmiş Milletler beyannamesini imzaladı.[45]

Kemal Karpat, özetle savaş sonrası havanın ve bu iklimi oluşturan Batı Bloğu'na göz kırpmanın, demokratikleşme zeminine ne denli katkısı olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "Savaş sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının kesinlikle Batı'nın tarafında olduğu görünüyordu ve bu çıkarları geliştirmenin en iyi yolu da Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı. İtalya ile Almanya' da tek parti idarelerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi ve Batı'ya yaklaşması, ülkedeki tek parti rejiminin temellerini sarstı. Bundan başka, dış memleketlerde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde esen hava, politik sistemini daha demokratik bir hale getirmedikçe, Türkiye'nin Batı'da kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini gösteriyordu. Diğer yandan savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasal ve ekonomik

[42] Baskın Oran**, Türk Dış Politikası**, c.1, 16. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları,2011), 399.
[43] Oran, **age**, 424.
[44] Cemil Koçak**, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, c.2, 3. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları,2007), 576.
[45] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 229.

> tedbirlerin memleket içinde doğurduğu hoşnutsuzluk o derece ciddi bir hal almıştı ki genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir emniyet supabının açılması zaruri gözüküyordu."[46]

Elbette yukarıda zikrettiğimiz gibi Türkiye'nin uzunca bir dönem benimsediği, tarafsız kalma gayretinin 1945'ten sonra bir taraf tayini meselesine dönüşmesi, Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası Türkiye'ye bakışı ile doğrudan alakalıdır. Zira bu tarafsız siyaset Türk-Sovyet ilişkilerinin daha da gerginleşmesine ve 1945'te süresi dolacak olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının yenilenmemesine yol açan etkenlerden biri oldu. Sovyetlere, anlaşmayı yenilemek için hangi şartların gerektiği sorulduğunda Montreux Anlaşmasında Moskova lehine revizyona gidilmesi ve Türkiye'nin doğu sınırlarına odaklanan kapsamlı toprak talepleri ile karşılaşıldı.[47] İşte bu gibi zorlayıcı durumlar, Türkiye'ye yeni bir dünya düzenin kurulacağı 26 Nisan 1945'te gerçekleşen San Fransisco konferansına katılmasını daha bir gerekli kılacak motivasyonu sağlıyor ve Türkiye bunun karşılığı olan demokratikleşme taahhüdünü de bir anlamda vaat etmiş oluyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın daha San Fransisco'da iken basına verdiği şu demeç meselenin nasıl ivedilikle ele alındığını izah etmektedir:

> "Cumhuriyet rejimi siyasi müessese olmak sıfatıyla modern demokrasinin yolu üzerinde azimle gelişmektedir, anayasamız en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir ve başkalarını da çok geride bırakır. Her demokrat tezahürü harpten sonra da Türkiye'de gelişecektir."[48]

Nihayet 19 Mayıs 1945'te Gençlik Bayramı kutlamalarında İsmet İnönü, girilecek yeni dönemin şifrelerini Türk gençlerine şu tarihi hitapta bulunarak ifade edecekti:

> "Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarile gelişmeye devam edecektir. Harp zamanının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir."[49]

Kuşkusuz 2. Dünya Savaşı'nı demokrasi grubunun kazanması ve İsmet Paşa'nın alıntıladığımız sözlerinin çok partili geleceğe dair ciddi bir heyecan meydana getirmiş olması, *Vatan* gazetesinde çıkan şu coşkulu yazıdan anlaşılmaktadır:

> "İkinci Cihan Harbi bitmiştir. Yeni bir devrin başında bulunuyoruz. Bu devirde Türkiye'yi yeni vazifeler, yeni fırsatlar, yeni imkanlar bekliyor. Görüşlerimizi, itiyatlarımızı, usullerimizi, siyasi hayatımızı, idare cihazımızı: yeni rollerimize ve vazifelerimize göre

---

[46] Karpat, **age**.
[47] Çağatay Benhür "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2004, 332.
[48] **Vatan**, 17 Mayıs, 1945.
[49] **Vatan**, 20 Mayıs 1945.

süratle ayarlamamız lazımdır. Dar düşüncelerin ufku içinde kendimizi zehirlemekten, tek partili vasilik idaresinin keyfi tesadüfleri içinde bocalamaktan, ifrat şeklinde bir milliyetseverliği şahsi menfaatlerin ve inhisarcı bir zihniyetin perdesi diye kullanmak gidişinden kendimizi kurtarmalıyız. El birliğiyle çalışmanın zevkine birbirimize güvenmenin hazzına, geniş görüşlerin ferahlığına, yapıcı ve yaratıcı gidişlerin hareketli ve akıncı ruhuna kavuşmalıyız."[50]

23 yıllık tek parti iktidarına bu konjonktürden de hareketle ilk isyan bayrağını açacak şahsiyetlerden olan Fuat Köprülü, 18 Eylül 1945 tarihli *Vatan* gazetesinde çıkan yazısının bir bölümünde bu yeni durumu çok güzel ifade etmektedir:

"Bugün, ikinci dünya harbi tam bir zaferle sona ermiş bulunuyor. Bu parlak zaferi, sadece Anglo-Saksonların ve müttefiklerinin bir zaferi saymak, çok dar bir görüşün ifadesi olur. Çünkü bu zafer, zulme ve istibdada karşı hürriyet ve demokrasinin, vahşete karşı medeniyetin zaferidir ve San Fransisko'da imzalanan müşterek milletler ana yasası, bütün kusurlara ve eksikliklerine rağmen insanlık tarihinde yeni bir mesut devrin başladığını müjdeleyen "ilahi bir ses"tir."[51]

3.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 2. Dünya Savaşı demokrasiye geçişte uygun koşulları oluşturmuştu. Daha 1945'in Ocak ayında tartışılmaya başlanan ve yine aynı yılın mayıs ayında meclise getirilen toprak reformu ise bu sürecin kuvveden fiile geçmesinde belirleyici olmuştu.

Toprak kanunu kısaca ifade etmek gerekirse kullanılmayan devlet ve vakıf arazilerinin, mülkiyeti belirsiz ve elverişsiz tarım arazileri ve 500 dönüm ve üstü toprak sahiplerinden istimlak edilecek toprakların, topraksız yahut yetersiz toprağı olanlara dağıtılmasını öngörüyordu. Asıl önemli madde yasanın 17. maddesiydi. Zira bu maddeye göre yoğun nüfuslu bölgelerdeki toprakların 200 dönümünden fazlasına sahip olan çiftçilerin arazilerinin dörtte üçüne kadar kamulaştırılabilmesi mümkündü.[52] Dönemin Aydın mebusu olan Adnan Menderes, bu yasa yürürlüğe girerse aleyhine olabilecek genç toprak sahiplerinden biriydi ve kanunun geçmesine yoğun bir şekilde muhalefet ederek, toprak komisyonu sözcülüğünden istifa etti. Menderes'in kanun ile ilgili Meclis görüşmelerinde takındığı tavır, Demokrat Partiyi

[50] Ahmet Emin Yalman, "Yeni bir Devrin Eşiğinde", **Vatan Gazetesi**, 17 Ağustos 1945.
[51] M. Fuad Köprülü, "Demokrasi Ruhu", **Vatan Gazetesi**, 18 Eylül 1945, 2.
[52] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Madde 17: Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39 uncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16ncı maddelerin hükümleri işlemez Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz, işçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder. "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (4753 S.K)", **Resmi Gazete**, 15 Haziran 1945.

iktidara taşıyacak olan sonraki süreçte takındığı üslup ile karşılaştırıldığında son derece naif kalmaktadır:

> "Toprak Kanunu ihtiva edeceği hükümler itibariyle ve tatbik edecekleri zihniyet, görüş ve kabiliyetlerine göre çok faydalı olabileceği gibi memleketi zirai ve iktisadi perişanlığa düşürecek bir kanun da olabilir. Bu çapta bir kanunun müzakeresinin huzurunuzda her şeyin açık olarak konuşulmasının memlekete ancak fayda verebileceği kanaatinde bulunuyorum."[53]

Aslında şöyle bir parantez açmak gerekirse, iktidarı hedef alan sert muhalefet anlayışında, Adnan Menderes'ten daha kıdemli bir isim daha vardı. O isim de Yusuf Hikmet Bayur'du. 3 dönem Demokrat Parti milletvekilli yapmış Samet Ağaoğlu, "Şunu da söyleyeyim. Atatürk'ten sonra Millet Meclisi'nde ilk tenkitler Hikmet Bayur tarafından yapılmıştır."[54] demekten kendini alamamıştır. Nitekim kritik 17. Madde görüşmelerinde Bayur'un "Toprak sahibinin elinden alınır, şehirdeki arsalar, vurguncunun elindeki milyonlar kalırsa bu vicdanları tahriş etmez mi" sözlerine başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun meclis kürsüsünden verdiği cevap Ağaoğlu'nun bu ifadelerine karşılık gelmektedir: "Hikmet Bayur arkadaşımız iki senedir hükümete hücum etmekten zevk alıyor. O diyor ki bu kanun su istimallere yol verecektir. Müsaadenizle diyeceğim ki, Hikmet Bayur kürsüde haysiyetiyle konuşmalıdır. Karşısındaki insanların da şerefli insanlar olduğunu bilmelidir."[55]

Toprak Kanunu'nun 5. madde müzakeresinde ise Bayur, tespitte belirlenecek ölçü ayarlarının sistematiğe uygun olmadığını, dünyanın hiçbir yerinde ölçüm standartların bu şekilde olamayacağını ve bu durumun sistematiğe uydurulması, kanunlara riayet edilmesi gerektiğini vurgular.[56] Yine Refik Koraltan ise Toprak Kanunu'nun asıl amacının Ali'nin malını Veliye vermek olduğunu, halbuki herkese hakkını vermek gerektiğini meclis kürsüsünde şu sözlerle dile getirmekteydi.

> "Tasarı'nın esası şudur: Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek. Herkese hakkını vermek lazımdır. En mühim mesele toprağın kime verileceğini, hangi şekilde verileceğini önceden tayin etmek, arazi tevziine nerelerden başlanacağını şimdiden bildirmek lazımdır. Aksi takdirde emniyet sarsılacaktır."[57]

Sunulan bu kesitten de hareketle daha Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Celal Bayar dörtlüsünün iktidara bayrak açacakları meşhur takrir gündeme gelmeden evvel muhalefetin az çok oluşmaya başladığı sonucuna varılabilir. Kısacası Toprak Reformu yasa tasarısının kayda değer sonucu, CHP

[53] **Vatan**, 17 Mayıs 1945, 3.
[54] Samet Ağaoğlu, **age**, 157.
[55] **Vatan**, 5 Haziran 1945, 3.
[56] **Tan**, 19 Mayıs 1945, 2.
[57] **Vatan,** 15 Mayıs 1945, 3.

içindeki muhalefetin kristalleşmesi ve artık yavaş yavaş ete kemiğe bürünmesidir yorumu yapılabilir.[58]

3.3. 1946 Yılı Bütçe Görüşmeleri

Muhalefetin canlanmış olmasında itici güçlerden biri olan çiftçiyi topraklandırma kanunuyla birlikte 1945 yılında müzakere edilen 1946 yılı bütçesi de sert tartışmalara sahne olması açısından önemlidir.

Ertesi yıl; yani 1946 yılındaki bütçe görüşmelerinde olduğu gibi, önceki bütçe görüşmelerinde de Hikmet Bayur , hükümeti tenkitte başı çeken isimler arasındaydı. . Esasında daha hiçbir örgütlü muhalif hareket imkanı yahut cesareti yok iken 1943 yılından itibaren hükümeti sert biçimde eleştiren ilk isim olan Bayur, CHP'lilerin kendisinden selamlarını esirgeyecek kadar müfrit bir figür olarak algılanıyordu.[59]

Amerikan büyükelçilik kayıtlarında da Manisa milletvekili Hikmet Bayur, konuşmacılar arasında en cesur kişi olarak not edilmişti.[60]

Bayur, 21 Mayıs'ta meclis kürsüsünde şöyle diyordu:

> "Orta sınıfı aç bırakırsak, tedbir almazsak, milletimizi bu durumda bırakırsak vazifemizi yapmamış oluruz. Hükümet dairelerindeki hırsızlıklara gelince, halkta çok dedikodu var. Hepsine inanalım demiyorum, fakat hepsinin de yalan olduğunu söylemek doğru değildir. Hükümet varlık içinde yokluk göstermiştir. Bütün memlekette hakikatte korunan bir unsur var. O da muhtekirdir. Muhtekirin kazandığı paranın haddi hesabı yoktur. Köylü malını üç dört misline satıyor ama aldığında on misline alıyor."[61]

Hükümetin çekilmesini isteyecek kadar da ileri gidecek olan Hikmet Bayur, müzakerelerin ilerleyen günlerinde Tekel, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçeleri görüşülürken eleştirilerine kuvvetle devam etti. Hatta konuşmasının bir bölümünde Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen'e "Bir onların evsafına bir de kendilerine yükletilmiş olan vazifeye bakınız ve ayrıca bu vazifeler kendilerine tevdi edilmiş olsa dahi onların bu vaziyetlerini bilerek bunu kabul etmemeleri lazım gelir." deyince Fuat Sirmen bu ağır iğnelemeye şu şekilde cevap verdi: "Hikmet Bayur'un haiz olduğu evsafı taşımaktansa kendime hiçbir vasıf taşımamayı tercih ederim".

---

[58] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 5. Bs. (İstanbul: Hil Yayınları, 2015), 29.
[59] Metin Toker, **age,** 53.
[60] **U.S. National Archives**, Decimal File 867.00, (25.05.1945), p. 117'den aktaran Efe Sıvış, "ABD Dışişleri Belgeleri ışığında Türkiye'de Çok Partili Hayat'a Geçiş" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 165.
[61] **Vatan**, 22 Mayıs 1945, 1-3.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saracoğlu ise tartışmalar devam ederken Hikmet Bayur'a bütçe müzakerelerinin başlamasından önce de hükümete itimadı olmadığını söylüyor kendisinin gerçekten güvensizlik durumu varsa oy verme silahını kullanmasını tavsiye diyordu. [62]

Sonuç olarak, bunun gibi bir çok tartışma barındıran 1946 yılı bütçesi 29 Mayıs 1945'te 5'e karşı 370 oy ile B.M.M'de kabul edildi. Bununla birlikte meclis, Saraçoğlu hükümetine Yusuf Hikmet Bayur, Adnan Menderes, Celal Bayar, Emin Sazak, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Recep Peker'in toplam 7 oyuna karşı 359 oyla güvenini bildirdi.[63]

Tabii burada asıl ilginç olan 1946 erken seçimlerinden sonra Başbakanlık koltuğuna oturacak ve Demokrat Parti'ye en sert tedbirleri uygulayacak olan Recep Peker'in CHP'ye karşı bu tavır değişikliğidir. Metin Toker, kırmızı oyların birinin sahibi olan Peker'in, aslında alttan alta muhalif hareketleri teşvik ettiğini ve Hikmet Bayur'un bütçe müzakerelerinde bir bakanla tartışması sonrası "Aman peşini bırakma" diyerek Bayur'un sırtını dahi sıvazladığını aktarır ve devam eder:

> "Recep Peker'in muhalifliği bağcıyı dövmekten ziyade, üzüm yemek niyetinden doğmaktadır. O Şükrü Saraçoğlu'nu beğenmemekte ve onu layık görmemektedir. Tabii layık gördüğü kimse bizzat kendisidir. Celal Bayar ve arkadaşları ile karıştırılmaması için de kürsüye gelip bunun sebeplerini açıklayacaktır."[64]

3.4. Dörtlü Takrir

Çiftçiyi topraklandırma kanunun kabul edildiği günlerde kristalize olmuş ve yeni kurulacak partinin çekirdeğini teşkil eden 4 isim 11 Haziran'da meclise bir önerge sunmuşlardı. Bu isimler, 1937-1939 yılları arasında başbakanlık yapmış İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, Kars milletvekili Fuat Köprülü ve İçel milletvekili Refik Koraltandı. Meclis'e sundukları ve Demokrat Parti'nin kuruluş belgesi diye literatüre geçen "Dörtlü Takrir", Türkiye'de çok partili düzene geçileceğinin önemli işaretlerinden kabul edilmektedir. Takrir "Demokratik müesseselerin yaşamasına engel teşkil eden anayasal kısıtlamaların kaldırılması, seçim ve basın kanunu gibi bazı kanunların tadil edilmesi" gibi teklifleri içeriyor,

[62] **Vatan,** 30 Mayıs 1945, 1-3.
[63] **Vatan,** 30 Mayıs 1945.
[64] Toker, **age**, 53.

meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkan tanınması ve seçimlerin serbestçe yapılması gibi gerekliliklerin altını çiziyordu.[65]

Tabii bu çıkış aslında yeni bir partinin kurulacağını da ifade etmekteydi. Zaten bu hareket, İsmet İnönü'nün bir murakabe(denetim) partisinin kurulmasına ve kurucusuna önceden cevaz vermiş olmasının bir sonucudur denilebilir. Bu tespite de Taner Timur'un şu cümlelerinden ulaşmaktayız:

> "Dörtlü Takrir 11 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulunda görüşüldü. Bu toplantıda İnönü'nün "Türkiye için çok partili sisteme geçmek zamanı gelmiştir ve ikinci partinin Celal Bayar ile arkadaşları tarafından kurulması iyi olacaktır" şeklindeki tarihi kararını verdiği ileri sürülmüştür. "Dörtlü Takrir verildiği zaman Bayar ve arkadaşları bir muhalefet partisinin kurulmasını Cumhurbaşkanı'nın istediğini ve bunun için kendilerine güvendiğini bilmekteydiler."[66]

Şüphesiz İsmet İnönü'nün böyle bir müsaadeyi vermesinde, çok partili süreçte TCF ve SCF deneyimleri ve bir rejim krizinin yaşanması ihtimali etkili olmuştur. Nitekim Celal Bayar isminin bu süreçte İnönü için ciddi bir güvence olduğunu dönemin gazetecisi ve aynı zamanda damadı olan Metin Toker'in şu mülakatından anlamaktayız:

> "Bilinen... İsmet Paşa'nın ikinci bir parti kurulacaksa bunun Celal Bayar'ın başkanlığında olmasını istediği.... Neden? Bir defa laikliğe karşı, Atatürk devrimlerine karşı bir direnmenin veya çok fazla bir istismarın, Celal Bayar'ın bulunduğu, onun kurduğu bir parti tarafından yapılmayacağı... Ve Bayar, eski bir Başbakan; devlet tecrübesi var. Birçok tehlikenin Türkiye'de nasıl yaşandığını görmüş. Söyle diyeyim: Celal Bayar'ın şahsı İsmet İnönü'ye muhalefet kurma için bir garanti sayılıyor."[67]

Toker'in aktardığı tarihi gerçekler çerçevesinde şu husus da dikkat çekicidir: Takriri veren dört isim de İnönü'nün kendilerine güvendiğini bilmekte fakat bu girişimi başkalarına kaptırmamak adına hızlı bir şekilde takriri vermek niyetindeydiler. Celal Bayar'ın davetiyle görüşü alınmak üzere sözleşilen Hikmet Bayur ile imzacılar arasında geçen diyalog bu tezi doğrulamakta ve kurucuların dairesine kimsenin alınmak istemediği fikrine vardırmaktadır.

Yine Toker'in deyişiyle Hikmet Bayur'un "beşinci"likten atılma tarzı şu şekilde gelişmiştir:

> Hikmet Bayur'a bir gün Celal Bayar tarafından telefon ediliyor. Bayar diyor ki: "Biz arkadaşlarla bir aradayız. önemli bir mesele var. İsterseniz biz size gelelim. İsterseniz, siz buyurunuz. Görüşelim."

---

[65] Cem Eroğul**, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 14.
[66] Timur, **age**, 14.
[67] Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, 16. bs. (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016), 30-31.

> Bayur "Ben gelirim" diyor ve kalkıp, Celal Bayar'ın o sırada oturmakta olduğu, Meşrutiyet Caddesinin köşesindeki Alevok Apartmanına gidiyor. Bayar, Menderes, Köprülü oradadırlar. Hikmet Bayur, Koraltan'ın da bulunup bulunmadığını şimdi hatırlamamaktadır.
>
> Bayar ve arkadaşları CHP grubuna verilmek üzere bir takrir hazırladıklarını söylüyorlar, buna imzasını atıp atmayacağını Hikmet Bayur'dan soruyorlar. Hazırladıkları takriri de gösteriyorlar. Bayur bunun önemli bir konu olduğunu, çocuk oyuncağı sayılamayacağını belirtiyor ve diyor ki : "Bana müsaade edin, metni bu gece inceleyeyim. Kararımı yarın size bildiririm"
>
> Köprülü hışımlı bir sesle ve kavga eder gibi buna imkan bulunmadığını, takrirlerini hemen o gün vereceklerini bildiriyor. Bayur'a deniliyor ki:
>
> -"Ya, hemen imzanı basarsın, ya da hiç basmazsın"
>
> Hikmet Bayur: "O halde ben yokum" diyor ve çıkıp gidiyor. Bundan sonra da kendisine ne yeni partinin kuruculuğu, hatta ne de üyeliği için bir müracaat yapılıyor."[68]

Bayur'un muhalif kimliği düşünülürse onun bu teşebbüse ortak olmasının doğal karşılanacağı, ama önergenin dışında tutulmasının aslında bu grupla arasında yakınlığın pek de olmamasına bağlanabilir.[69]

Gerçekten kurucular arasında bir beşinci yahut sadece Bayar ile beraber biri olacaksa o isim Hikmet Bayur olabilirdi. Yani Türkiye'de çok partili hayata geçiş ile alakalı ilk ulaşılan kaynaklarda her ne kadar bu dört ismin anahtar isimler olduğu görülse de Yusuf Hikmet Bayur'un muhalefette bu dört isimden daha eski ve tesirli bir geçmişi olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu kanıyı kuvvetlendirmek üzere 1945 öncesine doğru bir parantez açıp bu kişiliği daha teferruatlı tahlil etmeye çalışmak yerinde olacaktır.

3.5. Hikmet Bayur'un Konumu

Bilindiği gibi, çalışmamızın girişinde Yusuf Hikmet Bayur'un hayatını, doğumu ve Atatürk'ün ölümüne kadarki süreç içerisinde kısaca ele almıştık. Atatürk'ün ölümünün Hikmet Bayur'un siyasi çizgisinde önemli bir noktayı teşkil ettiği zikredeceğimiz örnekten anlaşılacaktır.

Atatürk'ün vefatından sonra, 11 Kasım 1938 yılında yapılacak cumhurbaşkanı seçimlerinde Malatya milletvekili İsmet İnönü, 323 kabul oyu ve sadece 1 ret oyuyla cumhurbaşkanı adayı seçilmişti. Bu ret oyu Celal Bayar'a atfedilmişti ve veren kişinin de Celal Bayar'ın kendisi olduğu zannediliyordu. Ama sonradan bu ret oyunun sahibinin Hikmet Bayur olduğu anlaşılacaktır.[70] Dönemin

---

[68] Toker, **age**, 68-69.
[69] Cemil Koçak, **Tarihin Buğulu Aynası**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 295.
[70] Asım Us, **1930 dan 1950 yılına kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine ait Seçme Fıkralar**, İstanbul: Vakit Matbaası, 1966), 313.

Artvin Milletvekili Asım Us'un Hatıra Notları'ndan naklettiğimiz bu vakadan hareketle; Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk gün ve ilk seçimde bir şekilde tepkisini gösteren Bayur'un, bu hareketinin altında yatan nedeni Samet Ağaoğlu şöyle izah etmektedir:

> "Demokrat Parti'nin kuruluş ve yükseliş sebeplerini araştırırken Partinin Kurucuları ve onlardan sonra önde gelen isimlerin yanında bu kuruluş ve yükselişte çeşitli rolleri ve etkileri olmuş parti dışı kimseleri ihmal etmek mümkün değildir.
>
> Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Cami Baykut, Zekeriya ve Sabiha Sertel, biraz da Tevfik Rüştü Aras. Bunlar tek parti yönetiminden çok partili yönetime geçiş devresinde fırtınaları daha da sertleştirmeğe çalıştılar. Bu tutumlarının sebebi Baykut ve Sertel'ler için daha çok ideolojik inanç, Mareşal, Aras ve Bayur için de daha çok İsmet Paşa'ya karşı duydukları menfi hislerdi. Şunu da söyleyeyim. Atatürk'ten sonra Millet Meclisi'nde ilk tenkitler de Bayur tarafından yapılmıştır."[71]

Görüldüğü gibi uzunca dönem Demokrat Parti milletvekilliği ve bakanlık yapmış bir isim olan Samet Ağaoğlu, Bayur'un çok partili hayata geçişteki kritik rolüne işaret etmektedir. Bu rolün sergilenmesindeki motivasyonu da, Bayur'un İsmet Paşa'ya karşı hissettiği olumsuz duygulara bağlamaktadır.

Elbette bu tutumlar, Hikmet Bayur'un Atatürk'ü kendi zihninde koyduğu yerle de paralel bir durum arz etmektedir. Nitekim Bayur'un Metin Toker'e anlattığı bu anektot, onun zihnindeki Atatürk imgesinin hala canlı olduğunu izah eder:

> "Hikmet Bayur'un bana anlattığı bir olayı burada nakletmeliyim. İnönü, Milli Şef ve Cumhurbaşkanıdır. Adına sikke bastırılacaktır. Yani, altın, para. Cumhuriyet altını. Ama kimin resmiyle?
>
> Bayar ve Bayur ortaklama bir takriri Meclise veriyorlar. Paralar, altınlar iki şekilde basılsınlar. İnönü kendini belli etsin ama, Atatürk de unutulmasın. Paraların yarısında devletin kurucusu, yarısında devletin başı görünsünler."[72]

Yine Toker, esasında Atatürk'ün sağlığında dahi İnönü ve Atatürk'ün adamları gibi bir ayrımın olduğunu, üstelik hükümette dahi böyle bir ayrımın varlığını söylemektedir. Örneğin Celal Bayar gibi isimleri "Atatürk'ün Adamları" kategorisine almaktadır [73] Bu bilgilerden yola çıkarak Hikmet Bayur'un da aynı başlıkta değerlendirilmesiyle, İnönü ile zaten kategorik olarak ayrıştığı fikrine varılabilir.

Öte yandan genel harbin başladığı 1939 yılı ile birlikte ekonominin oldukça kötü bir noktaya sürüklenmesi, bürokratik yozlaşmayla türeyen vurgunculuk, karaborsacılık, vs gibi konular Hikmet Bayur'un hükümete karşı çıkışlarında esas dayanak noktalarıydı. Bayur, ekseriyetle halkın gündelik hayatına temas eden temel

[71] Ağaoğlu, **age**, 156-157.
[72] Toker, **age**, 46-47.
[73] Toker, **age.**

tüketim mallarındaki artışın ve bu kazancı paylaşan vurguncuların hükümet tarafından kontrol altına alınmadığını şiddetle eleştirmekteydi:

> "Bizce bu günkü maddi ve manevi durumumuzun kökünü hükümetin düzenli bir savaş ekonomisi kurmakta gösterdiği yeteneksizlikte ve suçluları cezalandırmakta gösterdiği zaafta aramalıdır.
>
> Zamanında encümende sızlanma konusu yapmış olduğumuz gibi Ege bölgesinin 1940 fasulye mahsulü alındığı sırada kuru fasulye ihracı yasak edildi; o vakit daha ülkemizde pahalılaşma baş göstermemiş gibi idi; kuru fasulyenin önemli bir kısmı ise öteden beri dışarıya giderdi, bu yasa üzerine fiyat 8 kuruşa kadar düştü. Muhtaç bulunan veya az sonra ne olacağını bilmeyen ve kestiremeyen birçok müstahsil mahsulünü sattı; 1-2 ay geçmeden ihracat izni verildi, fiyat birdenbire 28 kuruşa fırladı, fasulye toplamış olanlar %250 kazanç sağladılar.
>
> Genel olarak ufak tefek satıcılar bir çok hükümler giyerken, milyonlar kazanan ve pahalılığın amirleri arasında olanlardan hemen hiç kimsenin mahkum olmayışı da çok büyük manevi bir kırıklık doğurdu, yakalananların suçlulara nispeten çok az, hiç denecek kadar az olması da öyle bir manevi durum yarattı ki "yakalanmak" bir kaza sayılmaya başlandı.
>
> Buna hayatın %500 pahalılaşması ile değişmez gelirlilerin bir kısmı üzerine çöken sefalet eklenirse, hükümet ekonomik işlerde neden kütlenin inan ve güveni kalmadığı anlaşılır."[74]

Bu yazıdan hareketle Bayur'un Türkiye'de savaş yıllarının getirdiği kötü ekonomik koşulların ötesinde bir zorluk yaşandığı, dolayısıyla bu sorunun da dönemlik değil, hükümetin zihniyetine dayalı yapısal bir sorun olarak düşündüğü yargısına varılabilir. Nitekim Bayur bu durumu daha kesin ifadelerle 9 Kasım 1945 günü *Hürses* gazetesindeki köşesinde detaylandırıyordu:

> "Bugünkü manevi durum her şeyden önce aşağıdaki sebeplerden doğmuştur:
>
> -Ekonomik gidişin her gün daha kötü ve ezici olması.
>
> -Halkın, bu yüzden çektiği sıkıntı ve sefaletlerin savaşın gerektirdiği dereceyi çok aştığını anlaması
>
> -Kötülüklerle gerektiği gibi uğraşılmadığının görülmesi.
>
> Hükümet sözcüleri ise bu günkü ekonomik durumun hemen yalnız savaş yüzünden doğmuş olduğunu ileri sürmüşler ve pek nadiren onun yanlış ve eksik tedbirlerden ileri geldiğini kabul etmişlerdir."[75]

Yine Bayur ekonomik durumun ne noktaya geldiğini ispat etmek için günlük hayatta etkisi hissedilecek malların fiyatlarındaki artışa odaklanmıştır. Bayur, buğday fiyatlarının on misli fırlamış olduğunu, anlık düşüşlerle üreticinin darbe yediğini ve muhtekirlerin aracılıkla karı bölüştüklerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte Sümerbank kumaşlarının muhtekirler elinde %50 ve %100 arası bir karla satıldığını, ithal kumaş ve eşyaların karaborsaya düştüğünü, üzüm zeytinyağı, pamuk v.s. ürünlerin yanlış, eksik tedbirler neticesinde aynı sorunlarla boğuştuğunu ve halkın esas dileğinin ekonomik işlerde doğru tedbirler alınmaya başlandığını görmek

[74] Hikmet Bayur, "Bugünkü Durumumuz Üzerine Düşünceler", **Hürses Gazetesi**, 8 Kasım 1945.
[75] Bayur, "Bugünkü Duruma Nasıl Girdik", **Hürses**, 9 Kasım 1945.

olduğunu ifade etmektedir.[76] Ayrıca Bayur, savaştan önce ürün ihraç edilen ülkelerin savaştan sonra Türkiye'den en fazla %25 ve %35 arasında artışla mal almak istediğini, ancak bunları yetiştiren üreticilerimizin yiyecek, giyecek ve genel ihtiyaçlarını %500 artışla temin etmek zorunda olduğu sıkıntısına da değinmiştir.[77]

Daha Demokrat Parti kurucusu denilen "dörtler" bayrak açmadan, bizzat Hikmet Bayur'un CHP milletvekili olarak meclis kürsüsünden böyle güçlü tenkitler yaptığını belirtmiştik. Toker, bu konuda Hikmet Bayur'un konumunun saygınlığını 1944 bütçe toplantısından verdiği örnekle izah ediyordu:

> "1944 bütçesinin görüşmelerinde Celal Bayar şahsiyeti dolayısıyla dikkati çekti. Bu dikkat daha ziyade Meclisin içinde ve siyaset çevrelerindeydi. Meclisin dışında ve halk arasında asıl hadiseyi Hikmet Bayur'un tenkitleri yarattı.
>
> Hikmet Bayur'un adı bir anda geniş halk kitlelerince duyuldu ve kitleleri adeta büyüledi. Çünkü söyledikleri, halkın gerçek dertleriydi. Bilhassa karaborsayla hükümetin mücadelesini yetersiz bulup tenkit etmesi prestijini çok arttırmıştı."[78]

Bayur, 12 Kasım 1945 tarihli yazısında; öncelikle 1929 buhranı, sonra da 2. Dünya Savaşı ile yaşanan ekonomik sıkıntılar ile birlikte CHP ile toplum arasında bir açıklık oluştuğunu, muhtemel ki 1947 baharına kadar bu gidişatın düzeltilemeyeceğini, o yüzden 1947'de yapılması gereken seçimlere birden fazla partinin katılacağını ve artık seçim işlerinin nasıl olacağına kafa yorulması gerektiğini ifade etmiştir.[79]

Gerçekten de bahsettiğimiz saiklerin dışında Bayur, CHP'nin benimsediği seçim sistemini, seçimlerde adaylık belirleme tarzını da 1938'den beri şiddetle eleştirmiştir. Bunda da esas gayesi, mecliste tek partinin denetiminin sağlanması idi. Örneğin buna paralel olarak 1939'da kurulacak "Müstakil Grubu" eleştirmesindeki sebepler bu hassasiyetten ileri geliyordu.[80] Nitekim Bayur 1945 yılının sonlarında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday belirleme süreçlerinin demokratikleştirilmesi gerektiğini ve ideal yöntemin hangisi olacağını şu sözlerle açıklamaktadır:

> "Farz edelim ki şimdiye kadar olageldiği gibi Halk Partisi merkezden gösterilmiş adaylarla seçime katıldı ve seçim sonuncuda gelecek Kamutayda önemli bir çokluk elde etti. Yeni saylavlar yine eskiden olageldiği gibi Partinin merkez örgütünün seçilmişleri olacaklar ve kendilerini seçmene dayanan kimseler sayamayacaklardır. Dolayısıyla yine hükümeti denetleme yetenekleri pek az olacaktır.

---

[76] **Hürses**, 9 Kasım 1945.
[77] Bayur, "Yurdumuza Döviz Sağlayan Müstahsilin Ağır Durumu", Hürses, 21 Kasım 1945.
[78] Toker, **age**, 47.
[79] Bayur, "Seçim İşleri", **Hürses**, 12 Kasım 1945.
[80] Bu hususdaki detaylı inceleme, ileriki başlıklara bırakılmıştır.

> Bizim ileri sürmek istediğimiz usul Partinin merkezden hiç aday göstermemesidir. Her il için gösterilecek Parti adaylarını ilin parti örgütleri, ayrıntıları ayrıca kararlaştıracak bir usul ile seçmeli ve bu işe Partinin merkez örgütü hiç karışmamalıdır.
>
> Böyle yapılırsa Halk Partisi adaylıkları gerçekten halkça ileri sürülmüş kimselerle Kamutay seçimine katılım ve çok daha büyük saylav çıkarma imkanını sağlar. Bundan başka onun saylavları gerçekten hemen yalnız seçmenlere dayanacakları için hükümeti daha çok iyi denetlerler ve devlet işleri daha çok yürür."[81]

Yine Bayur Halk Partisi'nin bütün derecelerde yapacağı seçimlerde, hele hele teşkilatın alt kademelerinin seçimlerinde gizli oy prensibinin kullanılması gerektiğini belirtir.[82]

Görüldüğü üzere çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde; genel anlamda İnönü iktidarı, Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında olumsuz ekonomik gidişat, seçim sistemindeki antidemokratik durum gibi saikler, Yusuf Hikmet Bayur'un, eleştirilerini bina ettiği ana ekseni oluşturan parçalardı. Fakat bunun haricinde özlem duyulan bir Atatürk temasını da yazılarında sıklıkla hissettirmektedir. Bu hususta Bayur'un paylaşacağımız yazılarında, Atatürk ile İsmet İnönü devirleri arasında az denemeyecek miktarda karşılaştırma yaptığı görülecektir. Örneğin Bayur'un bazı suçlamalara verdiği cevapları içeren şu cümleleri bu olguyu biraz hissettirmektedir:

> "Halkın düzenli bir ekonomi kurma yolunda hükümete yardımcı olmadığı ve karaborsacılığı müsamaha olarak gördüğü sözüne gelince bunu da hiçbir yönden kabul edemeyiz.
>
> Cumhuriyet devri halka hükümete güvenme ve onun tedbirlerine inanma duygusunu aşılamıştı ve acun savaşı başladığı vakit ülkemizdeki genel manevi durum bu yolda idi.
>
> Türk ulusunun 20 yıl kadar başbuğu olmuş olan Atatürk'ün hiçbir yazı ve sözünde halkı suçlandırdığı görülmüş ve işitilmiş şey değildir."[83]

Yine Bayur, Türkiye'de savaş sürecinde oluşan ve hala tamir edilemeyen olumsuz ekonomik koşulları, Atatürk ve İnönü dönemlerinin ekonomik durumunu mukayese ederek şöyle tahlil ediyordu:

> "Bugün halkımızın çektiklerinin tabii ve hemen her yerde çekilen şeyler olduğu ve bunların Atatürk devrinde de görüldükleri, aradaki cüzi farkın da savaştan ileri geldiği yolundaki aldatıcı propaganda var güçle devam ettirilmektedir. Bu halkımıza "boynunu büküp kaderine razı ol seni soyarak zenginleşen zümrenin faaliyetini meşru bil" demektir.
>
> Biz buna razı olmuyoruz ve boyuna halkımıza ve onu soyanlara: "Bizdeki pahalılık savaştan ve istihsalin pahalı olmasından da çok geniş ölçüde ihtikar, vurgun ve kifayetsiz idareden hasıl olmaktadır. Her nesnenin müstahsilden satın alınış ve müstehlike satılış fiyatları arasında bazen yüzde birkaç yüzü bulan fark buna delildir. Hiçbir medeni ülkede bu büyüklükte farklar yoktur ve bizde Atatürk devrinde, ne istiklal savaşı sırasında, ne de barış zamanında bu çap ve biçimde vurgun ve ihtikar görülmemiştir." diye haykırmak ihtiyacını duyuyoruz."[84]

---

[81] Bayur,"Seçimlere Nasıl Gitmeliyiz" **Hürses**, 13 Kasım 1945.
[82] **Hürses**, 13 Kasım 1945
[83] **Hürses**, 8 Kasım 1945.
[84] **Kudret**, 9 Şubat 1949.

Nihayet Bayur 1949 yılından seslendiği yazısında, bilhassa 1942 ve sonrasında muhalefete geçmesinin altında yatan nedenleri, yine Atatürk ile İsmet İnönü'yü şahsen ve fiilen kıyaslayarak açıklamaya çalışmaktadır:

> "Atatürk devrinin iyilikleri fenalıklarından çok fazla idi, o devirde Türk Devleti boyuna yükseldi. İnönü devrinin ilk yılları belirsiz geçti; herkes Atatürk yolunda gidileceğini bekleyebilir ve umabilirdi. Aksini düşünse bile işlerin bozulduğunu fiilen görünceye kadar beklemek ve tam kanaati ondan sonra edinmekle mükellefti.
>
> Büyük eksiklik, bir dahi ölüp onun yerine aynı çapta olamayan bir kimsenin geçmesi üzerine ona selefinin yetkilerini vermenin ne kadar yanlış olacağını görememekti. 1942 yılında durum artık tebellüre başlar ve görülür ki Bay İsmet İnönü aynı yetkileri haiz olarak Atatürk'ün eserini devam ettirebilecek durumda değildir.
>
> Halkımız bunun ve işin nereye doğru gittiğini 1942-1943 başında pek güzel anlamış ve şikayete koyulmuştur. Biz de önce parti, sonra da Meclis kürsüsünden bu şikayetleri ifade ettik. Bu da bir borçtu."[85]

Bu başlık altında verdiğimiz bilgilerle Hikmet Bayur'un, çok partili siyasal hayata geçişte, eleştirel iklimin temellerini atan isim olmasının altında yatan nedenleri bulmaya çalıştık. Genel anlamda Bayur'un eleştirilerine istikamet veren bu faktörlerin sonraki bölüm ve başlıklarda izleyeceğimiz gibi, 1950 yılının sonlarına ve hatta kurucusu olduğu Millet Partisi'nden istifa edene ve bir kısmının da ölene değin etkili olmaya devam ettiğini göreceğiz. Ancak bu süreçte Bayur'un yaptığı eleştirilerin kısa vadeli çıktılara odaklanırsak, bu durum bir baç başlık sonra inceleceğimiz Bayur'un partiden ihraç edilmesine vesile olacaktır.

3.6. Muhalefetin Sertleşmesi

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecine giden en somut adımın dörtlü takrir olduğu genel olarak kabul görmektedir. Gerçekten, takrir verildikten sonra siyasetin bir hayli canlandığını gazetelerdeki haber hareketliliğinden de anlamaktayız. Önerge sahipleri ki özellikle Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, henüz istifa etmemekle birlikte belli gazetelerdeki yazılarıyla hükümete açık açık meydan okuyorlardı. Takrircilerin özellikle bir dönem kapatılmış fakat 1945'te tekrar açılmasına müsaade edilmiş Ahmet Emin Yalman'ın sahip olduğu *Vatan* gazetesindeki yazıları, bu dönemin güzel örneklerini teşkil etmektedir. Zira bu yazıların CHP'nin sesi olarak da nitelendirilen *Ulus* gazetesinde anlık cevaplar bulması dönemin manzarasını betimlemek açısından önemli görünmektedir.

[85] Bayur,"C. H. Partisi'nin ve Bay İsmet İnönü'nün Durumları", **Kudret**, 23 Mayıs 1949,

Esasen "dörtlerin" gazete yazılarıyla mücadele şekli bir stratejik tercih manzarası vermektedir. Takrirden sonra dörtlü bir hizip olarak addedilen bu grubun tercih edeceği iki istikamet vardı, ya partiden tamamen ayrılmak gibi radikal bir hareketle muhalefet etmek, ya da parti mensubiyetini koruyarak gelişen iç ve dış hadiselere paralel bir hareket tarzı benimsemekti. Her ne kadar 19 Mayıs'ta yeni dönemin şifrelerini vermiş olsa da İnönü'nün nasıl bir tutum sergileyeceği muğlak gözüküyordu. Celal Bayar'ın "Ben bu işleri bilirim, adamı ipe kadar götürür." şeklindeki ifadelerin de etkisi ile ikinci yol seçilerek; hem daha dengeli yol alma hem de parti içinde bir muhalefet imajıyla batı kamuoyunu etkileme siyaseti güdülmüştür.[86]

Bununla beraber, bu tarz mücadeleye dörtler dışında bir de beşinci isim oldukça ciddi destek veriyordu. O da Ahmet Emin Yalmandı. Nitekim Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, yazdıkları yazılardan ötürü partiden atılacaklar, bu silsileye diğer muhalif isimler eklenecek ve Yalman *Vatan* gazetesinin tek bir cephe olduğunu ve kendisinin de dörtlerin beşincisi konumuna geldiğini anılarında ifade edecekti.[87]

Bu isimlerin önemini de belirttikten sonra *Vatan*'da çıkan yazılar ve buna mukabil *Ulus* gazetesinde Falih Rıfkı Atay'ın verdiği karşılıkların sunulması dönemin şiddetli tartışmalarını kavrayabilmek açısından değerlidir. Nitekim *Vatan* gazetesinin başyazarı olan Ahmet Emin Yalman, 1945 tarihli "Tek Partili Sistemin Neticeleri" yazısındaki ifadeleriyle yavaş yavaş sertleşecek tartışmalara dengeli bir giriş yapar. Dış politikanın iyi idare edildiğine vurgu yapan ama tek partili sistemin önemli sakıncalarına da dikkat çeken yazının bir bölümü şu şekildedir:

> "İlk önce şunu söyleyeyim ki harice karşı milli siyasetin esas itibariyle iyi bir surette sevk ve idare edilmesi; hükümetin ve partinin lehine lazım gelen bir neticedir. Bilhassa buhran günlerinde gemi; basiretle ve anlayışla sevk edilmiştir.
>
> Memleketin umumi idaresine gelince tek partili sistem bütün iyi niyetine rağmen umumi menfaatlerin kudretli bir bekçisi vazifesini görememiştir. Murakabe frenleri iyi işlemediği için hususi menfaatler, türlü türlü şekillerde umumi ve müşterek menfaatleri ihmal ettirmenin yollarını bulmuştur."[88]

Yine Yalman, 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte insanlık için yeni ufuklar açıldığını ve iyi istikametlere doğru

---

[86] Yeşil, **age**, 53.
[87] Ahmet Emin Yalman, **"Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 (1922-1971)"** haz. Erol Şadi Tunç, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret AŞ, 1997), 1316.
[88] Yalman, "Siyasi Hayatımızın Tahlili 3: Tek Partili Sistemin Neticeleri", **Vatan**, 20 Temmuz 1945, 3.

yol almanın elzem olduğunu vurgular. Bununla birlikte ifadelerini netleştirerek; "halka hadim değil hakim olan tek parti gidişine dünyada esen havanın manasını hissederek bir dur demek gerektiğini" belirtir.[89]

Falih Rıfkı Atay ise B.M Antlaşması'nın imzalanmasının ardından demokrasi taahhüdünün acilen yerine getirilmesi çağrılarına "Gülünç bir Şantaj" adlı yazısında şu şekilde cevap vermeyi uygun görecek ve muhaliflerin ayrılarak yeni bir parti kurmasının anayasal bir engeli olmadığının altını çizecektir:

> "San Fransisco'da imzaladığımız Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı B.M.M'de tasdik etmişiz. Hemen bu günkü rejimi bu vesikadaki "insan haklarını ve hürriyetlerini sayma" prensiplerine göre tadil etmeliymişiz. Yoksa yeni demokrasiler düzeni içinde yer tutamazmışız! Bu gülünç şantajı solunda sağında yüzüne çarpmak sırası gelmiştir.
>
> Garp dünyasında insan hakları denen neler varsa, onları Osmanlı otokrasisinin yıkıntıları üzerinde bu Cumhuriyet denen rejim kurmuştur. Eğer bugün Cumhuriyetçiler arasında ikinci bir partinin kurulmasını sağlayabilecek fikir ayrılıkları varsa, bu ayrılıkların bir programa bağlanmasına ve C.H.P programı ile savaşa atılmasına Anayasamız engel değildir."[90]

Görüleceği üzere hükümet gazetesi sıfatını haiz *Ulus* Gazetesi'nin başyazarı Falih Rıfkı Atay, hem partiye mensup olup hem de yazılı basın aracılığıyla CHP'ye açıkça muhalefete girişilmesini şiddetle eleştirmektedir. Bu tarz bir yol benimseyen muhalif kanadın asıl niyetinin kaleyi içten fethetmek olduğunu yani C.H.P içinde derin ayrılıklar meydana getirerek hükümeti ele geçirmek olduğunu 23 Ağustos'ta ki yazısında vurgular. Ayrıca "parti kurup program programa bizle savaşa girecek varsa biz mi yoksa onlar mı kazanacak göreceğiz" lafzıyla da açıkça taraf beyan ederek meydan okumayı ihmal etmez. İnönü'nün 12 Temmuz 1947'de tarafların tutumlarını yumuşatmak maksadıyla bir beyanname yayınlamasına değin CHP'nin tutumunun altındaki psikolojiyi, Atay'ın aynı yazısındaki şu cümleleri çok güzel anlatmaktadır:

> "Demokrasilerde böyle bedava mirasa konulmaz. Demokrasi partiler arasında seçim kazanma için, hükümeti ele almak için bir savaşmadır. Particilik bir savaşçılıktır. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi, şahıslar etrafında, hırslar etrafında değil, programlar etrafında fikirler etrafında."[91]

Yalman ise muhalif kanadın bir nevi sözcülüğünü üstlenmiş, Vatan gazetesindeki yazısıyla, Falih Rıfkı'nın "biz" derken kimin namına konuştuğunu, kimi kastettiğini sorgulamakta ve onun savaş nizamına girmesini eleştirmektedir. Üstelik kendisine "Savaş Particiliği ancak lokma savaşına girenler de olur" diyerek sert bir cevap da verecektir. Fakat, böyle bir ikili sürtüşme içine girerken, rejimi tartışma zemininden ayrı tutmaya çalışma gayreti önemli bir otokontrol bilincini de

---

[89] Yalman, "Nereye Gidiyoruz", **Vatan**, 12 Ağustos 1945, 3.
[90] Falih Rıfkı Atay, "Gülünç Bir Şantaj", **Ulus Gazetesi**, 20 Ağustos 1945, 3.
[91] Atay, "Particilik Nedir", **Ulus**, 23 Ağustos 1945.

bize sunmaktadır: "Bu savaşçı kinci lisan acaba rejimin ifadesi midir? Hayır. Tatbikatta bunun aksini görüyoruz. Hiçbir rejim: Türk İnkılap rejimi kadar barışçı ve bağdaşıcı olmamıştır."[92]

Bununla birlikte, *Vatan* gazetesinde Falih Rıfkı'nın *"particilik bir savaşçılıktır"* tezine hücum devam etmektedir. 26 Ağustos tarihli gazetenin baş sütunlarında şunları izlemekteyiz:

> "Dervişin fikri ne ise zikri de o oluyormuş. Senin bir tek ölçün iktidar mevki… Onu ne pahasına olursa olsun elde tutmak hırsı veya onu elden kaçırmak endişesi, görüşünün ufuklarını tehdit ediyor.
>
> Memur gazeteci olduğunu sana emredileni yazdığını daima açıkça söylersin. Fakat sana tavsiye ederim; memur gazeteci sıfatıyla bile demokrasi ve milli irade sözlerini ağzına alma."[93]

28 Ağustos'ta Fuat Köprülü, Falih Rıfkı Atay'ı yazıların takındığı üslup üzerinden eleştirmekte ve "küfürler, alaylar, gizli ve açık tehditlerle dört tarafa hücum ederek terör havası estirmekle" suçlamaktadır; Atay'ın makalelerini *Ulus* gazetesinin baş sütunlarında yer aldığı ve hükümetin politikasını yansıttığı için okuma zahmetine katlandığını söylemekten çekinmeyecektir.[94]

Atay ise "mademki CHP'nin programını beğenmediklerini, millet için hayırlı bulmadıklarını söylüyorlar muhalif parti kurup safların netleşmesini tavsiye ediyoruz" diyerek bir tavır ortaya koyuyordu. Atay'ın bu bağlamda kaleme aldığı şu satırlar ise telaffuzunun altında yatan manayı da açıkça göstermektedir:

> "Cumhuriyet Halk Partisinin yazı işleri bana emanet olunan gazetesinin başyazarı sıfatıyla yazıyorum ve bizimkilerle, Cumhuriyet Halk Partisinin gerçek davacılarının fikirleri arasında hiçbir ayrılık olmadığına inandığım için devam ediyorum. CHP Genel Sekreterliği ki, bizim gazetemizin başı oraya bağlıdır, şimdiye kadar bana "birader, ne yapıyorsun!" diye bir hatırlatmada bulunmadı."[95]

Muhalefet iktidar çatışmasının gazete köşelerinden seyrettiği bu iklimde Atay, hem Köprülü'ye hem de *Vatan* gazetesi başyazarına "Bunlar Muhalif Değilmişler" yazısıyla toptan bir yanıt verecek ve manda suçlamasıyla havayı bir hayli sertleştirecekti:

> "Gelecek birkaç ay içinde dünya yeni istikametler alacağından, hemen şu aralık "Vatan" başyazarının diktalarını kabul edecekmişiz. Türk milletin mukaddes egemenlik hakkına karşı hiçbir hususi gazeteci tehdit savuramaz. Biz muhalif değiliz diyenler, hakkınız ne imişler: efendiler, bu millete manda devri hikayelerini hatırlatmayınız!"[96]

---

[92] Yalman, "Savaş mı? Karşılıklı Saygı Mı?", **Vatan**, 23 Ağustos 1945.
[93] Yalman "Parti, Kavga Demek mi?, **Vatan**, 26 Ağustos 1945,
[94] M. Fuat Köprülü, "Açık Konuşalım", **Vatan**.
[95] Atay, "Yalan, Düzen ve Curnalcilik Silahı", **Ulus**, 28 Ağustos 1945.
[96] Atay, "Bunlar Muhalif Değilmişler", **Ulus**, 27 Ağustos 1945.

Vatan gazetesinde bu ithamlara cevap gecikmedi. Çıkan başyazıda Yalman, kendisinin hiçbir şekilde manda taraftarlığı yapmadığını ve bu duruşuna aykırı yazılarının bulup çıkarılarak, Atay'ın iddiasını ispat etmesi için halkın huzurunda meydan okuduğunu ifade etti. Atay'ın Milli Mücadele dönemindeki performansına da ağır bir ithamla temas etti.:

> "Sefa debdebe hep senin olsun Falih. Fakat sen arkadan İstiklal mücadelesine kurşun sıkarken, vatani vazifelerini tam dürüstlük ve fedakarlıkla yapanlara çatmağa ve hamiyet ve vatanseverlik hocalığı etmeğe cür'et etme. O zaman işte böyle mukabelelere kendini maruz bırakırsın ve milli vicdanı derinden derine rencide edersin."[97]

Neredeyse bitmek bilmeyen karşılıklı saldırıların geldiği noktanın vahameti Falih Rıfkı Atay'ın "Türklüğümüzle Türklüğünün bin fersah uzaktan bile kıyaslanmasına müsaade etmeyiz" ifadesine Yalman'ın verdiği cevaptır: "Tamamıyla hakkı var. Mide ve külah âlemiyle mefkûre ve feragat âlemi arasındaki mesafe fersahlarla ölçülemez. Onun âleminde ancak menfaat, ihtiras, külah, tezvir vardır."[98]

[97] Yalman," Falih Rıfkı Atayla Bir Hesaplaşma", **Vatan**, 2 Eylül 1945.
[98] Yalman, "Falih Rıfkı'ya Cevap", **Vatan**, 6 Eylül, 1945.

4. MUHALEFETİN KURUMSALLAŞMASI VE DEMOKRAT PARTİ

4.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

4.1.1. Muhaliflerin CHP'den İhracı

Dörtlü Takrir verildikten sonra zaten artması beklenen sürtüşme bir çatışma haline dönüşmüş denirse herhalde bir yanlışlık olmaz. Öyle ki Başbakan Şükrü Saraçoğlu dahi gidişata kayıtsız kalamaz ve gazetecilerle her ay mutat olarak yaptığı toplantılarda esas gündemi İstanbul gazetelerinin son zamanlardaki yazıları olur. Saraçoğlu bu toplantılarda arzusunun "sulhun yerleştiğine kanaat getirildikten sonra bu çalışmaların devam etmesini ama İstanbul gazetelerinin bazılarının şahlandığını" ifade etmektedir. Ancak, şurası da dikkate değer ki Saraçoğlu, bu anlaşmazlıkların çözülebilir nitelikte olduğunu irtica maddelerin tartışılmamış olmasına bağlamaktadır ve bu şartlar altında toplantılara devam etmeyi artık faydasız bulduğunu basın mensuplarına iletmiştir.[99] Başbakanın demecine paralel olarak Adnan Menderes de işi şahsiyete dökmenin doğru olmadığını ve partide mesuliyet sahibi kimselerin de bu savaşın içine girdiğini yazmaktadır. Menderes, Başbakan'ın demecini isabetli bulmakla birlikte bu demeçte bazı iğneleyici ifadelerin varlığına da işaret etmekten geri durmamaktadır.[100]

Hülasa, bir yandan dörtlerin açık muhalefeti bir yandan da Falih Rıfkı'nın tabir-i caizse doğum için gerekli sancıyı yazılarıyla sağlaması sonucu Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül 1945'te oy birliğiyle partiden ihraç edildiler. *Vatan*'da ihraç edilen vekillerle yapılan mülakatta Menderes, memleketin yüksek çıkarlarına hizmette bu vakanın etkisinin olamayacağını, Fuat Köprülü ise Parti Divanı tarafından her zamanki gibi oy birliğiyle ihraç edilmelerinin sürpriz olmadığını vurguluyordu.[101]

---

[99] **Vatan**, 6 Eylül 1945.
[100] Adnan Menderes, "Fikir ve Tenkitler: Başbakan'ın Demeci Münasebetiyle", **Vatan**, 13 Eylül 1945.
[101] **Vatan**, 22 Eylül 1945.

Yine *Vatan* ve *Ulus* gazetelerinde bu hadiselerin nasıl yankılandığını da görmek yerinde olacaktır. *Vatan*'dan Yalman bu ihraçları şöyle değerlendirmektedir:

> "Halk Partisi memleket bakımından çok iyi bir adım atmıştır. Murakabe vazifesini görecek bir parti hayatına destek olmak azmiyle, suyun kenarında duran çoktu, fakat bunlar suya girmek kararını bir türlü veremiyordu."[102]

Falih Rıfkı ise *Ulus*'ta bu kararlara şöyle mukabele edecektir:

> "Hem bir partiden görünmek hem de o partinin yirmi küsur yıllık sayılı ve açık düşmanlarıyla, aynı gazetelerde fikir ve işbirliği yapmak, bütün demokrasilerde aynı cezayı görür. Parti Divanı'nın kararı, uzak yakın Parti muhitlerine geniş bir nefes aldırmıştır ve hepsini: "-Yahu ne oluyoruz?" suali ile kaygılanmaktan kurtarmıştır."[103]

Refik Koraltan ise arkadaşları için verilen bu kararın tüzüğe aykırı olduğunu iddia ederek Ekim 1945'te partiden çıkarılan üçüncü isim oluyordu.[104] Bu karara tek ret oyu Hikmet Bayur'dan gelecekti.[105] Eylül sonunda milletvekilliğinden istifa etmiş olan Celal Bayar, nihayet Aralıkta da partiden istifa edince "dörtler" tamamlanacak yeni bir partinin kurulacağı aşikar bir duruma gelecekti.[106] Buna İnönü'nün 1 Kasım B.M.M açılışında, muhalefet partilerinin kurulmasına zemin hazırlayacak meşhur konuşması da eklenince artık herhangi bir eksik kalmayacaktı:

> "Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasına tabiî işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır."[107]

4.1.2. Yusuf Hikmet Bayur'un CHP'den İhracı

Önceki bölümlerde de izah etmeye çalıştığımız gibi Yusuf Hikmet Bayur, takrir vererek açık bir pozisyon alan bu dört kişiye nazaran, hükümeti Mustafa Kemal'in ölümünden hemen sonra dahi açıkça eleştirecek kadar eski bir sicile sahipti. Bayur'un İsmet İnönü iktidarına yaptığı tenkitlerin ana temasının, bilhassa ekonomik sorunlar, mevcut yönetimin sorunları çözme noktasında yetersizliği ve seçim sistemi gibi sebepler üzerine kurulu olduğunu belirtmiştik. Nihayet, eleştirilerine şiddetle devam ettiği 1945 yılının Aralık ayında Hikmet Bayur'un partiden çıkarılma ihtimalinin konuşulduğunu, fakat yine de duruşundan herhangi bir

[102] Yalman, "Bizi Bekliyen Mevki", **Vatan**, 23 Eylül 1945.
[103] Atay, Parti Divanı'nın Kararı, **Ulus**, 23 Eylül 1945.
[104] Yalman, age, 1314.
[105] Asım Us, **age,** 659.
[106] Eroğul, **age**, 15.
[107] **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, Dönem VII, Toplantı 3, c. 20, (1 Kasım 1945):7.

taviz vermediğini, onun şu sözlerinden yakalamak mümkündür: "Beni partiden çıkarabilirsiniz, fakat ben kanaatlerimi değiştiremem".[108]

Nitekim Bayur, geçmişte olduğu gibi hala şiddetli tenkitlerine devam ediyor, var olan ekonomik durumun sebeplerini 19 Aralık 1945'te *Hürses* gazetesindeki başyazısında şu şekilde sıralıyordu:

> "A) Başarısız ve kabiliyetsiz idare.
>
> B) Kötülükler, karaborsacılık ve saire yettiği kadar ve başarı ile uğraşılamaması
>
> C) İç piyasada türlü mallar arasında denkliğin kurulamaması.
>
> D) Normal dış piyasalarımızla aramızdaki fahiş fiyat farkları yüzünden normal şart ve kazançlarla normal ihracat yapılmaması ve gayri tabii ihracatın durumu çok karıştırması.
>
> E) Türlü işlerde sağlanılan kazançların sarf edilen emek ve görülen hizmete göre değil, anlaşılmaz ölçülere göre olması yüzünden ciddi ve faydalı çalışmanın teşvik edileceği yerde çapraşık yollardan gitmenin teşvik edilmesi.
>
> F) Hükümetin makul bir ticaret programı ile durumu düzeltmeye çalışacağı yerde günü gününe tedbirlerle ve mesela zeytinyağı işindeki gibi bir yılda 2-3 defa politika değiştirmesiyle ortalığı daha karışık hale sokması ve pahalılığa çere bulamaması.
>
> G) Hükümetin gerekli gereksiz kendi tedbirleri yüzünden güç ve ağır duruma düşenlerin durumunu düzeltmek yolunda ciddi bir şey yapmaması."[109]

Hikmet Bayur'un bu ifadeleriyle, ekonomik sorunların çözümünde hükümetin yetersiz olduğunu, yapısal çözümler üreteceği yerde günlük tedbirler aldığını, hala ısrarla vurguladığı açıkça görülmektedir.

Dörtler" grubunun ihraç ve istifaları sonrasında Hikmet Bayur, milletvekillerinin tayini andıran seçim sistemini, meclisin oluşum metodunu eleştirmiş, Saraçoğlu'nun sözlerini geri almasını istediği vakit bunu yapmayarak ihraç fitilini ateşlemişti.[110] Bunun üzerine Parti Grubu İdare Kurulu'nun, Parti Tüzüğünün 107 ve 110. Maddelerine aykırı davranmakla itham ettiği Bayur'dan istediği savunmaya, Bayur şu şekilde cevap vermiştir:

> "Kendimi suçlu ve savunmamı gerektiren bir durum görmüyorum. Vicdani bir görev yaptığıma inanıyorum. Ekonomik işlerin, savaş şartlarının gerektirdiğinden çok kötü gittiğine, halkın çektiği en hafif sıkıntıların büyük bir kısmının önlenebileceğine inanıyorum. Bu gidiş düzeltilemezse yurdumuz için çok fena olacağına da inanıyorum.
>
> İşlerin gidişine göre beni de Atatürk'ün kurmuş olduğu partiden çıkaracaksınız. Anadan, babadan ayrılmış gibi müteessir ve müteellimim. Ancak düşüncelerimin doğruluğuna yine inanıyorum."[111]

Görüldüğü gibi Atatürk'ün partisinden ayrılmak pahasına doğru bildiği yoldan ayrılmayacağını ifade eden Bayur'un CHP Meclis Grubundan çıkarılması

---

[108] **Hürses**, 19 Aralık 1945
[109] **Hürses**, 20 Aralık 1945.
[110] Toker, **age**, 90.
[111] **Vatan**, 22 Ocak 1946.

hakkındaki teklif 24 Ocak 1946'da CHP Başkanlık Divanı'na sunularak, teklif 1 ret ve 3 çekimsere karşı, 280 oy ile kabul edildi.[112] Vaki teklif üzerine Parti Grubu'nda alınan çıkarma kararı Parti Divanı tarafından onanınca; Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, tüzüğün 112. maddesine göre 25 Ocak 1946'da Parti üyeliğinden de çıkarılmış oldu.[113] Böylece Bayur, neredeyse 8 senedir en önde eleştirdiği partisinden artık ayrılmış bulunuyordu. Falih Rıfkı Atay da köşesinde Bayur'un istifasına şu şekilde değinmiştir:

> "Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, tenkit hakkını kullandığı için partiden çıkarılmamıştır: Çünkü Hikmet Bayur geçen dönemde dahi hükümete karşı daima haklı haksız hücumlarda bulunmak adetinde idi. Buna rağmen yeni seçimde parti adayı gösterilmiştir.
>
> Hikmet Bayur partiden çıkarılmasını istemiştir. Gerçekte kendi kendini partiden çıkarmıştır.
>
> Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, kendi başına kalmak veya başkalarıyla yeni bir siyasi gidiş tutmak istemiştir. Hayırlı ola!"[114]

4.1.3. Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu

Aslında basın daha 3 Haziran 1945'te yeni bir partinin kurulacağı ve isminin Demokrat Parti, müessislerinden birinin de Tevfik Rüştü Aras olacağı yazıyor ve bu haber Tevfik Rüştü Aras'ı bu hususta demeç verecek durumda bırakıyordu.[115] Fakat bilinenin aksine Demokrat Parti'nin daha parti müracaatı bile yokken, çok partili siyasal hayata geçişte ilk muhalefet partisi varlıklı bir iş adamı olan Nuri Demirağ tarafından kuruldu. Nuri Demirağ 8 Temmuz 1945 tarihinde Vatan gazetesine verdiği demecinde "Milli Kalkınma Partisi" adını taşıyan yeni bir parti kuracağını, vilayete başvurusunu yaptığını, müspet cevap alırsa diğer formaliteleri de tamamlayacağını haber veriyor ve parti prensiplerin bir özetini de sunuyordu. Siyasi ahlak, tek dereceli seçim, serbest ticaret ve mecburi askerliğin kalkması bu vaatler arasında göze çarpıyordu.[116]

Ancak, 22 Eylül 1945'te hükümetin müsaadesiyle kurulan Milli Kalkınma Partisi 1946 yılından itibaren seçmen karşısına çıkacak ve hiçbir başarı kazanamadığı için parti 22 Mayıs 1958 tarihinde feshedilerek siyasi hayattan çekilecekti.[117]

---

[112] Hikmet Bayur'un CHP'den ihracı, 24.01.1946,T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 490-1-0-0 / 6-28-19 -3. (Ek 12'ye bkz..)
[113] Hikmet Bayur'un CHP'den ihracı, 25.01.1946, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 490-1-0-0 / 6-28-19 -2. (Ekler 12a'ya bkz.)
[114] Falih Rıfkı Atay, " Bir Çıkarma Kararı Üzerine", **Ulus**, 24 Ocak 1946.
[115] Vatan, 3 Haziran 1945.
[116] Vatan, 8 Temmuz 1945,1-3.
[117] B. Zakir Avşar, Elif Emre Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c. 3, s. 2 (2012), 113-132.

Demokrat Parti döneminde üç dönem milletvekilliği yapan ve Osmanlı ve Cumhuriyet devrinin önemli siyasetçilerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu olan Samet Ağaoğlu anılarında Milli Kalkınma Partisi'nden şöyle bahsetmektedir: "Gerçekten de, bu parti memleketin birçok yerlerinde hızla yayıldı, üye sayısı yüz binleri buldu, Demokrat Parti kurulmasaydı iyi idare edebildiği takdirde en büyük muhalefet partisi haline gelebilirdi."[118]

Yine Ağaoğlu, "bu partinin özelliğinin Demokrat Parti'ye nispetle yönetici kadrolardan gelmeyen insanlardan oluşmasının yeni bir dönemin başlangıcı olduğuna işaret ediyordu. Ama yine halkın kitle partilerini tuttuğunu ve kuvvetli olanın safına geçtiğini" belirtmektedir.[119]

Toker'e göre ise bu parti ile ilgili en ilginç anektot İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki konuşmasında "Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" diyerek Demirağ'ın partisini görmezden gelmesiydi.[120]

4.1.4. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Programı

Demokrat Parti'nin kuruluşuna geçmeden önce çok partili hayata geçiş için uygun dış konjonktürün yakalandığını belirtmiştik. Bununla beraber ikinci bir parti düşüncesi için belirli bir iç huzursuzluk zemininin de oluştuğunu ayrıntıya girmeden zikrettik.

Gerçekten de CHP'nin savaş sürecinde yüklediği vergiler neticesinde, iktisadi egemen sınıflar hükümete kesin bir pozisyon almaya başlamıştır. Partinin, devletle kaynaşmasıyla birlikte iyice bürokratik bir aygıta dönüşmesi bilhassa yoksul halk ile parti arasında ciddi bir mesafe kurmuştur. Ama belki de zikredilmesi gereken en önemli kısım CHP'nin en güçlü desteği olan liberal aydın kesim ve memur zümresinin desteğini kaybetmiş olmasıdır. Bunda enflasyonun meydana getirdiği sıkıntılar bir sebep olsa da asıl önemli olan bu kesimin uluslararası akımlara ve fikirlere diğer zümrelere nispetle daha duyarlı oluşlarıdır. Bütün bu koşullar nedeniyle toplumda şeflik sistemine dur diyebilecek muhalif bir sesin beklentisi vardı. [121] Nitekim Dörtlü Takriri veren vekillerin ihraçları ve istifaları, önceki

[118] Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru,** 4.
[119] Ağaoğlu, **age**, 46.
[120] Toker, **age**, 70.
[121] Timur, **age**, 22-23.

başlıklarda alıntıladığımız İsmet İnönü'nün 1 Kasım tarihli konuşmasında bir denetim partisi eksikliğinden dem vuruşu, bu beklentiyi somutlaştıracaktı.

Celal Bayar Aralıkta istifa ettikten sonra nihayet yeni partinin kuruluşu için hazırlattığı tüzüğü Cumhurbaşkanı İnönü'ye onaylatacak ve parti kurulacaktır. Yeni partinin tüzüğü ile ilgili olarak şu hassasiyetler göze çarpacaktır:

> "-Serbest seçim.
> -Dini politikaya alet etmemek!
> -Özel teşebbüse önem vermek.
> -Sendikaların kuruluşunu teşvik etmek.[122]

Yine bu noktada Celal Bayar ile İnönü'nün diyaloğunu da alıntılamak uygun görünmektedir. İnönü programı alır ve sorar:

> "Terakkiperverlerde olduğu gibi, 'İtikadatı diniyeye biz riayetkarız' diye madde var mı?"
> Celal Bayar: Hayır Paşam. "Laikliğin dinsizlik olmadığı var" dedi.
> "Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?"
> Bayar: "Hayır."
> "Dış politikada ayrılık var mı?"
> Bayar: "Yok"
> O halde, tamam . . . "[123]

Nihayet Demokrat Parti Celal Bayar liderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuş ve geçmişteki diğer partiler gibi bu parti de halk içinden değil de Millet Meclisi içinden koparak gelen CHP kökenli milletvekilleri tarafından oluşturulmuştur.[124]

Demokrat Parti'nin programı 80 küsur madde olup genel hükümler ve hükümet işleri adında iki ana bölüme ayrılmıştı. Birinci bölümde partinin genel ilkeleri belirtiliyor, liberalizm, hem özgürlük hem de iktisadi açıdan benimseniyordu. Yine bu bölümde devletçiliğe ve demokrasiye vurgu yapılarak seçimlerin tek dereceli olması öngörülüyordu. İkinci bölüm olan hükümet işleri bölümünde ise yeni bir yargı düzeninin oluşturulması, üniversitelerin özerkliğe sahip olmaları, özel teşebbüs ve sermaye faaliyetinin esas olması ve kesin zorunluluk bulunmadıkça piyasaya karışılmaması gerektiği benimseniyordu. Yeni partinin programı hususunda Feroz Ahmad ise, özel sektöre olan vurgular hariç tutulursa eski partinin

[122] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, c.2, 11.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 238.
[123] Toker, **age**, 81.
[124] Karpat, **age,** 239.

programından çok da farklı olmadığını, kemalizmin altı umdesinin faklı yorumlarla benimsendiğini ifade ederek bunun sebebini kurucuların siyasi yaşamlarını CHP içinde geçirmelerine bağlıyordu.[125]

Aslında meclis içinde bir denetim partisi değil de bir denetim grubu olan Müstakil Grup adıyla bilinen teşekkül de mevcuttu. CHP'nin 29 Mayıs 1939'da toplanan 5. Kurultay'ında kurulan bu grup parti içi denetim vazifesini yerine getirecekti.[126] Grup 21 kişiden oluşacak ve kurul üyelerini kurultay, karar vericileri de değişmez genel başkan İsmet İnönü seçecekti. Ayrıca grup üyeleri hükümete katılmayacaktı. Hikmet Bayur, müstakil grup üyelerinin hükümete katılmamasını partiyle alakalı bir karar alındığında tesirleri olmayacağı gerekçesiyle doğru bulmayacak ve evvelce verilmiş bir karar hakkında söz söylemelerinin de abes olduğu eleştirisini yapacaktı.[127] Metin Toker ise müstakil grubu şöyle açıklayacaktı:

> "Müstakil Grubu bir şeye benzetmek gerekirse şöyle söylemek lazımdır: Bazı komünist ülkelerde Komünist Partinin dışında da partiler vardır. Mesela Bulgaristan'da, mesela Polonya'da, mesela Çekoslovakya'da… Bunlar Komünist Partiye nispetle neyse, Müstakil Grup da CHP'ye oydu. Yani, göstermelik bir kuruluş. Zaten Müstakil Grubun tebliğleri Ulus 'ta yayımlanırdı!"[128]

Bu açıklamaya gerek duyulmasında öncelikli sebep Demokrat Parti'nin sıklıkla "muvazaa" isnatlarına hedef olmasıdır. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi ile yumuşayacak olan bu kritik süreci Cemil Koçak çok güzel özetlemektedir:

> "Kabaca 1946 yılı başından başlayarak 1947 yılının Temmuz ayına ve hatta sonbaharına dek ilerleyen derin bir krizden/rejim krizinden söz ediyorum ve krizin adını da "ikinci parti"nin/muhalefetin meşruluk krizi olarak tanımlıyorum. Kriz, iktidar açısından "ikinci parti"nin siyasi meşruluk krizi idi. Muhalefet açısından ise, iktidarın meşruluğu krizi idi."[129]

Çiçeği burunda kurucuların *Vatan* gazetesine verdikleri demeçler, yine muvazaa ve Serbest Fırka deneyimlerine atıfla sorulan suallerle şekilleniyordu. Bu bağlamda Celal Bayar, Serbest Fırka tecrübesinin kafalarda bazı tereddütler içerdiğini o dönemde inkılabın daha yerleşmemiş olduğunu fakat artık şartların müsait olduğunu ifade ediyordu. Yine Bayar konuyla ilgili bir soruya da partilerinin danışıklı döğüşle kurulmadığını, kendilerinin hüsnüniyeti kadar karşıdakilerin aynı iyi niyete sahip olduklarını vurgulayarak cevap veriyordu. Yeni partinin sağda mı

---

[125] Ahmad, **age**, 32.
[126] Timur, **age**, 10.
[127] Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, 72-75.
[128] Toker, **age**, 59.
[129] Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar "Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları**, c.2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 12.

yoksa solda mı olduğu sorusu üzerine ise "Demokrattır" derken, Menderes, "Belki iki parmak daha soldur" şeklinde cevap vermeyi tercih ediyordu.[130]

Bu sorular Zürcher'e göre çok da yersiz değildi. Çünkü kendisinin ifadeleriyle Bayar'ın laikliği temel ilke olarak kabul etmesi, eski bir Jön Türk oluşu gibi etkenler, İnönü'nün yeni partinin kuruluş hazırlıklarına Bayar ile birlikte çalışmasında önemli görülmekteydi. Bundan dolayı partinin gizli bir anlaşmanın mahsulü olduğu izlenimi, partiyi ileride güç durumlara sokabilecek bir kanıt olarak muhalefetin önünde durmaktaydı.[131] Taner Timur da Bayar'ın parti programını İnönü'ye götürerek laiklik, dış politika ve eğitim konularında teminat alması ve DP rozetini "Paşam bunu yakanızda görmek bize şeref verecektir." diyerek İnönü'ye takmasını da bu olguyla ilişkilendiriyordu.[132]

Cem Eroğul'a göre Demokrat Parti; İnönü'nün iktidardan fazlaca farklılaşmasını istemediği ısmarlama bir partiydi. Celal Bayar'ın CHP'nin kuruluşundan beri İnönü ile sürekli ilişki içinde olduğuna da değinen Eroğul, İnönü'nün bu kuruculara parti kurdurtmakla bir "sadık muhalefet" modeli oluşturmaya çalıştığını iddia eder.[133]

Yine bu paralelde Celal Bayar'ın Samet Ağaoğlu'na cevaben yazdığı bir mektupta Partinin isminin Demokrat Halk Parti olarak geçtiği Ağaoğlu'nun anılarında yazılıdır. Hatta kendisinin tespiti de şöyledir:

> "Bayar'ın daha 1945 de kendisiyle beraber olduğumu bildiren mektubuma verdiği cevapta partinin ismi "Demokrat Halk Partisi" olarak gösteriliyor. Anlaşılıyor ki "halk" kelimesini sonradan çıkarmışlar. Belki de Halk Partisi ile bir ilişiği olduğu sanısını verir düşüncesiyle böyle yapmışlardır."[134]

4.1.5. 21 Temmuz 1946 Seçimleri

Demokrat Parti resmen kurulduktan sonra yurt sathında hızlıca şubelerini açmaya koyuldu. Bu şubeler teşkil edilirken halktan gelen olumlu tepkiler görüldükçe CHP yönetimi bir anlamda şaşkınlığa uğramış ve 1946 yılının Mayıs ayında olağanüstü kurultay isteğini sunmuştu. 10 Mayıs 1946'da toplanan kurultayda, çift dereceli seçimler yerine tek dereceli seçim sistemi benimsenmiş,

---

[130] **Vatan**, 8 Ocak 1946, 1-3.
[131] Zürcher, **age**,311.
[132] Timur, **age**, 17.
[133] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. Irvin C. Schick, E. Ahmet Tonak, 5. bs. (İstanbul: Belge Yayınları, 2006), 115.
[134] Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, 87.

değişmez genel başkanlık konumu ve Milli Şef sıfatı kaldırılmış, üniversitelerde ve basın kanununda bazı liberal düzenlemeler yapılmıştı.[135] Şüphesiz burada üzerinde durulması geren asıl nokta seçim kanununun değişmesi idi.

Dolayısıyla seçim kanunun ayrıntılarına bakılması, 1946 seçimlerinin neden bu kadar tartışmalı hale geldiğinin daha rahat anlaşılmasına vesile olacaktır.

Bilindiği üzere seçimler Cumhuriyet döneminde iki turlu olarak uygulanmaktaydı ve aslında bu sistem 1. Meşrutiyet döneminde benimsenmişti. Bu sistemde birinci seçmenler, CHP'nin önerdiği vekil adaylarını seçecek ikinci seçmenleri belirlerlerdi. Yani aday listesinde bulunmak neredeyse milletvekilliği teminatıydı. [136]

Bu özelliklere sahip olan seçim kanununu tadil etmek üzere; 14 Mayıs 1946'da yeni seçim kanuna dair tasarı meclise getirildi. Bu tasarıda sandık başına gelen seçmenlerin diledikleri partinin listesini, resmi gözetmenlerin idaresinde sandığa atmaları öngörülüyordu ve bu da muhalif bir partiye oy atmanın doğuracağı çekinceye işaretti. Atılan oylar resmi memurlar haricinde herhangi bir gözlemci olmaksızın gizlice sayılacak ve sonrasında oy pusuları yakılarak imha edilecekti. Neticeler ise ilgili valiliğe ulaştırılarak nihayetinde yine valilik tarafından açıklanacaktı.[137]

Elbette bu tasarı mecliste önemli tartışmalara sahne oldu. Yusuf Hikmet Bayur seçim usülü münakaşalarında ön sırayı alıyordu.[138] Bayur tasarıda, gizli oy prensibinin benimsenmesi ve seçimlerde tarafsızlığı tesis etmek adına adli makamların nezaretinin gerektiğini vurgulamıştı. Bununla birlikte Bayur, eleştiri bir yana son derece önemli önerilerde de bulunuyordu. Oy kullanma yerinin gizli olmasını, davaya konu olması ihtimaline binaen oyların en az bir sene imha edilmemesini ve sandık başlarında müşahitlik yapacak parti temsilcilerine itiraz ve imza hakkı talep ediyordu. Fakat tüm bu çabalara rağmen tasarı 5 Haziran'da aynen kabul edilerek yeni seçim kanunu yürürlüğe girdi.[139] Zaten İnönü, zikrettiğimiz gibi,

---

[135] Zürcher, age, 311.
[136] Cemil Koçak, **"Geçmişiniz İtinayla Temizlenir"**, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 520-525.
[137] **age**.
[138] Yalman, **age**, 1384.
[139] Cemil Koçak, **age**.

10 Mayıs 1946'da gerçekleşen CHP Olağanüstü Kurultayı'nda, kabul edilecek yeni seçim kanunu ile beraber hızlı bir seçime gidileceğini şu hitabıyla açıklamıştı:

> "Esasen, seçim, tabiî olarak 1947 için düşünülüyordu. Dış ve iç politika gerekleri, memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali, geçen sene tahmin edebildiğimizden daha bulanık ve karanlık olarak, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda, ne ihtimâller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Gelecek sene, bu ihtimâlleri, temsil müddeti bitmiş bir Büyük Millet Meclisi ile karşılamak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz. Zaten, yeni Seçim Kanunu bir defa çıktıktan sonra, artık, Büyük Meclis, kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır. Demek istiyorum ki, yeni Seçim Kanununun karar altına alınmasının tabiî neticesi, süratli bir seçime gitmek olacaktır."[140]

Sonuçta alınan bir erken seçim kararı ile milletvekilliği seçimleri 21 Temmuz 1946'ya çekilerek seçim süreci başlatıldı. Aslında mahalli idare seçimleri de öne alınmıştı, fakat Demokrat Parti seçimleri boykot ederek katılım sağlamadı. Parti böyle bir seçime henüz bu şekilde hazır değildi.[141]

Gerçi, Demokrat Parti 63 ilde, üç yüz kazada ancak örgütlenebilmişti; ama hem örgütten gelen baskılar hem de milletvekilliği sıfatını kaybedecek olmaları DP yöneticilerini genel seçime katılma kararı vermeye itti. CHP'nin üst düzey bürokratlardan ve siyasi figürlerden oluşan listesine karşı; DP listelerinde ağırlıklı olarak toprak sahibi, avukat ve doktorların yer aldığı seçimlere gidiliyordu.[142]

DP saflarında seçime girenler arasında hem yeni hem de oldukça prestijli isimler mevcuttu. Fuat Köprülü'nün tavsiyesi ile listeye giren geleceğin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin kurucusu olarak tanıdığımız, Haydarpaşa Lisesi matematik öğretmeni Osman Bölükbaşı bu yeni isimlerden biriydi. Yine geleceğin Türkiye İşçi Partisi lideri Mehmet Ali Aybar'da DP listelerinden seçime giriyordu. Fakat seçimlerin şüphesiz en ağır ismi Milli Mücadele'nin sembol isimlerinden, 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı yapmış ve 1944'te İnönü döneminde emekliye sevk edilmiş olan Mareşal Fevzi Çakmak'tı. CHP'nin vekillik teklifini ısrarla reddeden Mareşal DP'nin teklifiyle siyaset meydanına inmeyi uygun görmüştü.[143]

Demokrat Parti "Yeter Söz Milletin!" mottosuyla, istibdada açıkça meydan okurcasına seçim propagandasını başlatıyordu. Demokrat partililer genel olarak; jandarmanın baskısından, Halk partililerin kendilerine yönelik iftiralarından ve

---

[140] **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944 – 1950)**, haz. İlhan Turan, (Ankara: T.B.M.M Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.99, 2003), 84.
[141] Toker, **age**, 110.
[142] Karpat, **age**, 247-251.
[143] Birand, Çaplı, Dündar, **age**, 45.

CHP'nin seçim sonuçlarını etkileyebilecek bürokratik baskılarından dem vuruyorlardı. CHP ise DP'nin esas hedefinin demokrasi değil Halk Partisi'ni yıkmak olduğunu ve ezan yasağını kaldırma vaadiyle dini siyasete alet ettiklerini savunuyordu. Ama burada vurgulamak gereken nokta tek parti dönemine nazaran, adayların seçim bölgelerine koşarak halktan oy talep etmeleri gibi yeni bir durumun ortaya çıkmasıydı. [144]

Bu minvalde Yusuf Hikmet Bayur'un seçim bölgelerinde edindiği intibaları aktardığı *Vatan* gazetesindeki ifadelerine göz atmak gerekir. Bayur bu yazıda tarihin seyrine uygun davranılması gerektiğini de vurgulamaktadır:

> "Dört haftadan beri seçim bölgelerinde dolaşıyorum. Halk çok şikayetçidir büyük bir kütle lafla avutulamayacak vaziyete gelmiştir. İçinde bulunduğu durumun her ne olursa olsun değişmesini istiyor. Bu kadar tehdit, baskı, dövme ve adam vurma gibi haller onu yolundan alıkoyamıyor. Hükümet ve iktidar partisi samimi bir seçim neticesini kabul eder ve halkta kökleşen duyguların da tabii seyrine izin verirse Türkiye önümüzdeki yıllar içinde demokrasi yolunun üyesi olacaktır. Bu tarihi dönüm anında hükümet ve iktidar partisi için hamiyet, dediğimiz yolu tutmaktır."[145]

Nihayet 21 Temmuz seçim gününe gelindiğinde Ahmet Emin Yalman'ın geleceğe dair nasıl bir heyecan duyduğu şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır: "Bugünkü güzel heyecanın manasını anlıyor musun vatandaş? Bu heyecan seni tarihin büyüklükleri ile bir hizaya getiriyor, seni günlük hadiselerin seviyesinden çok yükseklere çıkarıyor."[146]

Netice itibariyle 21 Temmuz 1946 seçimleri CHP'nin 397 milletvekilliğine karşı DP'nin 61 milletvekilliğiyle sonuçlandı.[147] Fakat seçim sonuçları; gerek seçim kanunundaki boşluklar, gerekse sayım anındaki şayialar sebebiyle hafızalarda pek olumlu bir yer edinmedi. Nitekim bu seçim ile başlayıp 12 Temmuz 1947 Beyannamesine kadar geçen süre içinde sertleşecek olan siyasi hava, İnönü'nün hemen seçim sonrasına rastlayan şu beyanatıyla dahi yatışmayacaktı: "Yeni seçim sona ermiştir. Her şeyden evvel seçim zamanın sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir."[148]

Demokrat Parti döneminde Adalet Bakanlığı yapacak olan Esat Budakoğlu bu seçimleri şöyle tasvir edecektir;

---

[144] Karpat, **age**
[145] **Vatan**, 19 Temmuz 1946, 3.
[146] **Vatan**, 21 Temmuz 1946.
[147] Onur Çelebi, "Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri", **Turkish Studies** International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter (2015): 262.
[148] **Vatan,** 25 Temmuz,1946.

> "Seçim gününde sandıkları dolaştım ben. Kanun hükmü icabı rey açık, tasnif gizliydi. Jandarma silahıyla baskı yapıyor., 'Kime veriyorsun. Tayyare hırsızı Bayar'a mı vereceksin, Milli Mücadele kahramanı, Atatürk'ün yakın arkadaşı İnönü'ye mi vereceksin?'
>
> Rey verenlere karsı söylenen söz buydu. Ve bu devrede biraz 'Ne karışıyorsun, ben istediğime veririm' diyen ve diğerlerine cesaret verenlere karşı ağır muamele yapılıyordu. Jandarma tarafından alınıp karakola götürülenler de vardı."[149]

Dönemin CHP Genel sekreteri olan Kasım Gülek ise şöyle söyleyecektir; "O seçimler dürüst olmadı. Kanım o... Ve o vakit biz birtakım seçim sandıklarını ırmakta da bulduk. Akılsızca değiştirilmiş ve atılmış. Eğer o seçim 1950 seçimleri gibi dürüst bir seçim olsaydı Halk Partisi yine kazanırdı."[150]

Demokrat Parti'nin kurulması ve dolayısıyla safların belirginleşmesiyle birlikte, 12 Temmuz 1947 ye kadar Türkiye'de sancılı bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Bilhassa 1946 seçimlerinde yaşananlar üzerine muhalefet kanadının argümanları ve iktidara sert tutum almaları, buna karşılık Recep Peker'in başbakanlığındaki hükümetin de aynı şiddetteki mukabeleleri bu dönemi kriz seviyesine çıkarmıştır. Bu durum ancak İnönü'nün 12 Temmuz 1947'de tarafları yatıştırmak üzere bir beyanname yayınlamasıyla durulacak, fakat bu tarihten sonra yumuşayan DP-CHP ilişkileri muvazaa tartışmalarını doruk noktasına ulaştıracaktır. Nihayetinde bu gelişmeler Yusuf Hikmet Bayur'un genel başkanı olacağı Millet Partisi adında bir partinin doğmasına vesile olacaktır.

4.1.6. Recep Peker Hükümeti'nin Kurulması

Bilindiği üzere CHP 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen erken seçimleri kuvvetli bir şekilde kazanmıştı. Fakat hem seçimlerin su istimale uğramış olması hem de seçimleri erkene almak suretiyle teşkilatını tamamlayamamış Demokrat partiye bir baskın yapıldığı kanaati, yeni dönemin sert geçeceğine dair yeterli işaretleri veriyordu. [151]

Seçimden 15 gün sonra T.B.M.M. 5 Ağustos'ta cumhurbaşkanı, meclis başkanı seçimi ve kabinenin kurulması için toplandı. Demokrat Parti'nin cumhurbaşkanı adayı gerek Atatürk ile olan yakınlığı gerekse ordu üzerindeki prestijiyle bilinen bir isim olan Mareşal Fevzi Çakmaktı. Meclis başkanlığına ise cumhuriyetin ilk hariciye vekillerinden, aynı zamanda adliye vekilliği yapmış Yusuf

[149] Birand, Çaplı, Dündar, **age,** 47.
[150] **age,** 49.
[151] **age.**

Kemal Tengirşenk aday gösterilmişti.[152] Bu önemli isimlerin karşısında CHP'nin cumhurbaşkanı adayı tabiatıyla İsmet İnönüydü. CHP'nin meclis başkanlığı adayı ise kuşkusuz Mareşal Fevzi Çakmak'ı dengelemek maksadıyla yine ordu denince ilk akla gelen isimlerden Kazım Karabekir'di. Doğal olarak cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü, meclis başkanlığı koltuğuna ise Kazım Karabekir geçiyordu. Kabineyi kurmakla görevlendirilen isim ise otoriter yönetim tarzına olan inancıyla bilinen Recep Peker idi.[153]

İnönü kuşkusuz seçimlerden sonra muhalefetin sert bir tutum alacağını hesaplamış ve bu sertliğe aynen karşılık verecek bir ismi hükümetin başına getirmiştir. Recep Peker'in bu anlamda İnönü için bir paratoner vazifesi gördüğü iddia edilebilir.[154] Çünkü mecliste oluşacak şiddetli tepkilere karşı Recep Peker'in mukabeleleri DP muhalefetini bastırabilir, yahut bastıramaz ise de meydana gelecek kriz pekala Recep Peker'in şahsiyetine verilebilirdi.[155]

Nihayet Recep Peker 1945'de Hikmet Bayur ile anlattığımız hadiseye de atıfla istediği başbakanlığı elde etmeyi başardı. Fakat meclis, Peker kabinesi kurulduğundan beri şiddetli tartışmalara sahne oluyordu. Seçimlere fesat karıştırıldığı iddiası DP'lilerce ısrarla zikrediliyordu. Ama bu buhranlı dönemde nispeten nazik bir görüntü çizen Adnan Menderes, Peker kabinesiyle beraber sivrilmeye başlıyor ve hatipliğiyle de ön plana çıkıyordu. Menderes ile Peker arasındaki en şiddetli tartışma 20 Aralık 1946 tarihinde 1947 yılı bütçe görüşmelerinde meydana geldi. Bu görüşmelerde yükselen tansiyon Recep Peker'in Menderes'e yönelttiği Psikopat ifadesiyle son haddine gelmişti. Bu ifadeyle beraber DP grubu toplu olarak salonu terk etmek gibi ciddi bir protestoda bulundular[156] Recep Peker'in Menderes'e meclis kürsüsündeki hitabı ve DP'lilerle olan diyaloğu şu şekilde gelişmişti:

> "Recep Peker: Muhterem Arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğim Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde (Soldan sürekli alkışlar) şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik.
>
> Celal Bayar (İstanbul): Kalkın arkadaşlar, müzakereyi terk edelim. (Soldan gürültüler, uğurlar olsun sesleri).

---

[152] Koçak, **Rejim Krizi: İktidar ve Demokratlar "Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları**, c.3, 24-25.
[153] **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Toplantı 0, c. 1, (5 Ağustos 1946) .
[154] Cemil Koçak,**Rejim Krizi: İktidar ve Demokratlar "Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları**, c.3, bs. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 32.
[155] **age**.
[156] Aydemir, İkinci Adam, 245-246.

> Recep Peker: İstedikleri gibi, haksız, mütecaviz şeyleri yazılı kâğıttan okudular. (Soldan, reddederiz sesleri).
>
> Fuat Köprülü: Bir Başbakan böyle söylemez. (Gürültüler, ayak patırtıları)
>
> Recep Peker (Devamla): Arkadaşlar, ilk defa kendileri gibi değil, kendilerinin her gün konuştuğundan daha saygılı, daha ihtiyatlı olarak ilk defa konuştuğum zaman sıraları terk ettiler."[157]

Şüphesiz Recep Peker'in böyle bir davranışı sergilemesine neden olan şey, Menderes'in tahrik edici üslubunun Peker'in özgüvenine dokunmuş olmasıydı. Bu tespite Şevket Süreyya Aydemir'in şu sözlerinden hareketle ulaşılmıştır:

> "Menderes daha önce uzun tenkitlerde bulunmuştu. Fakat Menderes'in elinde her yaprağı çevirip, her cümleyi söylerken «her vakit yaptığı gibi yapmacık bir tebessüm altında gizleyerek» etrafa yaydığı alaylı bakışlar, cumhuriyet tarihimizde otoriter hükümetin son temsilcisi olan ve gururunun hakkını, İstiklâl Savaşının mihnetli hizmetlerinden aldığına inanan Recep Peker'in anlamadığı, tahammül edemeyeceği gösterilerdi."[158]

Demokratlar meclisi terk ederek gösterdikleri boykotu yaklaşık 9 gün sürdürerek duruma İnönü'nün müdahale etmesini zorunlu kılmış oldular. Meclise 27 Aralık'ta dönen Demokrat Parti 1946 senesini böyle gergin bir havada tamamlıyordu. Ama ne olursa olsun 1 senedir gösterdiği çabalarla Demokrat Parti Türkiye'de ilk defa bu denli uzun yaşamış bir muhalif parti olarak tarihe geçiyor, 1. Büyük Kongresi'ne de bu özgüvenle gidiyordu.[159]

4.1.7. Demokrat Parti 1. Büyük Kongresi

Demokrat Parti ile Recep Peker hükümeti arasındaki husumet 1947 yılının başlarında da devam ediyordu. Öyle ki DP milletvekili Fuat Köprülü'nün Vatan gazetesinde tartışılan 3 Ocak 1947 tarihli makalesinde gösterilen otoriter yönetim irdeleniyordu. Köprülü özetle, Peker kabinesinin bir yandan demokrasi yolunu tutmak teminatı vermesine bir yandan da hürriyetin istismarından, devlet otoritesini muhafaza etmekten ve anarşiden dem vurmasına tepki gösteriyordu.[160] Fakat bu şartlar içinde tarihe geçecek bir kongre toplanıyordu. DP'nin kuruluş yıldönümünde toplanan 1. Büyük Kongre, gerek iktidara olan kızgınlığın filtresiz bir şekilde ifade edilmesi, gerekse de parti tarafından alınan kararlar itibariyle özgün bir yere sahiptir.

Demokrat Parti 1. Büyük Kongresi 7 Ocak 1947'de açılmış ve 11 Ocak günü sabahına kadar yoğun bir çalışma temposuyla sonlandırılmıştır. Kongreye 906 delege

---

[157] **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, haz. Dr. İrfan Neziroğlu - Dr. Tuncer Yılmaz, c.3 (Ankara: TBMM Basımevi, 2014), 270-271.
[158] Aydemir, İkinci Adam.
[159] Eroğul, **age**, 46.
[160] **Vatan**, 3 Ocak 1947.

katılacak, yapılan oylamada Kenan Öner kongre başkanlığına seçilecek Ve Celal Bayar'ın açış nutku ile çalışmalara başlangıç yapılacaktır.[161]

Celal Bayar açış nutkunda, Demokrat Parti'nin kimsenin emri ve müsamahasıyla kurulmadığını, sadece Türk milletin olgunluğu ve kanunun verdiği hakla kurulduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Demokrat Parti'nin ana prensipleri de belirleniyordu. Bu prensipler şu 3 maddeye bağlanıyordu.

> "1-Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve anayasanın metnine veya ruhuna uymayan hükümlerin kaldırılması
>
> 2-Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksadıyla seçim kanununda değişiklikle yapılması
>
> 3- Devlet reisliği ile fiili Parti Reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü."[162]

Bu ilkeler kongrede ittifakla kabul edildikten sonra, demokrat parti delegeleri o günleri tarihi bir gün olarak addetmenin şuuruyla sözler alacak ve ilginç anekdotlar yaşanacaktır. Aslında Demokrat Parti büyük kongresinin önemi, bir anlamda bu serbestçe haykırabilmenin heyecanıyla kurulmuş cümlelerden ileri gelmektedir.[163]

Bursa Delegesi Hulusi Köymen'in kürsüde; şayet "Atatürk sağ olsaydı Demokrat Parti'nin başında yer alırdı." minvalinde konuşması bu heyecana örnek gösterilebilir. Yine 1950 ve 1954 seçimlerinde Erzurum Milletvekilliği elde edecek olan Hamit Şevket İnce'nin ağlayarak yaptığı konuşma, bazı dinleyicilerin de hıçkırarak ağlamasına vesile olacaktır: "Bir gün gelecek evlatlarımız mezarlarımızı ziyaret edecek, hatta sayın başkanımızınkine çiçekler bırakacaktır."[164]

Yine Adnan Menderes "Devlet Partisi kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır." diyerek kongrenin havasına uygun bir konuşmayla ciddi alkış toplamıştı.[165]

Bunlara ek olarak Demokrat Parti'nin ilk kongresinin bu kadar özel addedilmesindeki bir diğer neden ise sade vatandaşın dahi iktidara karşı bir parti mensubu olarak hissettiği özgüvendir denilebilir. Metin Toker'in kongreyle alakalı ifadelerini bu paralelde paylaşmak yerinde olacaktır:

> "Sokaklarda bir takım -taşra kılıklı- kimseler oldukça şaşkın dolaşıyorlardı. Hepsinin yakasında DP'nin rozeti vardı. Bazıları illerinden çiçekler getirmişlerdi. Götürüp Etnografya Müzesine, Atatürk'ün geçici kabrine koydular. Bir kısmı heyecanlıydı, bir kısmı foduldu.

[161] Eroğul, age.
[162] **Vatan**, 8 Ocak 1947.
[163] Eroğul, age.
[164] **Vatan**, 9 Ocak 1947.
[165] **Vatan**, 12 Ocak 1947.

> Çok partili hayat bakımından faydalanma hepsinde çocukça bir gurur duygusu uyandırıyordu… Orada burada –Biz Demokratız!- diyorlardı ve güler yüz görüyorlardı."[166]

Fakat asıl vurgulanması gereken husus bu kongrenin aşırılar ve nispeten ılımlılar gibi iki grubun su üstüne çıkmasına vesile olmasıydı. Zira bu toplantıda Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan gibi isimler hükümete, İnönü'ye şiddetli tenkitler yapıyordu. Dolayısıyla Bayar ve İnönü'nün rejimi kontrollü bir şekilde çok partili düzene tahvil etme konusundaki ortaklığı bir miktar tehlikeye düşüyordu. Zaten böyle bir ortaklığa olan inancın muvazaa tartışmalarını da beraberinde getirdiğini belirtmiştik. Nitekim DP kongresinin daha açılış nutkunda DP'nin kimsenin izin ve müsamahasıyla kurulmadığının altının çizilmesi hala bu tartışmanın ağırlığını koruduğuna delalet eder.[167]

Esasında kongre başkanlığına, iktidara yapılacak muhalefetin dozunun yükselmesini savunarak DP kurucu kadrosu ile bazı konularda ihtilafa düşmüş bir isim olan Kenan Öner'in gelmesi manidardır. Yöneticilerin isteksizliğine karşın DP örgütü içinde sert muhalefet taraftarlarının kongre başkanlığı seçimindeki etkisi, tabanda bu tarz muhalefetin güçlü bir karşılığı olduğuna da alamettir. Yine kongre başkan vekilliklerine Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Abdurrahman Munip Berkan gibi isimlerin aday olmaları kurucuların parti içi idarede etkilerinin sınırlı olduğunu ifade etmektedir.[168] Sertlik yanlıları bilhassa Recep Peker hükümetinin "psikopat" hadisesinden sonra meclisten çekilme kararı uygulamasını sürekli devam ettirme fikrindeydiler. Bu paralelde kongre tarafından kabul edilen üç ana prensibin meclis tarafından yerine getirilmediği süre zarfında meclisten çekilip sine-i millete dönme kararı alınacaktı. Buna "Hürriyet Misakı" denecek, fakat bu misakı uygulama kararı partinin üst yönetim merci olan genel idare kuruluna verilerek aşırıların etkisi bir anlamda sınırlandırılmış olacaktı.[169]

Sonuç olarak bu bahsedilen kişiler ile beraber DP milletvekilinin yarıya yakını 12 Temmuz Beyannamesi ile zirve noktasına gelen muvazaa ithamları gerekçesiyle partiden ihraç edilecektir. Bu ihraç edilenler ise Millet Partisi adında yeni bir parti ile siyasete devam edecek; fahri başkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak, genel başkanlığına ise ileride daha detaylı inceleme imkanı bulacağımız Yusuf

---

[166] Toker, **age,** 162.
[167] **Vatan**, 8 Ocak 1946, 3.
[168] Koçak, **Rejim Krizi**, 264-265.
[169] Adem Çaylak, "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** 62-1, 26.

Hikmet Bayur gelecektir.

4.2. Yumuşama Dönemi

4.2.1. 12 Temmuz Beyannamesi

Demokrat Parti kurulduğu günden beri "danışıklı döğüş" anlamına gelen "muvazaa" isnatlarına maruz kaldığı, bu isnatların çok da yersiz olmadığını bir şekilde ifade etmeye çalışmıştık. Ama rejimi en az hasarla çok partili siyasal yaşama geçirme hususunda Celal Bayar ile İnönü'nün perde arkasındaki fikir birliği, yukarıda zikredilen son hadiselerle birlikte uygulanması zor bir noktaya doğru gidiyordu. Başlangıçtan itibaren var olan bu tartışmaların üzerine Recep Peker'in idare tarzı, meclisteki sert çıkışları ve 21 Temmuz Seçimlerinin hem erken, hem de şaibeli olması; parti içindeki aşırı kanadın güçlenmesine ve yukarıda da izlediğimiz gibi aşırıların Demokrat Parti kongresinde gittikçe yüzeye çıkmasına sebep olmuştu. Bu hususta Samet Ağaoğlu, parti içindeki anlaşmazlıkların temeline en önemli taşın, 1946 seçimlerinin belirlenmesiyle konulduğuna dikkat çekmiştir.[170]

Celal Bayar hatıralarında bu konuya temas ederken, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkinin kopma noktasına geldiği vakit İnönü tarafından hükümet ile DP'nin arasını bulmak adına bir davet aldığını ve bu davette de Recep Peker hükümetinin politikalarının değişmesini istediğini vurgular. Yine Çankaya'dan dönüşte bu görüşü partililerle paylaştığına dair bölüm alıntılamaya değerdir:

> "Çankaya'dan ayrılır ayrılmaz, Demokrat Parti merkezine gidip durumu arkadaşlara duyurdum… Görüşmeleri sürdürmeye karar verdik. Ancak, daha önce de işaret ettiğim gibi genel kurulu teşkil eden bazı arkadaşlarımız, İnönü'nün devlet başkanı olarak müdahalesinden ve çıkaracağı beyannameden hiçbir fayda çıkmayacağı kanaatinde idiler. Onlar için yapılacak şey, dişe diş, tırnağa tırnak mücadele etmek, bu yol Demokrat Partiyi ihtilale götürüyorsa ihtilalin içine atmaktı! Aşırı ucun sözcülüğünü Ahmet Oğuz yapıyor, mutedil ucun sözcülüğünü Menderes ve Köprülü yürütüyordu."[171]

Görüldüğü üzere parti içinde aşırı uç diye nitelendirilen kesim, daha beyannamenin nüveleri ortaya çıkmaya başlamışken kabul etmeyeceklerinin işaretlerini veriyorlardı. Zaten partinin ihtilal odağı olmamak için gösterdiği çabalar Bayar'ın ve ılımlı kanadın bu mücadelelerini haklı kılıyordu. Elbette bu mücadelenin sebepleri arasında parti kurucularının kendi konumlarına dair bir tehdit algısının da olabileceğini akıldan çıkarmamak gerekir.

---

[170] Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, (İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011), 70.
[171] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, (İstanbul: Baha Matbaası), 26.

Nihayet İstanbul gazetelerine daha beyanname neşredilmeden bir yumuşak havanın sirayet ettiğini görmekteyiz. Nihat Erim'in *Ulus* gazetesindeki başyazısı, başlığı ve içeriği itibariyle bu görüntüyü yansıtmaktadır. Erim bu yazısında İnönü'nün girilecek yeni iklimdeki önderliğinin altını çizmeyi de ihmal etmemektedir:

> "İç politika hayatımızda hızlı ve geniş gelişmelerin ilk belirtilerini son günlerin olaylarında müşahede etmemek mümkün müdür?
>
> Sayın cumhurbaşkanımız çok partili demokrasi sistemini yerleştirme idealini gerçekleştirme yolunda yeni hamlelere yine önderlik etmektedir. Esasen kendisini politikanın şu veya bu cereyanına kaptırmamış olan her vatandaş, İsmet İnönü adının bu davanın gerçekleşmesindeki hizmet ve himmetini ilk günden beri görmekte idi.
>
> Bugün arkada bıraktığımız iki yıla artık, yarı acı – yarı tatlı bir duygu ile sırtımızı çevirmek durumundayız."[172]

Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan* gazetesinde çıkan 3 Temmuz 1947 tarihli başyazısı ise Demokrat Parti cenahındaki siyasi havayı sunması bakımından önemlidir. Yalman'ın bu yazıdaki üslubu ile Falih Rıfkı Atay ile çatıştığı günlerdeki üslubu arasındaki fark dikkat çekicidir: "Her iki partiye mensup dürüst ruhlu vatandaşlarla temasta bulundum. Bana öyle geliyor ki siyasi hayatımızda yeni bir samimiyet güneşinin doğmasını beklemek artık caizdir."[173]

Yine *Vatan* gazetesinde beyanname yayınlanmadan bir hafta evvel bile, İnönü'nün muhalefetin lüzumunu ve faydasını belirteceği bir beyanname yayınlayacağı, Peker hükümetinin ise iktidarını uzun süre koruyamayacağı gibi ayrıntıları gözlemek mümkündür.[174] Son olarak Yalman bu beyannamenin mimarı İnönü'yü övmekle beraber beyannamenin kişiler üstü kalıcı bir demokratik zemin teşkil etmesi gerekliliğini de vurgular:

> "Hakikatleri olduğu gibi görelim. İsmet İnönü'nün şahsiyeti bir buhran dakikası için her halde birleştirici bir amildir. Fakat İnönü fani bir insandır. Allah'ın geçinden vermesini candan dilemekle beraber mukadder bir sonu vardır. Umumi hayatımızın kanuni temellerini tamamlamadan evvel bu felaket vaki olursa ne olacak."[175]

Netice itibariyle; yukarıda bahsettiğimiz gibi rejimi ve çok partili düzeni tehlikeye sokacak saikler İnönü'nün tansiyonu yatıştırmak için bir beyanname yayınlamasına neden olacaktı. Bu beyannamenin yayınlanacak olması DP tarafında birtakım itirazları beraberinde getirirken, Yalman gibiler için ümit verici de

[172] Nihat Erim, "Hayırlı Gelişmeler", **Ulus**, 3 Temmuz 1947.
[173] Yalman, "Ümit Verici Siyasi Gelişmeler", **Vatan**, 3 Temmuz 1947.
[174] **Vatan**, 5 Temmuz 1947.
[175] Yalman, "Beyannameyi Beklerken", **Vatan**, 10 Temmuz 1947.

bulunabiliyordu. Sonunda beyanname 12 Temmuz 1947'de yayınlanacak ve bir yumuşama dönemine giriş yapılacaktı.

DP'nin kurulmasıyla birlikte oluşan çok partili siyasal hayat, bilhassa seçimlerden itibaren yükselen tansiyon sebebiyle İnönü'nün beyannamede de zikredeceği gibi bir düğüm halini alıyordu.

Fazlasıyla ifade ettiğimiz gerilen siyasi ortamdan ziyade işin bir de ekonomik aktörlerini ihmal etmemek gerekir. Zira Demokrat Parti Ankara İl Başkanı, Ankara Ticaret Odası 2. Başkanı Üzeyir Avunduk ve bugün gibi dönemin de önemli işadamlarından CHP İl Yönetim Kurulu Üyesi, Ankara Ticaret Odası Başkanı Vehbi Koç gibi aktörler bu konuda ara bulucuk rolü üstleniyorlardı.[176] Nitekim Vehbi Koç'un naklettiği şu anekdot bu durumu destekler niteliktedir: "Fevkalade gergindi ortam. Bu, sıradan hadiselerden dolayı İsmet Paşa da müteessir olmuştu. Bir gün beni Köşk'e çağırdı, köşk' te, 'Şu yazıyı oku,' dedi. Okudum yazıyı. 'Ne diyorsun?' 'Fevkalade iyi olur Paşam. Bu tansiyonu çok düşürür,' dedim."[177]

Nihayetinde İsmet İnönü; hem çok partili düzenin devamını sağlamak için siyasi ortamı yumuşatacak, hem de var olan muvazaa sorunsalının daha da şiddetlenmesi yüzünden yeni bir partinin oluşumunu destekleyecek tarihi bir metne imza atıyordu. Bu beyannamede ana hatlarıyla İnönü, muhalefetin şikayetlerinde haklılık paylarının olduğunu, muhalefet için rahat bir mücadele ortamının sağlanmasının gerekli olduğunu ve partiler arasında eşit bir noktada durduğunun altını çizer. Bu noktada uzun olan beyannamenin önemli kısımlarını paylaşmak yerinde olacaktır:

> "Hükümet reisi ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.
>
> Vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir. Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım.
>
> Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübelere, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dileğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalâğa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilâlci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin,

[176] Eroğul, **age**, 41.
[177] Birand, Dündar, Çaplı, **age**, 56.

iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm."[178]

CHP eğilimli *Ulus* ve DP'nin en büyük destekçilerinden Vatan gazetelerinde çıkan başyazılara da göz atmak, bu beyannamenin taraflar nezdinde nasıl bir yankı bulduğunu anlamak maksadıyla önemlidir. Nihat Erim'in *Ulust*aki başyazısı, özellikle muhalefet cenahındaki aşırı kesimin ihtilale yürüyüşlerinin bu beyanname ile durdurulduğuna işaret eder.[179] Yalman ise bu gelişmenin, öncekiler gibi boşa çıkan ümitlere benzemeyeceğine, beyannameyle birlikte artık demokrasiye intikal devrinin tamamlandığı ve ufukta yeni bir devrin göründüğüne inanmaktadır.[180]

Tüm bunlardan hareketle bu beyanname; İsmet İnönü'nün Recep Peker yönetimini ve dolayısıyla parti içindeki sertlik yanlılarını bir anlamda gözden çıkardığını ifade ediyordu. Zımnen CHP içindeki ılımlılardan yana olduğunu belli eden İnönü'ye Recep Peker, bir müddet dirense de başbakanlıktan ayrılmak zorunda kalacaktı. Peker'in istifası çok partili hayata geçişin geri dönülmez bir süreç olduğunu da vurgulamakla birlikte, beyanname bu istifadan hareketle Demokrat Parti cenahında siyasi bir başarı olarak kabul görecekti.[181]

Bu hadise her ne kadar DP'nin siyasi başarısı olarak gözükse de, parti için oldukça dezavantajlı bir durum da ortaya çıkaracaktır. Kemal Karpat, beyanname ile birlikte CHP'nin yeni bir hüviyete bürünmesinin parti içi disiplininin kuvvetli olması yüzünden fazla hasar almadan gerçekleştiğini vurgulayarak, Demokrat Parti'nin ise bu uzlaşmayı kabul etmekle beraber, kendisini var eden muhalefet silahından yoksun kaldığını aktarır.[182]

Sonuç olarak CHP içindeki aşırıların tasfiyesi bir şekilde mümkün olmuş ve CHP neredeyse kan kaybetmeden yoluna devam etmiştir. Fakat, daha 1. Kongre'de varlığı iyice belirginleşen ve ciddi şekilde etkisi hissedilen sertlik yanlısı grup, DP tarafında uzun sürecek bir bunalım ve neticesinde bir doğumun öncüleri olacaktır.

4.2.2. Recep Peker'in İstifası ve Hasan Saka Hükümeti'nin Kuruluşu

Görüldüğü üzere artan siyasi çekişmeler neticesinde oluşan bir beyannameyle partiler arası ilişkilerde bir yumuşama dönemine giriliyordu. Bu döneme geçişte de

[178] İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, 172.
[179] Nihat Erim, "Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi", **Ulus**, 12 Temmuz 1947.
[180] Yalman, "Tebliğden Çıkan Manalar", **Vatan**, 13 Temmuz 1947.
[181] M. Tunçay, C. Koçak, H. Özdemir, K. Boratav, S. Hilav, M. Katoğlu, A. Ödekan, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Ankara: Cem Yayınevi), 147-148.
[182] Karpat, **age**, 283,284.

CHP'de ilk kurban Recep Peker olmuştu. Zira İnönü onun temsil ettiği tarza olan mesafesini beyannameyle ortaya koymuş ve Peker başbakanlık yapmak için gereken en büyük destekten de yoksun kalmıştı.[183] Fakat beyanname yayınlandıktan sonra *Ulus* gazetesinde Peker hükümetine olan güvenin devam ettiği Nihat Erim tarafından işlenmeye devam ediyordu. Erim hükümetin bu kadar eleştirilmesine ve sürekli spekülasyona çevrilmesinden rahatsızlık duyduğunu yazıyordu. [184] Yine *Ulus*'ta Falih Rıfkı, Peker hükümetinin arkasında da bir parti olduğu vurgusunu yapmakta yarar görmekteydi.[185]

DP cenahında ise Ağustos ayında Fuat Köprülü, Peker hükümetinin ilk ve son hizmetini yerine getirmesi gerektiğini dolayısıyla istifasını vermesini istedi ve nihayet Recep Peker 9 Eylül 1947'de sıhhi nedenler gerekçesiyle istifa etti. [186]Ahmet Emin Yalman Recep Peker kabinesinin istifasını köşesinde müstehzi bir dille ele alıyordu:

> "Recep Peker kabinesi sizlere ömür. Fakat buna sevinmek mi lazım yoksa bunun bile matemini tutmağa mecbur kalacak mıyız? Bunu henüz bilmiyorum. İstifanın sıhhi sebeplerden ileri geldiği Recep Peker tarafından ileri sürülmüştür. Peker'in sıhhati bugünkü şartlar altında iktidar mesuliyetinin taşımağa cidden müsait değildi.
>
> Öyle sanıyorum ki Recep Peker bu dakikada geniş bir nefes alıyor ve yükü neden şimdiye kadar taşımağa ısrar ettiğine kendi de şaşıyor. Eski Başbakana sıhhat ve afiyet dileriz."[187]

Falih Rıfkı Atay ise 10 Eylül'deki yazısında, yeni devrin vazife ve sorumluluklarını sadece CHP'nin değil, bütün partilerin vicdanında hissetmeleri gerektiğini söylüyor[188], yine Atay, Recep Peker'in şahsiyeti ve çok partili hayata geçişte nasıl bir işlevi olduğunu şu cümlelerle ifade ediyordu:

> "Recep Peker tek partiden çok partiye geçiş devrinin Başbakanı olmuştur. Eğer memleket bu buhranlı durumu karışıklık ve kargaşalığa düşmeden atlatmışsa, bunu Recep Peker'in demokrasi hak ve hürriyetleriyle nizam ve kanunlar otoritesini kısıtlı görmemekteki sağlam anlayışına da borçluyuz. Recep Peker'in seçim sonuçlarını kabul etmeyen azgın ve devamlı bir tahrik havası içinde iktidara gelmiş olduğu unutulamaz.
>
> Parti Recep Peker'i prensip ve fikirlere bağlı, bunlar için iktidarda duran ve bunlar uğruna iktidarı bırakan, prensip ve fikirleri yerine nice fanilerin bir an yüzünü görmeğe can attıkları ikbal mevkilerini feda eden bir şahsiyet olarak daha iyi tanımıştır."[189]

Recep Peker kabinesi dağıldıktan sonra Hasan Saka'ya yeni kabineyi kurması teklif edildi ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin 16. Hükümeti 10 Eylül 1947'de

---

[183] Karpat, **age.**
[184] Erim, "Bu Bahsi Artık Kapatalım", **Ulus**, 19 Temmuz 1947.
[185] Atay, "Demokratların Son Demeçleri Karşısında", **Ulus**, 28 Temmuz 1947.
[186] Feroz Ahmad, Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976),37-38.
[187] Yalman, "Kabinenin Değişmesi", **Vatan**, 10 Eylül 1947.
[188] Atay, "Kendi Kendimizi Tenkid", **Ulus**, 10 Eylül 1947.
[189] Atay, "Hükümette Değişiklik", **Ulus**, 11 Eylül 1947.

Hasan Saka tarafından kuruldu. Yeni kabine, Faik Ahmet Barutçu (Trabzon); Mustafa Abdülhalik Renda (Çankırı); Şinasi Devrim (Zonguldak); Münir Birsel (İzmir); Münir Hüsrev Göle (Erzurum);.Necmettin Sadak (Sivas); Halit Nazmi Keşmir (Tokat); Şevket Adalan, Reşat Şemsettin Sirer (Sivas) gibi isimlerden oluşuyordu.[190]

Sonuç olarak Hasan Saka tarafından kurulan bu hükümet Peker hükümetine nispetle daha liberal görünüyordu ve Saka kabinesinin programında siyasal güvenin sağlanmasının ve iki partiye eşit tutum sergileneceğinin altı çiziliyordu.[191] Nitekim DP'liler de Saka'nın başbakanlığa gelişini olumlu karşıladı ve siyaset sahnesi görece sakin bir döneme girdi.[192]

[190] Ahmad, Turgay, **age**.
[191] Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 4. (İstanbul: İletişim Yayınları, 986.
[192] Koçak, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980),** 149.

5. MİLLET PARTİSİ DÖNEMİ

5.1. Demokrat Parti'deki Hizipleşmeler

Demokrat Parti'nin gerek kuruluş şekli; gerekse de aktörlerinin CHP içinden çıkmış olması, 1930'larda başarısızlığa uğramış Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın girişimini anımsatıyordu. Zira bu partinin uğradığı akıbet, Demokrat Parti'nin de aynı yolları izlediği gerekçesiyle bir "muvazaa (danışıklı döğüş)" mahsulü olup olmadığı tartışmalarını da bir anlamda belirliyordu. Belirttiğimiz gibi daha Demokrat parti kurulduğu günde basın mensuplarının Celal Bayar'a sorduğu sorular ve Bayar'ın cevapları muvazaa meselesinin daha ilk dakikadan itibaren bir hayalet gibi DP'yi takip edeceğini simgeliyordu. Nitekim Samet Ağaoğlu günlüklerinde bu açmaz ile ilgili şu tarihi notları alıyordu:

> "Beşinci defter iç kavgalarımızda Bayar'ın bir noktaya çok önem verdiğini gösteriyor: Muvazaa dedikodusunu silmek… Bayar sırf bu maksatla Halk Partisi ile mücadeleyi şiddetlendirmek için tedbirler alıyordu. Bu tedbirlerin başında, Grubu Mecliste çeşitli yollarla Halk Partisi'ne karşı çıkmak; memleket sathında da daha yalnız yapmaya başladığı seyahatlerde iktidarın zaaflarını halka sert bir dille anlatmak geliyordu."[193]

DP'nin varoluşu ile alakalı şüpheler, Bayar ile İnönü'nün parti kurulurken bilinen ilişkileri, 21 Temmuz seçimlerinde yapılan usulsüzlükler, Recep Peker Hükümeti'nin otoriter idaresi gibi nedenler parti içindeki sertlik taraftarlarını daha da şiddetlendirmişti. Bu grubun sayısının azımsanmayacak, hatta parti içinde çoğunluk düzeyinde oluşu, daha DP 1. Büyük Kongresi'nde aşırı kanadın önemli isimlerinden Kenan Öner'in Kongre Başkanlığı'na seçilmesiyle ortaya çıkmıştı. Bu kongrede aşırı kanadın, DP'nin esas prensipleri hayata geçmediği takdirde meclisten çekilip halkın sinesine dönme kararında da etkili olduğunu biliyoruz.

Parti içinde bu denli önemli bir güce sahip olan grup, 12 Temmuz Beyannamesi ile birlikte muvazaa isnatlarını bir gerçeklik olarak kabul ederek somut

[193] Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük/DP'nin Kuruluşu**, haz. Cemil Koçak, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 188.

bir pozisyon aldılar. Nitekim Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner partiden istifa etti.[194]

Fakat parti yönetimi bu somut hareketlere karşı sert tedbirler uygulayacağına dair işaretleri veriyordu. 1 Mart 1948 tarihli *Vatan* gazetesinin naklettiğine göre Celal Bayar'ın "Eğer aramızda şahsi ihtiras sahipleri varsa, Allah o ihtiras sahiplerinin yüz bin kere belasını versin" sözleri buna delalet eder.[195] Yine aynı tarihli gazetenin başyazısında Ahmet Emin Yalman; DP idaresinin yükselen muhalefete karşı tepkisini ihraçlarla vermesi gerektiğini savunur:

> "Bugün Demokrat Partiye düşen vazife; yanlış bir yaranlık gayretiyle işleri örtbas etmek değildir, aksine olarak tamamıyla deşmek ve ayıklamaktır. Kendi kin ve ihtirasları ve gafletleri yüzünden parti tesanüdünü yıkanlardan ve parti haricindeki türlü türlü unsurlarla işbirliği edenlerden Demokrat Parti kurtarılmalı, memleketin bünyesi yeniden zindeliğe ve selamete kavuşmalıdır.
>
> Demokrat Parti umumi idare heyeti bunu böylece bilerek ve bütün milletin yardımına ve anlayışına güvenerek, azim ve cesaretle işe sarılmalıdır."[196]

Nihayet Celal Bayar'ın Demokrat Parti Ankara İl Kongresi'nde yaptığı konuşma, partideki müfrit kesime hiçbir şekilde tolerans gösterilmeyeceğini açıkça söylüyordu:

> "Birçok nutuklarda söyleyerek tekrar edeceğim, biz kavga etmek ve şiddet lazım gelirse bunu maksadı istihsal için yapıyoruz. Bunu kavga ve hırs diye yapmıyoruz. Hiçbir şahsa karşı düşmanlığımız yoktur. Hiçbir şahsiyete karşı da dostluk gösterme mecburiyetinde değiliz. Sadece hedefe doğru emniyetle ilerlemek istiyoruz."[197]

Nihayet 10 Mart 1948 günü Parti Haysiyet Divanı, parti tüzüğünün ilgili maddelerine göre Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili gibi isimleri partiden ihraç kararı aldı.[198] Bu kararı tanımayan Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ve Ahmet Tahtakılıç ise istifalarını verdiler.[199]

Esasında partiyi bu ihraçlara sevk eden en önemli hadise Şubat ayında Demokrat Parti Meclis Grubu'nun Fuat Köprülü yerine muhalif kanattan Hulusi Demirelli'yi grup başkanvekilliğine getirmek gibi bir hareket yapmasıydı. İşte bu hadise üzerine müfritler parti yönetimi tarafından ihraç edildiler. Üzerine gelen istifalarla da birlikte Millet Meclisi'nde DP'den ayrılan milletvekilleri "Müstakil

---

[194] Ahmad, Turgay, **age**.
[195] **Vatan**, 1 Mart 1948
[196] Yalman, "Milletin Manivelası", **Vatan**, 1 Mart 1948.
[197] **Vatan**, 3 Mart 1948, 5.
[198] Eroğul, **age**.
[199] **Vatan**, 11 Mart 1948.

Demokratlar" adında bir grup oluşturdu.[200] Bunun akabinde Kenan Öner'in Fevzi Çakmak'ın ve Hikmet Bayur'un yeni bir parti kuracağına dair söylentiler de yavaş yavaş çıkmaya başlıyordu.[201]

5.2. Millet Partisi'nin Kuruluşu

5.2.1. Parti kurulmadan önceki tartışmalar

Partinin verdiği ihraç kararları üzerine istifasını veren isimlerden biri olan Ahmet Tahtakılıç, "Dönüşü Olmayan Yol" adlı kitabında DP'den kopuş dönemini yorumlamaktadır. Tahtakılıç, İsmet İnönü ile Celal Bayar'ın arasındaki gizli ilişki ve DP 1. Büyük Kongresi sonrası müfritlerin temizlenmesine dair bir kampanyanın açılması karşısında bazı isimlerin, DP'nin milletin isteğini karşılayamayacağı sonucuna vardıklarını belirmiştir. Bunlardan bir kısmının mecliste bağımsız bir grup, bir kısmının da yeni bir parti ile mücadeleye devam edeceklerini de eklemiştir.[202]

Yeni partinin kurucuları olacağı söylenen Mareşal Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur ve Kenan Öner'in dönemin gazetesi *Yeni Sabah*'da çıkan beyanatları söylentiden öte bir durumun varlığına işaret ediyordu.

Nitekim Kenan Öner'in istifası üzerine Mareşal Fevzi Çakmak, "Kenan Öner, demokrasi alanında meydan muharebesi kazanmış bir adamdır" diyerek Öner'in ve dolayısıyla aşırı kanadın arkasında durduğunu ima ediyordu. Yine herhangi bir partinin başına geçip geçmeyeceği sorusuna ise "Müstakil Kalacağım" gibi yuvarlak bir cevap veriyordu.[203]

12 Temmuz Beyannamesiyle birlikte Demokrat Parti'nin CHP'ye yeterli şiddette muhalefet etmediği kanaatini kesinleştiren Hikmet Bayur da DP'ye bilhassa Kenan Öner'in istifasından sonra açık cephe almıştı. Bu paralelde Bayur, *Yeni Sabah* gazetesinde çıkan yazısında; 12 Temmuz Beyannamesiyle DP'nin CHP'nin demokrasi vaatlerine inanmasını eleştirmektedir:

> "Halk Partisi ile demokrasi olmaz. Toptan bir değişiklik olmadıkça bu gidişin düzelmesini ummak boştur."[204]

---

[200] Eroğul, **age**, 53-54.
[201] Ahmad, Turgay, **age**, 40-41.
[202] Ahmet Tahtakılıç, **"Dönüşü Olmayan Yol"**, (Ankara: Akademi Matbaası,1989), 140.
[203] **Yeni Sabah**, 9 Ocak 1948.
[204] **Yeni Sabah**, 10 Ocak 1948.

Hikmet Bayur'un Demokrat Parti'ye bayrak açıp, böylesine yeni bir istikamete yönelmesinin ardında yatan nedeni Toker'in şu cümleleriyle cevaplayabiliriz:

> "İki partide de liderler, o günler, bunları zabtırapt altında tutacak kudrete sahiptiler. Fakat partili müfritlerin yanında bir de partisiz, sol takım vardı ki o takım Bayar'ın DP'sinden ümidi çabuk kesti ve Mareşale çengel attı.
>
> Sol takımın çekirdeği Zekeriya Sertel, Cami Baykurt ikilisiydi. Tevfik Rüştü Aras onların yanında görünüyordu. Hikmet Bayur ise, sol fikirlerle hiç ilgisi olmadığı halde o tedavi kabul etmez "İnönüfob"luğu yüzünden gittikçe Demokratlardan uzaklaşıyor ve öteki kampa kayıyordu."[205]

Siyasetin hareketlendiği o sıralarda Kenan Öner'in istifasını Celal Bayar'a vermesi akabininde, *Vatan* Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın bu mektuba ulaşıp mektubu köşesinde tahlil etmeye kalkışması, Bayar'ın mektubu Yalman'a gösterdiği fikrini edindirdi. Zaten aşırılara karşı sert bir tutum izlenmesi gerektiğini savunan ve durumu alevlendiren Yalman'ın, bir de Öner'in istifasından sonra aynı şiddette yazılar yazması bardağı taşırdı. Nihayet Hikmet Bayur bu mektup hadisesinden ve bilhassa *Vatan* Gazetesi'nde Öner'e yapılan komünistlik suçlamasından ötürü Bayar'a tepki gösterecek ve nihayet Demokrat Parti'ye açık ihtarda bulunacaktır.

> "Hiç şüphe yoktur ki Bay Kenan Öner, Demokrat Parti'ye, demokrasi davasına ve yurdumuza büyük hizmetler etmiştir. Vatan Gazetesi ona hücuma başladığı vakit o Demokrat Parti Genel Merkezi'ne ve hatta hiç kimseye karşı basın yoluyla bir tarizde bulunmamıştı. Buna rağmen Bay Celal Bayar henüz Demokrat Parti üyesi bulunan böyle bir kimseye karşı öz bakımından tamamıyla kof, fakat çok amansız bir dille yazılmış hücumları yapana vesika göstermiş, yani onu hiç olmazsa desteklemiştir; arkadaşına vurulmak istenilen, bilerek bilmeyerek komünist aletliği damgasına karşı isyan edip bunu reddettiğini de ifade etmemiştir."

Yine aynı makalede Bayur, "Muhalefet bu zihniyetle yürüyemez" diyerek alenen DP'ye bayrak açacak, partiye ve Celal Bayar'a şu ağır eleştirileri yöneltecektir:

> "Halkımız Demokrat Parti'yi tek parti idaresini yıkıp onun yerine gerçek halk egemenliğini kurmak isteyen bir teşekkül olarak kabul ettiği için tutmaktadır. Şayet Demokrat Parti iktidardakilerin aşırı yıpranmış olmaları sayesinde iş başına gelecek olursa Celal Bayar gibi konuşanlar ancak yeni bir istibdat kurabilirler."[206]

Aslında Hikmet Bayur'un yeni bir parti kurma noktasına gelişi, şüphesiz daha önce de ayrıntılı bir şekilde irdelediğimiz gibi İnönü'ye karşı uzlaşma kabul etmez tavrı, Demokrat Parti'nin kuruluşunda ve 12 Temmuz Beyannamesine kadar ki süre içerisinde kısmen mesafeli duruşu ile sıkı sıkıya bağlantılıydı. Nitekim Samet

[205] Toker, **age**, 135.
[206] **Yeni Sabah**, 30 Ocak 1948.

Ağaoğlu'nun bu nazik süreçte gösterdiği tutumlara karşı Bayur'a yazdığı eleştiri yazılarına, bizzat Hikmet Bayur'un verdiği cevaplar oldukça önemlidir. Önemlidir çünkü Bayur verdiği bu cevapta çok partili dönemde takındığı tavrın gerekçelerini de detaylı bir şekilde sunacaktır.

Neticede Ağaoğlu, Bayur'un DP ile birlikte çalışmaya hiçbir zaman katılmadığını, 21 Temmuz seçimlerine DP listelerinden bağımsız aday olarak girdiğini buna rağmen dahi partiyle ortak hareket etmediğini, bu yüzden de DP'nin iç işlerine karışmaması gerektiğini söyleyecek; Bayur ise malum cevabi yazısını sunacaktır:

> "Atatürk ölünce yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde Bay Celal Bayar'ın almış olduğu tek oyu veren benim. Daha 1938'de Bay Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı yapmak için oy veren birinin 1945'de Bay İsmet İnönü için Atanın "Meşru varisi" demiş olması manasızdır.
>
> 1945 yılında bir gün Bay Celal Bayar beni evine çağırdı ve C.H. Partisi'ne "Dörtler Takriri" adıyla, daha sonra Demokrat Partiyi kuracak olanlar tarafından verilen takriri gösterdi. O vakit ayrı bir parti kurmak niyetinde olduğunu söylemedi. Kağıdı okumaya başladığımdan az sonra: " Bunu dört imza ile vermeyin, çünkü derhal aleyhinizde bir toplulaşma olur ve muvaffak olmazsınız; önergeyi biriniz versin, isterseniz ben vereyim; o vakit bu fikri beğenenler takrir lehinde konuşabilirler ve dava ilerler dedim. Ben hep işin C. H. Partisini ıslah için yapıldığına kani idim.
>
> "Bu kağıdı bana verin, evde okuyup bu gece düşüneyim yarın getiririm, dedim. Bay Fuat Köprülü ise: Kağıdı bugün partiye vereceğim geciktirmem" dedi. Bu bana, ya gözü kapalı bize iltihak edersin yahut seni istemeyiz, demekti. Ben de zaten iki kişinin imzasını taşıyan kağıdı bıraktım çıktım. Onu henüz okumamıştım.
>
> Celal Bayar'ın sözlerinden maksadın C.H. Partisini samimiyetle ıslah olduğunu anlamıştım. "Ben de esasen bu yolda çalışıyordum. Samet Ağaoğlu'nun ifadesinden "Dörtler Takririnin" CHP'yi düzeltmek için değil, başka bir parti kurmaya vesile versin diye ortaya atıldı manası çıkıyor.
>
> Dörtler Takririnden sonra aylar geçti, müstakbel kuruculardan üçü CHP'den çıkarıldı ve yeni bir parti kuracakları sözü ortada dolaştı. Kimse bana bu parti işini açmadığı gibi program ve tüzüğü hakkında da bir şey göstermedi ve fikir sormadı. Dolayısıyla Bay Samet Ağaoğlu'nun dediği gibi "Demokrat Partinin kurulması için" bana hiç bir vakit "Çalışma beraberliği teklif" edilmemiştir. Bütün bu olayları Bay Samet Ağaoğlu tabiatıyla bilemez. O bu işte sadece dört kurucunun sözcüsüdür. Onların sözlerine daha çok değer veren onlara, benimkilere güvenenler ise bana inanırlar.
>
> Demokrat Parti adıyla bir muhalif parti kurulduktan sonra onun gelişmesini ve tutunmasını daima istedim ve bu uğurda var gücümle çalıştım. Hatta ayrıca bir parti kurmak veya partiye girmek için bana yapılmış olan teklifleri, içinde bulunduğumuz devrede muhalefetin tek bir kütle halinde bulunmasını daha doğru gördüğüm için daima reddettim ve Demokrat Parti bu vazifeyi canla başla yaptıkça onun kuvvetini azaltmanın yanlış bir hareket olacağını söyledim.
>
> Temmuz 1946 seçimlerinde demokratların ısrar ve icrasıyla Manisa'da onların listesine girdim; üç yerde birden adaylığımı koymak istemedim. Seçimden önce CHP'liler bağımsız veya yansız kaldığım takdirde bana oy vereceklerini bildirdiler, bu gazetelerde çıktı. Bunu bir türlü rüşvet saydım, kabul etmedim ve Demokrat Parti lehinde elimden geldiği kadar çalıştım."

Bu tarihi yazının son bölümünde ise 12 Temmuz Beyannamesi'nin kendi siyasi duruşu için nasıl bir milat olduğunu anlatacak, yazıyı Samet Ağaoğlu'nun da

yine kendisi için yaptığı parti içişlerine karışmaması gerektiği tenkidine verdiği cevapla bitirecektir:

> "12 Temmuz 1947 beyannamesine kadar Demokrat Partiyi yazı ve sözle daima takviyeye çalıştım. Bu tarihten sonraki siyasasını beğenmediğimi belirttim. Artık bu gün, CHP ile Demokrat Partinin içi durumlarını karşılaştıran hiçbir kimse, tutulan yolun kimin için karlı ve kimin için zararlı olmuş olduğunda şüphe edemez sanırım.
>
> CHP içinde İnönücü ve Pekerciler, 35'ler ve 303'ler arasındaki tartışmalara hep karıştığımız vakit ayıp etmedik ve Demokrasi kurmak için tesis edilen ve kuvvetlenmesinde benim de az veya çok emeğim geçmiş olan bir partinin başkanı pek az müstebidin ağzından çıkan lafları sarf edince buna itiraz etmek neden ayıp sayılsın.
>
> Her yurttaş her siyasal partinin hareketleriyle ilgilenmek ve onlar üzerinde hükmünü vermek hakkını haizdir.
>
> Son ayların olay ve tecrübelerinden Demokrat Parti ve onun başındakiler hakkında şu inan husule gelmiştir: Bu partinin bugünkü haliyle iktidara geçmesi yurt için artık bir kar değil bir zarar olur. O, iyi bir tasfiye görmezse muhalefet bayraktarlığı başka bir partiye geçmelidir."[207]

Bu yazının diğerlerinin aksine uzun ve detaylı bir şekilde tez çalışmasında alıntılanması Bayur'un çok partili düzene geçişte nasıl konumlandığını anlatan en teferruatlı yazı olması nedeniyledir. Zira Hikmet Bayur, önceki başlıklarda da gördüğümüz gibi nasıl kurucuların dairesine alınmadığını, kendisine çalışma teklifi bir kenara dursun yeni partinin, tüzüğünün programının dahi paylaşılmadığını anekdotlar yardımıyla bütün çıplaklığıyla ifade etmiştir. Buna rağmen Demokrat Parti'nin iktidara karşı tek bir vücut halinde durmasının önemine vakıf olduğunu belirterek, kendisine gelen teklifleri reddetmiş, hatta DP listesinden girdiği seçimlerde birden fazla yerden[208] bağımsız adaylığını koymayarak sandalye işgaline vesile olmak istemiyordu. 10 Şubat tarihli yazıdan da hareketle Bayur için 12 Temmuz Beyannamesi önemli bir dönüm noktası oluyor, zaten mesafeli bir ilişki kurduğu Demokrat Parti muhalefeti ile ipleri tamamen koparıyordu. Gerçek anlamda muhalefetin oluşması için de yeni bir parti kurulmasına olan ihtiyacı belirterek, Millet Partisi kurulmadan neredeyse 6 ay evvelden kurucu kadronun içerisinde olacağını hissettiriyordu.

---

[207] "Hikmet Bayur'un Samet Ağaoğlu'na Cevabı", **Yeni Sabah Gazetesi**, 10 Şubat 1948, 1-5.

[208] O dönem bazı adaylar, birden fazla vilayetin listesinden aday gösterilerek seçimleri kazanmayı garanti etmek istiyorlardı. Örneğin Mareşal Fevzi Çakmak 1946 seçimlerinde 3 yerden adaylığını koyarak seçilmiş, yine aynı seçimde Adnan Menderes ise Aydın, Manisa ve Kütahya'dan adaylığını koyup ancak Kütahya'dan Millet Meclisi'ne girmeye hak kazanmıştı. Bu yöntem ciddi bir garanti sunmakla birlikte mecliste sandalye eksikliğine de neden oluyordu. Dolayısıyla parti içinde görece imtiyazlı kişilere bu fırsat sağlanıyordu.

5.2.2. Millet Partisi ve Programı

Nihayet Millet Partisi 20 Temmuz 1948 yılında Demokrat Partisi'nden çıkanlar ve çıkarılanlar tarafından resmen kuruldu. Müstakil Demokrat Grubu'nu kuran vekiller ise 1949'da Demokrat Parti Kongresi'nde ihraçlarının onaylanması ile beraber Temmuz 1949'da partiye katıldılar. Parti'nin kurucu kadrosu Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur (tarih profesörü), Enis Akaygen (emekli hariciyeci) Kenan Öner (hukukçu), Mustafa Kentli (doktor), , Sadık Aldoğan (emekli general), Osman Bölükbaşı (arazi sahibi) ve Osman Nuri Köni (hukukçu) gibi isimlerden oluşuyordu.[209]Partinin fahri başkanı olarak Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Başkanlığına ise Yusuf Hikmet Bayur seçilecekti.[210]

Hikmet Bayur'un Millet partisinin genel başkanlığını üstlenmesi; kendisinin şüphesiz 1938'e kadar götürülmesi gereken bir duruşuyla doğrudan doğruya bağlantılıdır. Çünkü Yusuf Hikmet Bayur'a göre iktidara bilhassa İnönü'ye karşı tavizsiz bir muhalefet yapılması; ekonomik sorunların ve demokratik düzenin iyileşmesinde en önemli amildi. 1945'ten itibaren bu muhalefeti Demokrat Parti'ye verdiği destekle yerine getirmeye çalışmıştır. Fakat 12 Temmuz beyannamesinin başında İnönü'nün oluşu ve bu beyannamenin muhalefetin bütün canlılığını öldürdüğü düşüncesi DP'yi de hedefe koymasında etkili olmuştur. Bununla birlikte İnönü'nün, beyannameden sonra yaptığı bir dış geziye, Fuat Köprülü'nün DP'yi temsilen katılması[211]Hikmet Bayur'un arzu ettiği sert zeminin yumuşadığı tezini destekliyordu. Nitekim kendisi 12 Temmuz ile beraber muhalefet diye bir mefhumun kalmadığını ve muhalefetin 19 Temmuz 1948'de Millet Partisiyle yeniden can bulduğunu ifade edecek[212], kendisinin ve dolayısıyla partisinin muhalefet konusundaki tavizsiz duruşunu doğrudan İsmet İnönü'ye hitaben söyleyecektir. Partinin iktidara karşı nasıl konumlanacağının açık senedi bu gelişmeleri yansıtan şu satırlarda belirginleşmektedir:

> "Herkes ve ezcümle hem devletin, hem de iktidar partisinin başkanı sıfatıyla Bay İsmet İnönü şu yönleri bilmeli ve hatırda tutmalıdır:
>
> Millet Partisiyle ondan önceki muhalefetler arasında çok esaslı bir fark vardır ve bu fark bu partinin kuruluşunun başlıca sebeplerinden biridir. Şimdiye kadar bütün muhalefetlerle ve

[209] Karpat, **age**, 507.
[210] Ahmad, Turgay, **age**.
[211] Fehmi Akın,"12 Temmuz Beyannamesinin Türk Siyasi Tarihindeki Önemi", **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, c.7, s.2, 2005.
[212] Bayur,"Muhalefetin Durumu", **Kudret**, 23 Aralık 1948.

muhaliflerle esaslar bir yana bırakılarak barışmalar ve anlaşmalar yapılabilmiştir. Millet Partisiyle bu yapılamayacaktır."[213]

Yukarıdaki gelişmeler yaşanırken Mareşal Fevzi Çakmak, yıllarca pasif kalmayı seçtiği siyaset sahnesinde, neden Millet Partisiyle birlikte faal bir rol aldığına "Son hadiseler dolayısıyla, şimdiye kadar bağımsız kalmak hususunda ihtiyar ettiğim hareket hattının artık maksadı temin edemediğine ve daha şümullü çalışmanın lazım geldiğini kanaat getirmiş bulunuyorum." diyerek açıklık getirecektir. Yine günün şartlarının memleketi uçuruma sürüklediğini ve samimi muhalefete duyulan ihtiyaç sebebiyle Millet Partisi'nin kurulduğunu halka takdim edecekti.[214] Samet Ağaoğlu ise Mareşal Fevzi Çakmak'ın bir partinin başına geçme kararın arkasında 1944'te Genelkurmay Başkanlığından emekli edilmesinin yattığını söylemektedir.[215]

Esasında parti içinde Hikmet Bayur, Kenan Öner, Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan gibi iddialı isimlerin olması partinin tek bir istikamette hareket etmesini zorlaştırıyordu. Parti programının sınırları ise net bir şekilde çizilmiyor, program bazı ahlaki prensipler üzerine kuruluyordu. Yani Millet Partisi'nin programı, ahlakı özel ve siyasi yaşamda hakim kılmak, aile kurumunu yükseltmek, gençliğe ve halka vatan sevgisi aşılamak, devletin ve milletin ekonomik çıkarlarına işaret ederek, yolsuzluklarla ve bürokratik baskılarla mücadele etmek, liberal ekonomiyi benimsemek gibi çok da farklı ve ideolojik olmayan amillerden oluşuyordu.[216]

Kemal Karpat da bu paralelde partinin takip edeceği politikalar konusunda tam bir birlik sağlanamadığını her liderin ötekinden bağımsız hareket ettiğini vurgulayacaktır.[217] Fakat Millet Partisi programı bazı yenilikçi adımlar içermiyor da değildi. Örneğin programda ayan meclisi gibi ikinci bir meclis kurulması arzu ediliyor, yargılamada hakim güvencesi, cumhurbaşkanının sadece bir kez seçilebilmesi ve işçilere grev hakkı gibi isteklerde programda yerini alıyordu.[218]

Gerçekten de Millet partisinin sınırları çok da belli olmayan programı, liderlerin zaten DP'nin kuruluşundan itibaren sert eleştiriler yapacak iddiaya sahip olmaları, partinin belli bir çizgi üzerinde yürümesini zorlaştırıyordu. Nitekim Hikmet

[213] Bayur, "Millet Partisi ve İktidar", **Kudret**, 13 Ağustos 1948.
[214] "Mareşal'in Halka Beyannamesi", **Yeni Sabah**, 22 Temmuz 1948.
[215] Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, 158.
[216] Ahmad, Turgay, **age**, 44.
[217] Karpat, **age**.
[218] **age**.

Bayur'un önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi bürokratik, ekonomik yolsuzluklar ve bunun müsebbibi olarak gördüğü İnönü'ye sert eleştiriyle gündeme gelirken, Sadık Aldoğan gibi isimler ise dini meselelerde ciddi çıkışlarda bulunabiliyordu.[219] Aslında tam da bu noktada 1946-1957 yılları arasında DP milletvekili olan Cihat Baban'ın Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatındaki izlenimleri ve biraz da hissi yorumları, parti içindeki tezat durumun varlığını destekleyebilir:

> "Mareşal'in cenazesi 13 Nisan'da saygıdeğer büyük bir askerin cenazesi gibi kalkmadı. Bu cenaze bir nümayiş bayrağı haline gelmiş, ellerde ve omuzlarda istikamet değiştirerek, bir sağa bir sola yalpa vurarak, ebedi istirahatgahına götürülmüştü. Cenazenin hemen arkasında Millet Partisi'ne mensup bir grup, ortalarına büyükelçi, Atatürk'ün sekreteri, milletvekili, inkılap dersleri profesörü Hikmet Bayur'u almışlar, kol kola girerek cezbe halinde caddelerde yüksek sesle tekbirler, salavatlar getirerek yürüyorlardı. Bayur'un koluna eski Hamburg Konsolosu, Fahrettin girmişti. Tekbir ve salavatın ahengine uyan başlar, sağa sola sallanıyordu. Bayur İnönü'ye duyduğu sönmez kinle, Atatürk'ün düşüncelerini çiğniyordu. Bayur'un arkasından da binlerce on binlerce insan aynı tekbirleri okuyarak yürüyorlardı."[220]

İsmet Paşa şefliğindeki tek parti düzenini yıkmak için önemli mücadelelerde bulunan Bayur, çok partili hayata geçiş sürecinde yeni bir partinin başkanı sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır. Gerek Millet Partisi'nin programının daha detaylı incelenmesi, gerekse de gündemin ve geçmişin Hikmet Bayur zaviyesinden sunulması adına *Kudret* gazetesi ilerleyen bölümlerde ana kaynağımız olacaktır. Zira Millet Partisi'nin de yayın organı hüviyetinde olan bu gazetenin başyazarının Hikmet Bayur olması da bu tercihi doğrular niteliktedir.

5.3. Millet Partisi Kurulduktan Sonra Yaşanan Politik Gelişmeler

Millet Partisi Temmuz ayının sonlarına doğru kurulduktan ve programını yayınladıktan sonra parti kurucuları; en başta Hikmet Bayur, Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Mustafa Kentli gibi isimler *Kudret* gazetesinde yazdıkları makalelerle hem yeni partinin politikaları hakkında bilgiler veriyor, hem de CHP ve DP cephelerinden gelen eleştirileri cevaplıyorlardı.[221] Açıkçası 1948 Ağustos ayından başlayarak 1950 seçimlerine kadar olan süreçte *Kudret* ve *Ulus* gazeteleri arasındaki şiddetli mukabeleler, 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar iktidar muhalefet çatışmasının merkezi konumunda olan *Ulus-Vatan* çekişmesinin yerini alıyordu. İleriki başlıklar da irdeleyeceğimiz gibi *Ulus* tarafında başyazar Hüseyin Cahit Yalçın ve sonra Falih Rıfkı Atay, Kudret tarafında ise başyazar Hikmet Bayur'un köşeleri üzerinden sert

[219] Ayrıntılı bilgi için 1948(8-12) yılına ait Kudret Gazetesi'ne bkz.
[220] Cihat Baban, **Politika Galerisi,** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 125-126.
[221] Ağustos 1948'de bu isimlerin Kudret gazetesinde çıkan makalelerine yer verilecektir.

tartışmaları çok partili hayatın son dönemini ziyadesiyle yansıtmaktadır. Tabii *Kudret* gazetesi sadece CHP mevzilerine değil, muvazaa diye suçladığı ve içinden koptuğu Demokrat Partiye de şiddetli hücumlar yapıyordu. Biz, öncelikle partinin genel başkanı olan Hikmet Bayur'un ağzından Millet Partisi'nin niçin kurulduğunu, dış politika ve iktisadi anlamda hangi görüşlere sahip olduğunu belirtelim. İşte Bayur Ağustos 1948'de *Kudret*te çıkan başyazısında gündemdeki Marshall yardımlarına da değinerek şunları söylüyordu:

> "Millet Partisi Türk milletinin duyduğu büyük bir ihtiyaca cevap vermek, memlekette hakiki demokrasiyi kurmak ve yürütmek için kurulmuş olan bir partidir.
>
> Partimizin diğer partilerden olan mümeyyiz farkı her şeyden evvel muayyen bir iktisadi politikaya sahip oluşu, iktisadi hayatta liberalizmi hakim kılmaya karar vermiş olmasıdır.
>
> Partimiz hala mevcut olan dostluklara devam etmek kararındadır. İstiklal ve toprak bütünlüğümüzü tehdit ederek bizden talepte bulunan devletlere karşı düşman, bize yardım elini uzatan, hüsnüniyet sahibi devletlerle dost olmak kararındayız. Millet Partisi komşu uzak bütün devletlerle yakın dostluk ve samimi işbirliğine taraftar olacaktır.
>
> Türk ordusuna yapılan yardım dolayısıyla Amerika'ya hep müteşekkiriz. Ancak, ekonomik yardım aynı derecede mühimdir. Ekonomik kalkınma kuvvetli bir ordunun esas temelidir."[222]

Görüldüğü gibi Hikmet Bayur partisinin liberal bir iktisadi görüşe sahip olduğunu belirtmekle beraber, dış politika konusunda, toprak talebi olan devletlerle değil Türkiye'ye yardımını esirgemeyen devletlerle dostluk kuracağını ifade etmektedir. Yani üstü kapalı olarak ifade ettiği talepkar ülke olan Rusya'ya nazaran Türk ordusuna yaptığı yardımlar yüzünden Amerika'nın dahil olduğu kampla paralel bir siyaset izleyeceğini anlatmaktadır. Yine iktisadi görüşten de hareketle Millet Partisi'nin, DP hatta günün CHP'sinin ekonomik anlayışından çok da farklı bir anlayışa sahip olmadığı yapılabilir. Dolayısıyla parti programının en azından diğer partilerin genel çizgisinden çok da ayrı olmadığı yorumu yapılabilir.

Yine Hikmet Bayur bir sonraki günkü yazısında millet partisinde en çok önem verdiği yönün her şeyde içi ile dışının bir olması ve dün kara dediklerine bugün ak demeyeceklerini, iktidara geçmek için de bu duruşu çiğnemeyeceklerini ifade ederek partinin samimiyetine vurgu yapıyordu. Bayur halkın diğer partilerin programlarını mukayese ederken bu kıstasa dikkat etmelerini hatırlatıyordu.[223] Aslında yeni partinin diğer partilerle neredeyse aynı olan ana hatlarını ayrı tutarsak Millet Partisi'nin belki de alamet-i farikası bu samimiyet mefhumu sayılabilir.

---

[222] Hikmet Bayur, "Millet Partisi'nin Dış Politika Görüşü", **Kudret Gazetesi**, 8 Ağustos 1948.
[223] Bayur, "Partiler ve Programları Arasında Yapılan Karşılaştırmalar", **Kudret**, 9 Ağustos 1948.

5.3.1. Demokrat Parti-CHP-Millet Partisi Arasındaki Tartışmalar

Esasında parti teşkil edildiğinden beri CHP ve DP'nin önemli isimleri Millet Partisi'ne açıkça saldırıya girişiyorlardı.[224] Bir zamanlar iki ayrı cephe olan *Ulus* ve *Vatan* gazeteleri de MP'ye ve dolayısıyla *Kudret* gazetesinde çıkan yazılara tek cephe halinde karşılık veriyorlardı. Millet Partisi üzerine işlenilen ana tema partinin dinci kimliğe sahip olduğu ve bir ihtilal partisi olduğu üzerineydi.[225] Millet Partisi ise 12 Temmuz Beyannamesi özelinde muvazaa tartışmaları ve gerçek muhalefetin kendilerinin olduğu temasını işliyordu. [226]

Demokrat Parti cenahına gelince 1948'in Ağustos aylarında yeni kurulan partiye ve muvazaa iddialarına Celal Bayar, Çeşme'de çıktığı mitingte şiddetli bir şekilde hücum ederek iki parti arasındaki tartışma fitilini ateşledi.

Bayar bu mitingde, Millet partisinin vadettiği mücadeleyi hali hazırda DP'nin üç yıldır yaptığını ve nihayet şeflik sisteminin yıkıldığının görüleceği şu sıralarda bu iddianın komik olduğunu ifade etmiştir:

> "Onlar istibdada kılıç sallamak, siperleri DP tarafından çoktan yıkılmış bir sisteme karşı hücuma geçmek gibi acayip bir duruma düşmektedirler. Hakikat şudur ki; bu mücadelede onların birçoklarının isimleri ve cisimleri ortada yok iken, tek parti idaresini ve şeflik sistemini yıkmak için girişilen amansız mücadele meyvelerini vermeğe başlamış, bugün ise istibdadı yıkacaklarından bahsedenlerin gülünç olmak tehlikesine maruz kalacakları bir vaziyet hasıl olmuştur."

Bayar yine aynı hitapta muvazaa iddialarına şöyle bir cevap verecektir: "Onların sinip ortada görünmedikleri zamanlarda milletle beraber olarak tek parti gidişine karşı huruca teşebbüs edip muvaffak olanlara ortaklık isnat edemeyecekleri ve şahıslarımızı emniyet altına almak için muvazaaya yanaştığımızı iddia edemeyecekleri aşikardır."[227]

Görüldüğü gibi Celal Bayar Çeşme Mitingi'nde Hikmet Bayur'u da hedef göstermesiyle, Bayur başyazılarıyla bu hücuma aynı şiddette karşılık verecektir. Hikmet Bayur haklı olarak; DP kurucuları pasif dururken 1942'den beri CHP'ye yaptığı muhalefeti anımsatmış ve DP'den kendisine bir teklif bulunulmadığını ifade etmiştir. Bayur'un DP'nin kuruluşunda Fevzi Çakmak faktörünü de belirttiği mülakatın önemli hatları şu şekildedir:

---

[224] Detaylı bilgi için 1948 Temmuz ayı ve sonrası Vatan ve Ulus gazetelerine bkz.
[225] Bu tespitin dayanağı olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ulus'ta neşrettiği yazılar ilerleyen başlıklarda incelenecektir.
[226] 1948 Temmuz sonrası Yeni Sabah gazetesine bkz.
[227] **Kudret,** 24 Ağustos 1948.

> "Samimiyetsizlik derecesine bakın ki bütün memleket DP'nin Mareşal'in manevi yardımı sayesinde kurulduğunu bildiği halde Celal Bayar aksini iddia etmektedir.
>
> Bana gelince, DP kurucuları henüz ağızlarını açamazken 1942'den beri CHP içinde ve 1944'den itibaren de alenen meclis kürsüsünde en şiddetli tenkit ve muhalefeti yaptığım halde ve 1946 seçimlerinde demokratların rica ve ısrarıyla köy köy dolaşıp lehlerinde konuştuğum halde kurucular beni de kendi gölgelerine sığınmış göstermeye kalkışıyorlar. 1946'dan beri bana kaç kere bir parti kurmak veya mevcut partilerden birine girmek teklifinde bulunuldu."[228]

Hikmet Bayur sonraki günlerde de Çeşme söylevcilerine çatmaya devam etmiştir. Çeşme kahramanlarıyla CHP'yi birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını ve birincileri ikincilerin aleti olmakla suçlamıştır. Yine aynı yazıda; 12 Temmuz anlaşmasından sonra CHP ile aynı cepheye geçmekle suçladığı DP'nin delegelerine kendilerine katılması hususunda açık çağrı yapmaktadır:

> "Amaç birdir. Biz gerçek mücadelecilerin bizim yanımıza gelmelerinin gayeye ulaşmak bakımından daha çok faydalı saymakla ve bunu temenni etmekle birlikte öbür takımda kalan mücadelecilere de zafer dileklerimizi esirgemeyiz; yeter ki şaşırtmaca ve avutmacalara kapılıp yarı yolda kalmasınlar."[229]

Bununla beraber Yusuf Hikmet Bayur'un 6 Eylül tarihindeki yazısı gerçekten zikretmeye değerdir. Çünkü hala DP'nin 1949'daki kongresinde aşırı kesimin partinin yönetim kademesini değiştirmesini temenni etmektedir. Bu aslında Bayur'un hala DP'yi, CHP'ye muhalefette kuvvetli bir mevzi olarak düşündüğüne işarettir. Nitekim bu yazıda görüleceği üzere şartlar olgunlaştığı takdirde DP ile ittifak ışığı da yakılmakta gibidir:

> "Demokrat Partideki yurttaşlarımızı yalnızca aldatılmış veya henüz doğruyu görmemiş kimseler sayıyoruz; onlar geçen yılın 12 Temmuzundan beri olan bitenleri iyice inceleyerek partilerinin başına gerçekten muhalif kimseler geçirebilirlerse o vakit muhalefeti bölünmüş olmaktan kurtarmak için arada anlaşmak ve bir işbirliği yapmak düşünülebilir."[230]

Daha önce tezin diğer başlıklarında incelediğimiz gibi DP yönetimi zaten 12 Temmuzdan sonra ciddi bir arındırma sürecine girmişti. Bu süreç tamamlandıktan sonra partiden fiilen ve zihnen ayrılan bir grup Millet Partisi'ni kurarak mücadeleye devam etmişti. Diğer bir kesim ise 1949'da ihraçların onanacağı kongreyi bekliyorlardı. Millet Partisi'nin varlığının bu kesimi kışkırtma potansiyelinin yüksek oluşu DP'yi MP'ye karşı sert muhalefet yapmaya itiyordu zira DP için tehlike tam olarak dinmiş değildi. Fakat 1949 kongresinde ihraçlar kabul edilince kalan kısım da Millet Partisi'ne geçerek DP bu kayıplardan varlığını koruyarak çıkacaktı.

---

[228] **Kudret**, 24 Ağustos 1948.
[229] **Kudret**, 27 Ağustos 1948.
[230] Bayur, "Biz ve Karşıdakiler", **Kudret**, 6 Eylül 1948.

5.3.2. Bayur - Hüseyin Cahit Yalçın Tartışması

Millet Partisi'ne en sert eleştiriler, yakıştırmalar *Ulus* gazetesi tarafından yapılıyordu. Zira tenkitlerinde geçmişi boyunca da atak bir çizgi izlemiş nitekim defalarca öldürme teşebbüsüne uğramış Hüseyin Cahit Yalçın'ın[231] bu gazetenin başyazarı olması dozajın artmasında oldukça etkili olmuştur. Önceki başlıklarda irdelediğimiz gibi, *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'dı. Fakat Atay dönemin başbakanı Peker gibi aynı sertlikte bir muhalefet yapılması gerektiğini düşünüyordu. Recep Peker'in istifasından sonra değişen koşullara ayak uydurmayıp *Ulus*'un başyazarlığından ayrıldı.[232] Hüseyin Cahit Yalçın, evvelki bölümlerde işlediğimiz gibi Atay-Yalman kavgasının şiddetini aynen devralacak hatta artıracak, Hikmet Bayur ve Millet Partisi'ne en ağır hücumları yapacak isim olacaktı. Hüseyin Cahit Millet Partisi ve kurucularını bilhassa mürtecilikle suçlayarak 31 Mart hadisesine de göndermeler yapacaktır.

Nihayet parti kurulmasının akabinde Hüseyin Cahit "Baykuşlar Ötüyor" başlığından da anlaşılacağı gibi sert bir üslupla kaleme aldığı yazıyla Millet Partisi kurucularına taarruza geçiyordu:

> "Bu ferah verici, ümit ve cesaret verici manzaradan ve istikbalden hoşlanmayanlar var. Çünkü kendilerini şifa bulmaz politika illetine kaptırmışlardır. Gece kuşlarının gözleri aydınlığa tahammül edemediği gibi onlar da bu milletin biraz rahatlamasına, ilerlemesine ve dış memleketlerde itibar kazanmasına tahammül edemezler. Baykuş gibi başımıza öterek felaket, sefalet, hacalet sahneleri yaratmak isterler. Akıl ve vicdan onlarda susmuştur. Yalnız dönmüş gözler, köpüklü ağızlar, kısılmış dudaklarla meşum bir baykuş gibi haykırırlar.
>
> Türkiye'de Tük nüfus kağıdı taşıyan bir insan, Mareşal, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Sadık Aldoğan ile bir arada çalışan Millet Partisi mensuplarından biri! Ellerinizi utanç, nefret ve ıstırap yüzünüze kapladığınızı hissediyorum. Evet, baykuşlar işte böyle haykırıyorlar. Onların gözü memleket hakikati ve dünyayı ancak böyle görebiliyor. Bunun adına muhalefet diyorlar. Memleketi bunlar düzeltecekler! Memleket harap ve sefil, herkes ahlaksız ve cahil, yalnız bu baykuşlar ahlaklı, bu baykuşlar hamiyetli."[233]

Hikmet Bayur ise Millet Partisi genel başkanı olarak 23 Ağustosta Uşaktaki mitinginde "Halk Partisi durumu düzeltmek gücünü tamamıyla kaybetmiştir. İşbaşına

---

[231] Hüseyin Cahit Yalçın, 1874'te Balıkesir'de doğmuş, orta ve yükseköğrenimini İstanbul'da tamamlamış, 1896 yılında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur. Edebiyat alanında bilhassa roman, hikaye, tenkit ve tartışma türlerinde eserler veren ve yazmaya devam eden Yalçın, Servet-i Fünun dönemi edebiyatçılarının taraftarlığını yapıyordu. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilir edilmez Tevfik Fikret ile Tanin gazetesini kurar. Parti ve siyaset hayatına dair yazılar yazar.31 Mart Vakası'nın faillerinden, şeriat taraftarı olarak bilinen Derviş Vahdeti'nin Tanin yazarı Hüseyin Cahit Yalçın zannıyla Lazkiye mebusunu öldürmesi Hüseyin Cahit için bilinen en önemli hadisedir. Nitekim üslubunun ne kadar tehlikeli olabileceği buradan ölçülebilir. Bu yüzden hayatı boyunca defalarca ölüm tehlikeleriyle karşılamış, sürgüne yollanmış ve hapse girmiş bir isimdir. **Hayat Ansiklopedisi**, c. 6. Hayat Yayınları.

[232] Yalman, **age**, 1413.

[233] Hüseyin Cahit Yalçın, "Baykuşlar Ötüyor", **Ulus**, 1 Ağustos 1948.

getirdiği her yeni hükümet işleri biraz daha bozuyor. Bu yüzdendir ki biz bu partiyi artık işini bitirmiş ve behemahal dinlenmeğe muhtaç sayıyoruz onun bütün unsurlarının iş başından çekilmesini zaruri görüyoruz" diyecektir[234]. Hüseyin Cahit ise bir müddet sonra MP'nin Uşak mitingini diline dolayıp, bu mitingte kuruculardan birinin "Millet Partisi'nin davası Allah'ın davasıdır" sözünü ettiğini de gerekçe göstererek Derviş Vahdeti telmihinde bulunacaktır:

> "Millet Partisi mitinginde kulağımıza bir ses çarptı. Cumhuriyet muhabirinin bildirdiğine göre, Millet Partisi liderlerinden biri:
>
> -Millet Partisinin davası Allah'ın davasıdır! diye haykırmış.
>
> Biz bu sesin arkasından, 1909 senesinin 31 Mart'ında kana boyanmış İstanbul sokaklarında "şeriat isteriz!" avazesiyle isyan bayrağını kaldıran Derviş Vahdeti'nin meşum parolasını duyar gibi oluyoruz."[235]

Hüseyin Cahit, 31 Mart vakasındaki Derviş Vahdeti gibi ağır ithamlarla Millet Partisine dinci bir parti kisvesi biçiyordu. *Kudret Gazetesi* ile *Ulus Gazetesi* arasındaki tartışma bu yazı sayesinde alevleniyordu. *Kudret* gazetesinde Nureddin Ardıçoğlu ise bu ithama istinaden, böyle bir isnadın ancak Hüseyin Cahit gibiler tarafından yapılacağını, onun İttihatçıların çığırtkanlığını yaptığı dönemlerde kendisini bulamayıp yerine bir başkasını öldüren Derviş Vahdetinin sesini kulaklarında duyduğunu, korkulu rüyalar gördüğünü ve hezeyanlar geçirdiğini söyler.[236]

MP'nin Aydın Mitingi'nde DP'nin dört kurucusunun partiden çekilmelerini istemesi üzerine Hüseyin Cahit 31 Mart'ta yaşanılanları tekrar hatırlatıyordu. Nasıl 31 Mart şeriatçıları İttihat ve Terakki şefleri arasında gözüne kestirdiklerinin kellesini istiyor verilmediği takdirde ise kendileri alıyorlardı, şimdi bu eski asiler "muhalif" adı altında meşrulaşmıştır kabilinden konuşuyor MP'lileri kelle avcılığı ile suçluyordu. Yine aynı yazıda Yalçın, Hikmet Bayur'un İsmet İnönü çekilmediği sürece memleketin düzelmeyeceği tezine karşı çıkıyordu.[237] Hikmet Bayur ise hem şahsına hem de partisine yapılan bu ağır sözlere 28 Ekim'de şöyle cevap veriyordu:

> "H.C. Yalçın ezcümle "İsmet İnönü değişmedikçe memleket düzelmez" dediğimiz için dünkü yazıda bizlere "kelle avcıları" diye çatmakta ve Enver Paşaları ve Patrona Halilleri karıştırmaktadır. Millet Partisi'nin ana davası Bay İsmet İnönü'nün çekilmesi değildir, hür ve kuvvetli bir yurtta müreffeh yurttaşlar görmektir.
>
> Keşke o devrin mecazi manadaki 'kelle avcıları' Talat ve Enver paşaların iktidardan çekilmelerini sağlayabilselerdi. Birinci Dünya Savaşı'na katılmamız, ondan doğan felaket ve

[234] **Kudret**, 24 Eylül 1948.
[235] Yalçın, "Muhalefetin Manzarası", **Ulus**, 29 Eylül 1948.
[236] Nureddin Ardıçoğlu, "Hüseyin Cahid'in Korkulu Rüyası", **Ulus**, 29 Eylül 1948.
[237] Yalçın, "Kelle Avcıları", **Ulus**, 27 Ekim 1948.

kötülükler ve her şey berbat olunca bu paşaların Almanya'ya kaçışları gibi facia ve ayıpları görmezdik."[238]

Nihayet 11 Kasım 1948'de Kastamonu'da yapılan MP mitinginde kuruculardan Mustafa Kentli'nin din ve Arapça ezan hakkında partinin nasıl bir duruşa sahip olduğuna açıklık getirecektir. Kentli'nin ifadelerine göre MP din ve devlet işlerinin ayrılmasına taraftır. Fakat Halk Partisi'nin bu laiklik ilkesini yanlış yorumladığını, eskiden medrese nasıl bir tahakküm kuruyorsa, şimdi bizzat devletin dini kurumlara tahakküm kurduğunu söyleyecektir. Ayrıca ezanın Türkçe yahut Arapça okunmasının devletin değil bireyin işi olduğunu, yine dünyanın hiçbir tarafında bizim gibi dini amaçla cemiyet kurulmasını suç sayan başka bir devlet olmadığını anlatacaktır. Görüldüğü gibi Millet Partisi'nin laikliği özü itibariyle kabul ettiği fakat uygulama bakımından iktidar partisiyle aynı düşünmedikleri ortadadır. [239]

Millet partisi üzerine yapılan tartışmalar irdelediğimiz gibi çoğunlukla din etrafında kümeleniyor, bunun öncülüğünü ise Halk Partisi'nin yayın organı *Ulus* yapıyordu. *Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın o sert üslubuyla tabiidir ki MP'lilerden birini tahrik edecekti. MP kurucu üyesi emekli general Sadık Aldoğan bu tartışmalar yüzünden ciddi biçimde tahrik olmalı ki Hüseyin Cahit'in İnönü'ye midesiyle bağlandığını ve etrafa zehirler saçtığını söyleyecektir. Sadık Aldoğan "Zaruri Cevap" adlı makalesinde şu ağır ifadeleri kullanacaktı:

"Hüseyin Cahit Yalçın, son zamanlarda benim Erenköy Millet Partisi Bucak açılışında söylediğim "Vatandaşın kalbinden hükümet korkusunu çıkararak Allah korkusunu koyacağız" sözlerimi ele alarak, beni şeriatçılıkla, inkılap düşmanlığı ile ve daha ileri giderek delilikle ithama kadar işi azıtıyor!

Atatürk sağ iken Halk Partisi'nin biaman düşmanı kesilen; ve onun ölümünden sonra İnönü'ye midesiyle bağlanan H. Cahit zehir saçmağa kalkıyor! Görülüyor ki H. Cahit ne vakit iktidardan yüz bulmuşsa; ne vakit iktidarın nimetinden nasiplenmişse, iktidarı müdafaa etmiş; ne vakit iktidardan yüz bulmamışsa, o zaman iktidara düşman kesilmiştir! Bu adam için mukaddesatın üstünde, kendisinin midesi gelmektedir.

Allah bir insanı H. Cahit Yalçın gibi vatandaşlarının nazarında hacil düşürmesin!

Bu memlekette hürriyet kervanı yürüyor; vatandaş siyasi hakkını kemali hürriyetle kullanacaktır. Size de şimdiye kadar yapmış olduğunuz kötü işte devam etmek bedbahtlığı düşecektir. Beter olunuz!"[240]

Esasen *Ulus* gazetesi yazarları tarafından, Atatürk'ün genel sekreterliğini yapmış, inkılap tarihi profesörü bir şahsiyet olarak Hikmet Bayur'un bu partiye katılmasının sıkça eleştirildiğini görüyoruz. Elbette Falih Rıfkı Atay gibi, Hüseyin Cahit Yalçın gibi birçok siyasi atmosfere tanıklık etmiş kişiler, Bayur'u hassas

[238] Bayur, "Yurtta Kanun Hakimiyeti Nasıl Kurulur", **Kudret**, 28 Ekim 1948.
[239] **Kudret**, 12 Kasım 1948.
[240] Sadık Aldoğan, "Zaruri Bir Cevap", **Kudret**, 19 Kasım 1948.

damarından yakalayarak yıpratma ve ayrıştırma siyasetine de girişmiş olabilirler. Ama şurası açık ki Yalçın, Atay, Yavuz Abadan gibi isimler *Ulus* gazetesinde bu durumla alakalı Bayur'u epeyce gündem yapmışlardır.[241]

Hüseyin Cahit Yalçın, Hikmet Bayur'un sadece bugünkü hükümetin aleyhinde olsun da ne olursa olsun hırsıyla hareket ettiğini savunmakta, en münevver, en demokrat kalemlerden bilinen Bayur'un dahi mürteci ağzıyla konuştuğunu iddia etmekteydi. Yine Yalçın, bu irtica suçlamasının asıl muhatabının Millet Partisi olduğunu ima ederek, diğer partileri yahut malum partiyi bu suçlamadan ayırmak isteyecektir. Fakat bu ayrımı yaparken Millet Partisi'ni muhalefet dahi kabul etmediğini gerçekten iğneleyici bir üslupla şöyle dile getirecektir:

> "Güya ben muhalefeti irtica ile 31 Mart şeriatçılığıyla itham ediyormuşum! Ben "muhalefet"i böyle bir şey ile itham etmedim. Bugün muhalefet denilince, bizde resmen on beşi mütecaviz parti bulunmasına rağmen, akla yalnız Demokrat Parti gelir. Diğer partiler akla gelse bile ben bütün muhalefeti irtica ile itham etmediğimi tekrar ediyorum. Sadece, milletin kalbinden kanun korkusunu kaldırarak yerine Allah korkusunu getirmek istediklerini söyleyen kimselere efkar-ı umumiyenin dikkatini çektim ve ancak bunlardır ki 31 Marttaki şeriatçıların çömezleri kabul ettim. Eğer muhalefet bu yollarını sapıtmış adamlardan ibaretse, muhalefeti Millet Partisi temsil ediyorsa millet namına hepimizin yüzü kızarmak icap eder."[242]

Millet Partisi kurulduktan sonra gerçekten DP'ye nazaran çok daha ağır eleştirilere uğruyordu. MP'ye karşı özellikle *Ulus*'un işlediği ana tema irtica idi. MP, *Ulus* başyazarı Yalçın tarafından 31 Mart hadisesinde kendisinin canına kasteden kişileri nitelendirdiği şeriatçılıkla suçlanıyordu. Hüseyin Cahit'in bu benzetmeleri, DP kurulduğundaki *Vatan- Ulus* eksenli tartışma seviyesinin de kat kat üstündeydi. Elbette MP'liler de aynı şekilde mukabele etmekten geri durmuyordu. *Ulus* ve MP arasında böyle bir tansiyonun oluşmasına, 12 Temmuz Beyannamesinden sonra DP ile CHP'nin bir bahar havası yaşamasının verdiği tenkit boşluğunun doldurulması gibi de yaklaşılabilir. Ama şurası da önemlidir ki; MP kurucularının bir kısmının müfritlik suçlamalarıyla partiden atıldığını ve muhaliflerine malzeme olabilecek sert söylemlere girişme potansiyeline sahip olduklarını akıldan çıkarmamak gerekir.

5.3.3. Hasan Saka Kabinesi'nin İstifası ve Şemsettin Günaltay Hükümeti

Recep Peker hükümetinin istifası ve 12 Temmuz Beyannamesi ile birlikte iktidar muhalefet ilişkileri görece iyileşmişti. Fakat gerek 1948'de buğday ve şeker

[241] İleriki sayfalarda örnekler verilecektir.
[242] Yalçın, "Sahte Demokrasi Yahut Diktatörlük", **Ulus**, 19 Kasım 1948.

gibi tarım ürünlerindeki kıtlık tehlikesi sonucu bozulan iktisadi durum, gerekse yeni seçim kanunu tartışmaları 12 Temmuz 1947'de muhalefet lehine oluşan siyasi durumu perçinliyordu. Nitekim Millet Partisi ile birlikte DP, 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimleri, yeni seçim kanunu tasarısını yetersiz görmeleri sonucu boykot etti ve CHP seçimlerde yalnız bırakıldı. Seçimlerden sonra da devam eden muhalif baskılar sonucu Hasan Saka Kabinesi istifa ederek, yeni kabineyi kurma görevi Şemsettin Günaltay'a[243] veriliyordu.[244]

Günaltay'ın 1949 Ocak ayında kurduğu kabinede Nihat Erim, İsmail Rüştü, Kemal Satır, Cemil Sait Barlas gibi genç ve ılımlı kişiler yer alıyordu. Şemseddin Günaltay'da dindar ama ılımlı olarak addedilen bir isimdi ve İttihat ve Terakki zamanında İslamcı bir siyasi geçmişi vardı. Nihayet 25 Ocak'ta yeni kabinenin programını açıkladığında seçim kanunun değişeceğini, hak ve hürriyetlere saygılı olacağını belirtiyordu.[245]

Türkiye'nin bilinen gazetecilerinden ve o dönem *Ulus*'ta gazetecilik kariyerine başlayan Cüneyt Arcayürek, İsmet İnönü'nün Günaltay'ı hangi nedenlerle seçtiğine değinmektedir. Arcayürek, hem dürüstlüğü, hem üniversiteden parlamentoya girmiş olması hem de geçmişi temiz olduğundan muhalefetin de sıcak karşılaması hasebiyle o günler için Günaltay'ın tam aranan isim olduğunu vurguluyordu. [246]

Hikmet Bayur da bu minvalde, düşen Saka hükümetinin ezici ekonomik yasalara karşı dikilmek bir kenara dursun, bu yasaları bizzat hazırladığını ve meclise gönderdiğini söylemektedir. Yine buna sebep olan hükümet üyelerinin dörtte üçünün yeni kurulan hükümette de görev almasını eleştirmektedir. Dolayısıyla Günaltay başbakanlığında kurulan yeni kabinenin çok da bir şey değiştiremeyeceği fikrini

[243] **Şemsettin Günaltay**, "1883 yılında Erzincan'ın Kemaliye kasabasında doğdu, öğrenimini İstanbul Darül Mualliminde tamamladıktan sonra medreselerde müderrislik ve İstanbul ile Ankara'da profesör ünvanıyla dersler verdi. İslam dini üzerine çalışmaları olan Günaltay 2. Meşrutiyet döneminde meclisin en genç milletvekiliydi. Sonraları Atatürk'ün isteğiyle CHP İl Başkanlığı yaparak CHP ile siyaset hayatına devam etmiştir. CHP Meclis Grup Başkanlığı ve TBMM Başkanvekilliği de yapan Günaltay 1949'da başbakan olacak, 1961'de de İstanbul'dan senatör seçilecekti." (**Hayat Ansiklopedisi**(et-islamiyet), c.3 Hayat Yayınları.)
[244] Eroğul, **age**,57-59.
[245] Ahmad, Turgay, **age**.
[246] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları**, (Ankara: Bilgi Yayınevi,1985), 130.

benimsemektedir.[247] *Ulus* gazetesinde Yavuz Abadan ismiyle çıkan başmakalede Hikmet Bayur'un bu düşüncesine şöyle bir karşılık verilecektir:

> "Bay Hikmet Bayur, kendi dileğinin yerine gelmesi için halkın ümit ve güvenini karanlık telkinlerle baltalarken, devlet idaresinin bütün kötülüklerin oyuncağı olduğunu söylemenin, millete ve onu temsil eden meclise karşı bir saygısızlık olduğunu düşünmüyor.
>
> Hikmet Bayur için, kararlı bir hükümetin şiddetle muhtaç olduğumuz milli kalkınma davasında başarısını dilemek bir günah, Halk Partisi'ne mensup olmak bir suç, onun düşüncelerine aykırı bir kanaati müdafaa etmek bir cinayettir. Bu zihniyetle mantık çerçevesi içinde hesaplaşarak makul neticelere varmanın imkansızlığı meydandadır."[248]

Görüldüğü üzere Abadan, Bayur'un İnönü'nün değişmediği sürece hiçbir şeyin değişmeyeceğine dair inancıyla her şeyi toptan reddettiğini eleştirmektedir.

Esasında bu döneme dair önemli bir parantez açmak gerekir. 1950 seçimlerine giden süreçte bu iki hükümetin, bilhassa Şemsettin Günaltay hükümetinin iş başına gelmesinde, şüphesiz CHP'nin iktidar olması için artık halktan oy toplaması gerektiği ve dinin de bu konuda en belirleyici etmen olduğunun farkına varılmış olmasının etkisi büyüktür. Örneğin Hasan Saka'nın şu sözleri bu tespitinin haklılığını ortaya koyacaktır: "Efendiler! Mekteplere din derslerini koymazsak gelecek intihapta millet bize bir rey bile vermeyecektir."[249]

Hasan Saka bilindiği üzere 1947'de başbakanlığa getirilmişti fakat 1949'da istifa etmiş, Demokrat Parti'nin din söylemine bir anlamda daha kuvvetli karşılık vermek adına CHP Şemsettin Günaltay'ı başbakanlığa getirmişti. Şemsettin Günaltay hükümeti ile birlikte, Demokrat Parti dönemi icraatları olarak bilinen bu dini hamleler aslında bizzat CHP tarafından yapılmıştı. Nitekim 1949 yılında ilkokullara seçimlik din dersleri kondu. Milli Eğitim Bakanlığı yine 1949 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesine dayanarak, din adamlarının kültür düzeyini yükseltmek amacıyla on il merkezinde imam hatip kursları düzenlendi. Nihayet 7 Ocak 1949'da, İlahiyat Fakültesi açıldı.[250]

Nitekim Günaltay 8 Haziran 1949'da Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi hakkında TBMM'de yaptığı konuşmada bu hususta kendisi ile şöyle övünmekteydi;

> "İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam, hatip kursları açan bir

[247] Bayur, "C. H. Partisindeki Zihniyet", **Kudret,** 20 Ocak 1949.
[248] Yavuz Abadan, "Çarpık Bir Zihniyet", **Ulus**, 20 Ocak, 1949.
[249] Sabahattin Nal, Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti,**Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** 60-3 (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi) 145.
[250] Nal, **agm**, 145.

> Hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, müslümanlığın yüksek esaslarını öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir Hükümetin Başkanıyım."[251]

5.3.4. Hikmet Bayur ve Falih Rıfkı Atay Arasındaki Din Tartışmaları

Esasında 1945 yılından itibaren çok partili düzenin yerleşmeye başlaması, partiler arasında halka gitme rekabetini de arttırıyordu. Nitekim halkın dini taleplerine cevap verilmesinin seçim aritmetiği için gerekli olduğu realitesi CHP'yi Şemsettin Günaltay tercihine götürmüştü. Bu dönem yukarıda da belirtildiği gibi dini anlamda birçok yeniliğe sahne olmuştu.[252]

Fakat bu son dönemde yükselen dini tartışmaların ekseninde Türkçe Ezan konusu vardı. 5 Şubat 1949'da mecliste iki vatandaşın ezan okumaya kalkması meselenin artık gazete köşelerinde sert bir şekilde ele alınmasına yol açmıştı.[253] *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay *Kudret*te Yusuf Hikmet Bayur arasında geçen diyaloglar, Türkçe ezandan hareketle laiklik ve Atatürk tartışmasına dönüşmüştü. Bu iki isim önemlidir zira her iki isim de laiklik uygulamasının başladığı döneme şahitlik etmiş, Atatürk'ün uzun zaman en yakın çalışma arkadaşlığı yapmış kişilerdi. Fakat böylesine geçmişe sahip iki isim olan Bayur ve Falih Rıfkı arasında dahi bu anlamda görüş farklılıkların oluşu, Türkiye'de laiklik tartışmasının önemli bir zemin bulduğunun açık kanıtıdır. Mecliste ezan okunması konusuna dönersek, Falih Rıfkı ezanın Türkçe okunmasından taraf olduğunu, bu konunun politik malzeme yapılmamasını, üstelik bu tartışmalarının varlığından hareketle irticanın hortlamasına mani olması gereken kanunların yetersiz olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte aksi gelişmelere sert bir şekilde cephe alınması gerektiğini zira 25 yıllık cumhuriyet müktesebatının bir hayale dönüşeceğini de şöyle vurgulamaktadır:

> "Ezanı türkçeleştirmeye karşı halkın hoşuna gideriz diye, ömürlerinde cami ve minare ile ilgisi olmayan aydınlarımızın bile geçen seçimlerde nasıl demagojiler savurduğunu hep biliyoruz. "Tanrı Uludur" demeyeceğiz de ille bunun Arapçasını söyleyeceğiz. Geçen Millet Meclisi'ndeki vakanın da sebebi bu.
>
> Öyle görünüyor ki kanunlarımız zati eksik ve cezalarımız hafifmiş. İrtica unsurlarını sindiren, daha fazla, inkılap denen şeyin manevi otoritesi ve onunla oynanmaz şaka edilmez kanaatiymiş. Bir taraftan kanunlarımızı tamamlayarak, bir yandan partiler arası siyasi bir dayanışma kurarak tehlikeyi zamanında önleyelim. Dini politikadan ayırmak, Devletten de ayırmaktan ehemmiyetli bir şeydir. Hele oy kapışmak için bir tavizellik yarışmasına kalkışılırsa, 25 yıllık kuruluş devri görülmemiş bir rüyaya döner."[254]

---

[251] **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, Dönem VII, Toplantı 3, c. 20, (8 Haziran 1949): 598.
[252] Eroğul, **age**.
[253] Ahmad, Turgay, **age**, 52
[254] Atay, "Gerilik", **Ulus**, 6 Şubat 1949.

Görüldüğü üzere Falih Rıfkı dini meselelerin yeniden değerlendirildiği bu dönemi irtica tehdidi olarak algılıyor, daha şiddetli cezalarla devrimler tahkim edilmedikçe Cumhuriyet'in tehdit altına gireceğini düşünüyordu.

Falih Rıfkı Atay'ın bu sert rejim refleksine nazaran Bayur ise Atay'ın irtica tezinin yanlış olduğunu, irticanın asıl nedeninin ekonomik sorunlar olduğunu düşünüyordu. Bu sorunun belli zümrelerin menfaatlerine kazançlarına dokunulmadan giderilemeyeceğini düşünmektedir. Yine Atay'ın aksine Bayur; ancak halkın sefaleti devam ettiği müddetçe irticaya giden tarikat ve mezheplerin yayılma imkanı bulacağını düşünmektedir. Ayrıca Bayur, böyle zararlı tarikatların en iyi ilacının iyi hayat şartlarıyla birlikte din hürriyeti olduğuna, laik bir devletin de ilk işinin dini meselelere karışmaması gerektiğine inanıyordu. Yine nasıl ki diğer cemaatlerin ibadet diline karışılmıyor Müslümanların da ibadetlerindeki dil tercihine karışılmamasının doğru olacağını, ezanın Türkçe okunmasını mecbur kılan kanunun ise Atatürk'ün eseri olmadığını nitekim değişmesi gerektiğini savunmaktadır.[255] Hikmet Bayur'un hem laiklik meselesinde devletin konumu, hem de Atatürk'ün Türkçe Ezana bakışı hususunda ortaya koyduğu düşüncelere Atay, şu şekilde karşılık verecektir:

> "Laik geçinen bir devlet ezanın Arapça veya Türkçe olmasına karışmazmış. Zati Atatürk'ün de bu kanunla ilgisi yokmuş. Bu kanun kaldırılmalı imiş. Türkçe ezan bir din değil, bir kültür işidir. Atatürk ve onunla bir düşünen inkılapçılar, millileşme ve garplılaşma hareketinin ilk muvaffak olma şartını, dilde ve kafada, Türk milletini Arap kültüründen uzaklaştırmada aramışlardır. Atatürk'ün ezan ve tekbirle ilgilenmesi, sadece kültür bakımındandır. Kendi devrinde ezanın Arapça yerine Türkçe okunuşu ile Atatürk'ün ilgilenmediğini söylemek, bizim gibi on beş yıl onun yanında bulunmuş olanları değil, o zamanı hiç bilmeyen vatandaşları bile kandıramaz. Kaldı ki ben ezanın ve tekbirin Türkçe'ye çevrilmesinde Atatürk'ün bizzat çalıştığını ve bir hayli değişiklikler yapıldığını bilirim. Bay Hikmet Bayur'a haber vereyim ki Atatürk sağ olsaydı, çoktan Kuran'da Türkçe okunacaktı."[256]

Falih Rıfkı Atay'ın Atatürk'ün yaşaması halinde ezanın Türkçe okunmasına muhalefet bir yana Kur'an'ı dahi Türkçe okutacağını iddia etmesine Bayur, Atatürk ile bugünkü CHP'yi ayrıştırmak suretiyle cevap verecek; Millet Partisi'ni ise din ve devlet işlerini düzenleyecek tek parti olarak sunacaktır.

> "Atatürk daha yaşasaydı ezanın ve hatta namazda Kur'an'ın Türkçe okunmasını mecburi kılacağı yolundaki iddia tamamıyla indidir; hiçbir vakit kendisinden böyle bir şey duymadık; o ibadet işlerine karışmamayı şiar edinmişti tek gayreti kör taassubu kırmaktı.
>
> Laik geçinen bugünkü C.H.P 1946'dan beri dini pek güzel siyasaya alet etmektedir. Camilerde Cuma vaazında vaizler ve bazen de bizzat müftüler Kur'an'ın bazı ayetlerini hükümete itaat etmeyen muhaliflerin ve onlara uyanların cehennemde yanacakları yolunda

[255] Bayur, "Kamutayda Ezan", **Kudret**, 7 Şubat 1949.
[256] Atay, "Bay Hikmet Bayur'a Cevap", **Ulus**, 8 Şubat 1949.

> tefsir edip durmaktadır. İşin gerçeği şudur. CHP ne demokrasiye, ne milliyetçiliğe, ne laikliğe, ne de hiçbir şeye inanmamakta olup tek amacı iktidarda kalmaktır."[257]

Yine Hikmet Bayur'a göre Atatürk'ün düşüncesi, ibadete karışılmaması gerektiğiydi, şayet Atatürk, Türkçe ezan ve Kur'anı Türkçe okutturmak istese de bunu hayatta kaldığı süre içerisinde pek ala yapabilirdi. Fakat Falih Rıfkı'nın Atatürk'ü dini reformcu olarak göstermeye çabalamasını, bugüne ayak uydurmaya çalışması diye yorumlamaktadır. Açıkça Falih Rıfkı'ya mevkisine ve iktidara göre şekil aldığını ima etmektedir.[258]

Ezan tartışmasının belki karşılıklı olarak tansiyonu bu şekilde inmişti ama Hikmet Bayur neredeyse 2 ay sonra bile bu meseleyi köşesinde irdelemekten çekinmiyordu. Bayur yine Millet Partisi'nin ezanın Türkçe dışında okunmasının yasaklandığı kanunun değiştirilmesine taraftar olduğunu ifade ediyor, bu konu hakkında Atatürk'ün gölgesine sığınmayı bir kenara bırakıp, eğer bu kanunu savunuyorlarsa bizzat şeflerini övmeleri gerektiğini ama yanaşmadıklarını söylüyordu. Bilakis asıl kanun değişmezse irticanın olacağını ve bir infialde bunun sonunun kestirilemeyeceği konusunda uyarmaktadır. Buna mukabil Bayur asıl hedef İsmet İnönü olmak üzere CHP yönetimini ağır şekilde eleştirmektedir:

> "C.H.P'nin başında bulunanlarda devlet adamı anlayışı olsa bunu şimdiden görürler, fakat onlar bu gibi vasıfları kaybetmiş oldukları için partilerini de yurdumuzu da her gün daha fena bir duruma düşürmektedirler."[259]

5.3.5. Hikmet Bayur'un Türkiye'nin Dış Politikasına Dair Eleştirileri

Bilindiği gibi 1945 senesinin 2. Dünya Savaşı'nın bittiği sene olması hasebiyle, Dünya ve dolayısıyla Türkiye için önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştik. Şüphesiz savaşın bitmesi, Sovyet Rusya ve ABD gibi savaşı kazanan kampta bulunan ve savaştan en kudretli çıkan iki devletin dünyayı yönetme hususunda ayrı bir noktaya sürüklenmesi Türkiye için de belirleyici olmuştur. Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin egemenlik ilkelerine aykırı talepleri ise Batı Bloku diye bilinen Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson Dünya'dan yana taraf olmasını gerekli kılıyordu. Sovyetlerin Türkiye örneğinde olduğu gibi Avrupa'da da yayılmacı bir politika izleyecek olması Amerika'yı 100 yılı aşkındır takip ettiği Monroe Doktrini'ni bir kenara bırakıp agresif bir dış politikaya itiyordu. Monroe Doktrinine

---

[257] Bayur, "Atatürk ve İnönü Devirleri", **Kudret**, 9 Şubat 1949.
[258] Bayur" İktidarla Muhalefetin Münasebetleri- Milyonluk Komisyon Vesaire", **Kudret**, 11 şubat 1949.
[259] Bayur, "Savaşa Sürüklemekten Bizi Kimin Koruduğu ve Ezan Meselelerine Toplu Bir Bakış", **Kudret**, 12 Nisan 1949.

göre kabaca Amerika, kendi kabuğuna çekilecek, hiçbir şekilde Avrupa'nın içişlerine karışmayacak ve taraf olmayacaktır.[260] 1947 yılına kadar süren bu doktrin, Sovyetlerin zikredilen politikası sonucu dönemin Amerikan Başkanı Harry Truman tarafından sunulan ve kendi ismini taşıyan doktrinle bir kenara bırakılmıştır.

Truman doktrini Sovyetlerin saldırılarına ancak sağlam bir ekonomik ve askeri yapının varlığıyla karşı konulabileceğini öngörüyordu. Doktri,n Marshall Yardımları ve NATO gibi savunma örgütleri için de ilk adım teşkil ediliyordu. Türkiye de Sovyetlerden duyduğu kaygılarından hareketle ABD'ye yakınlaşıyor ve askeri yardımı koparark Amerika'dan bir anlamda karşılık buluyordu. Bununla birlikte ABD 1948 yılında Avrupa'nın savaş sonrası imarı için ekonomik yardım yapmaya karar veriyordu. Türkiye de bu yardımlardan belli şartlar karşılığında yararlanacak ve Batı kampıyla ilgili gelişmelerin bir parçası olacaktı.[261]

Bu bahsettiğimiz tedbirler ABD'nin Sovyetlere karşı girişmiş olduğu öncü tedbirlerdi. 1948 Berlin Buhranında ABD ile Sovyetlerin karşı kaşıya gelişi, iki taraf arasında herhangi bir işbirliğinin olamayacağına dair kanıyı ABD nezdinde kesinleştirdi. Nitekim Amerika bundan sonra Sovyet yayılmasını durdurmak için daha sert bir tedbir yani bir askeri organizasyonun teşekkülüne öncülük etti. Bu kurum 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ismiyle resmen kuruldu.[262]

Fakat Türkiye ilk etapta bu kuruluşa üye olmayı başaramayacak, Hikmet Bayur da bu konuda ve dolayısıyla dış politikaya dair genel bazı görüşler sunacaktır.

Bu noktada Çoruh milletvekilliği yapmış Ali Rıza Erem'in *Ulus* gazetesinde İnönü Zaferlerinin seneyi devriyesi olan 1 Nisan nedeniyle dış politikaya dair yaptığı tahlilleri ile NATO'nun kurulması bahsi Hikmet Bayur'un da gündemini belirliyordu. Erem'in yazısında bilhassa 2. Dünya Savaşı Türk dış politikasının başarısını ve İsmet İnönü'yü bu başarı ve genel olarak dış politikada önemli bir noktaya koyması Bayur'u 12 Nisan 1949'da ilginç bir cevap vermeye zorladı.[263] Hikmet Bayur, İsmet İnönü'nün Türkiye'yi 2. Dünya Savaşı'na sokmama başarısı göstermiş olduğunu bir propaganda olarak telakki ediyor, bu hususta esas aktörün Mareşal Fevzi Çakmak olduğunu şöyle açıklıyordu:

---

[260] Fahir Armaoğlu**, "19. yy Siyasi Tarihi (1914-1995)"**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 708-713.
[261] Oran, **age**, 535-542.
[262] Fahir Armaoğlu, **"20. yy Siyasi Tarihi (1914-1995)"**, 11. bs. (İstanbul: Alkım Yayınevi), 229.
[263] Ali Rıza Erem, "Dış ve İç Politika Durumuna Bir Bakış", **Ulus**, 4 Nisan 1949.

> "Bildiğimiz gibi CHP içinde bocaladığımız bin bir kötülüğü unutturmak veya affettirmek için kendisini ve Bay İsmet İnönü'nün bizi savaşa sokmamış olduğunu propaganda edip durmaktadır.
>
> Bunun karşısında gerçeği ifade etmek ve savaşa girmemize mani olan şahsiyetin Mareşal olduğunu ilan etmek bir borçtu. Bu, General Sadık Aldoğan tarafından yapılmıştır.
>
> Genel Kurmay Başkanı, yani fiili başkomutan "olamaz" dediği halde Bay İsmet İnönü'nün, parti genel başkanı sıfatıyla partili bakanlara yani hükümete ve Kamutay grubuna savaşı kararlaştırmak işareti vermesi çok büyük bir mesuliyeti gerektirirdi. O, üzerine böyle bir mesuliyet almak istememiş veya Genel Kurmay Başkanı'nın düşüncelerini makul bulmuştur. Böylelikle Mareşal'in mukavemeti sayesinde savaşa katılmak kararı verilmemiştir.
>
> Mesele bundan ibarettir."[264]

Görüldüğü gibi Hikmet Bayur, İnönü'nün savaş dönemi politikalarının neticesinde bir başarı sağlanmışsa bu başarının Mareşal kaynaklı olduğunu izah ederek, İsmet İnönü'ye yine olumlu bir paye vermemiştir. Fakat CHP iktidarının dış siyaseti *Ulus* gazetesinde övgüyle işlenmeye devam ediyordu. Bayur'un eleştirisi de bir bakıma CHP'nin tutunacağı bir dal olabilecek dış siyaset başarısından da CHP'yi arındırmaktı. Nitekim Atlantik Misakı diye nitelendirilen Kuzey Atlantik Anlaşması yani NATO'ya Türkiye'nin alınmayışı Bayur'a bu düşüncesini desteklemek için yeterli gerekçeyi sunuyordu.

Bayur, çok methedilen dış siyasanın aslında ne kadar zayıf olduğunu düşünmekte, Atlantik Misakı için Amerika'ya giden dönemin dışişleri bakanı Necmettin Sadak'ın başarısızlığı üzerinden de CHP'yi tenkit etmekteydi. "İçeride ve Dışarıda Başarısızlık" başlıklı yazısında Bayur hem bu konulara değiniyor; hem de dış politikada ağırlığın attırılmasını, içerideki huzursuzluğun çözümüne bağlıyordu:

> "Atlantik Misakı denilen ve Yunan sularına kadar yaklaşıp Doğu ve Merkezi Akdenizi içine alan, fakat bizi dışarıda bırakan Misak'a kabul olunmadığımız gibi, bu sırada olsun, bizimle ayrıca bir Misak yapılmayacağı da anlaşılmıştır.
>
> Bu açık başarısızlığı daha ağır kılan yön hükümetin bu sonucu önceden görememesi, D. İşleri Bakanı'nı Amerika'ya göndermesi ve halk arasında bir sürü ümidin uyanmasına isteyerek yol açmış olmasıdır. Bu kadarcık olsun ilerisinin görememek bir hükümet için pek büyük bir eksikliktir. Dış siyasamız bu derece kısa görüşlü kimselerin elinde kaldıkça her an ne gibi tehlikelerle karşılaşacağımızı kestiremeyiz."[265]

Bayur bu başarısızlıkların çözümünü, öncelikle halkın güvenini kazananların iktidara geçmesinde, hayatın kolay ve ucuzlatılmasında, uysal kişilerin değil kabiliyetli kişilerin makamlara getirilmesinde görüyordu. Ancak bu şekilde dışarıda ve içeride itibar kazanılacağının altını çizerek dönemin iktidarını eleştiriyordu. [266]

---

[264] Bayur, **Kudret,** 12 Nisan 1949.
[265] Bayur, "İçeride ve Dışarıda Başarısızlık" **Kudret**, 18 Nisan 1949.
[266] Bayur, **Kudret,** 18 Nisan 1949.

5.4. 14 Mayıs 1950 Seçimleri

1950 seçimlerine geçmeden evvel yeni Seçim Kanunu'ndan bahsetmek, bu seçimlerin önemli kabul edilmesi dolayısıyla bizce elzem gözükmektedir. Zira seçim kanununda revizyona gidilmesi, 1946 seçimlerine nazaran seçimlerin seyrinin adaletsiz bir şekilde değiştirilmesine pek de olanak tanımamıştı. Kısaca eski ve yeni seçim kanununu meselesini biraz açmak yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere 1946 milletvekili seçimlerinde yaşanan usulsüzlükler 1950 yılına değin muhalefet partilerinin yeni bir seçim kanunu isteğinin şiddetle dillendirilmesini sağladı. Özellikle Hikmet Bayur, halihazırdaki kanuna en sert eleştirileri yönelten isimdi. Toker'in de ifade ettiği gibi Bayur, "Açık oy, gizli tasnif" şaibesi denince akla gelen ilk seçim olan 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinden önce gerçekleşen 26 Mayıs 1946 Yerel Seçimlerindeki usulsüzlükleri meclis sıralarına taşıyan isimlerin sözcüsüydü ve Bayur 1946 yılında meclis kürsüsünde CHP iktidarına şu tarihi sözlerle haykırıyordu: "Bu kanunla iktidar partisini seçimle düşürmek imkansız gibidir."[267]

Yukarıdaki başlıklarda da ifade ettiğimiz gibi 1949 yılında göreve gelen Şemsettin Günaltay Hükümeti de seçim kanunun revize edileceği vaadini vermişti. Esasında mevcut seçim kanunu, 1.Meşrutiyet Dönemi'nde öngörülen açık oy, gizli sayım, çoğunluk ve mülki denetim gibi prensipleri içeren 1877 yılından günümüze hemen hemen ilk kabul edilmiş biçimiyle yürürlükte olan bir kanundu.[268] Bir tek 1946 da tek dereceli sistem gibi bir yenilik getirilmişti. Nihayet Günaltay Hükümeti, daha kabine kurulurken verdikleri vaade bağlı kalarak 1950 Şubatı'nda yasa tasarısını meclise sunmuş ve 16 Şubat 1950'de seçim işlerinde yargının etkin olması, Yüksek Seçim Kurulunun kurulması, seçimlerin tek dereceli, oyların gizli ve sayımların açık yapılması esasına dayalı yeni seçim kanunu kabul edilmiştir.[269]

Yeni seçim kanununun kabul edildiği mecliste geriye yalnızca seçim gününün tayin edilmesi kalmıştı ve o gün 14 Mayıs 1950 tarihi olarak belirlendi.[270] Seçime katılacak partiler bu tarihten sonra yavaş yavaş sahaya inmeye başladılar. Seçim süresince CHP'nin işlediği konuların başında, partinin belki de kendini en başarılı

---

[267] Toker, **age**, 109-110.
[268] Naim Sönmez, "Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu", **Erzincan Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 3, s. 2 (2013): 459.
[269] Naim Sönmez, **agm**, 459-460.
[270] Eroğul, **age**, 69.

bulduğu alan olan dış politika geliyordu. İnönü mitinglerde 12 Temmuz beyannamesine sıklıkla atıf yaparak, CHP'yi, demokrasiyi ülkeye getiren ve gelişmesini sağlayan parti olarak sunuyordu.[271] İnönü mitinglerde, demokrasinin daha da gelişmesi adına Anayasa'nın tadilinin önemini anlatıp, yeni anayasayı yapabilmek için mecliste ciddi bir ekseriyetin oluşması gerektiğini vurgulayarak partisine güçlü bir destek istiyordu.

İnönü'nün 28 Mart 1950'de Ankara/Beypazarı'ndaki mitingde sarf ettiği cümleler bu tezleri destekler niteliktedir:

> "İç politikada demokratik rejimi, huzur ve istikrar içinde tekâmüle götürmek, en mühim vazifemizdir. İç münakaşalarımız, hiçbir sebep ve suretle, vatandaşlar arasında düşmanlık olmasına mahal vermemelidir. Vatandaşlar arasında düşmanlık uyandıracak prensipler, tahrikler ve gayretler, bizi hiçbir felâket karşısında birleşemeyecek hale getirir. Ben bu mevzuda, dün bugün değil, dört seneden beri her vesile ile, duruyorum.
>
> İç idaremizin ve garp telâkkisinde demokratik rejimimizin istikran ve istikbali için yeni bir Anayasa vücuda getirmek üzere çalışacağız. Yeni Büyük Millet Meclisi bütün salâhiyetleriyle bu meseleyi halletmeğe çalışacaktır. Bugünkü hükümlere göre Anayasada bir değişme yapılması için Büyük Meclisin üçte iki çoğunluğunun karar vermesi lâzımdır. Demek ki, bir parti çoğunlukla gelirse ve isterse, Anayasa üzerinde bir değişmeyi, yapabilir."[272]

DP ise seçim meydanlarında CHP'nin ileri sürdüğü vaatleri gerçekleştiremeyeceğini, ekonomide üretimi artırıp vergileri düşüreceğini, tekelleri de kaldırarak özel sektörün alanını genişleteceğine dair sözler veriyordu.[273] Millet Partisi cenahına gelince orada durumun biraz karışık olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü 10 Nisan 1950'de neredeyse seçimlere bir ay kala Parti'nin fahri başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı ve cenazesi törenindeki dini içerikli hadiseler, MP'ye karşı yöneltilen dincilik eleştirilerinin DP ve CHP tarafından daha güçlü bir şekilde vurgulanmasına neden oldu. Bu durumun Millet Partisi için yıpratıcı olduğu bir gerçektir.[274]

Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümünün, dönemin basınındaki akisleri tetkik edildiğinde Çakmak'ın Cumhuriyet için ne kadar önemli bir figür olduğu anlaşılacaktır. *Cumhuriyet gazetesi* 11 Nisan 1950'deki manşetinde Mareşal Fevzi Çakmağı "ölümü bütün yurtta teessür uyandıran büyük asker" diye niteliyor, başyazısında Mareşal'in askeri ve siyasi kariyerinden övgüyle bahsediyordu. Yine aynı tarihli gazete de Mareşal'in vefat haberine İstanbul ve Ankara radyolarının

[271] Yeşil, **age**, 154-155.
[272] İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, 395.
[273] Yeşil, **age**.
[274] **age**.

müzik yayınını kesmeyerek kayıtsız kalmalarını eleştiriyordu.[275] Öyle ki özellikle üniversite öğrencilerinin Fevzi Çakmak'ı ebediyete uğurlarken gösterdikleri ilgi dikkate değerdir. Örneğin Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileri tabuta sarılmak üzere Kâbe örtüsü getirmişler, Milli Türk Talebe Birliği'ne mensup öğrenciler de bu milli cenaze töreninde üniversitelerin tatil edilmesini talep ederek bu teşebbüste başarılı olmuşlardır.[276]

Bu noktada zikredilmesi gereken bir başka husus da cenaze töreninde meydana gelen olaylardır. Nitekim Mareşal'in cenaze töreninde bir takım dini içerikli gösteriler devrime sadık kimselerin rahatsızlığına sebep oldu.[277] Göstericilerin modern bir cenaze törenini kabul etmemeleri ve tekbirlerle cenazeyi mezarlığa taşıyarak dilediklerini yaptırmaları kitlenin gücünü göstermiş, böyle bir durumun oluşması Millet Partisi'nin din konusundaki gevşek tutumuna ve dincilerin desteğini alarak hareket etmelerinin neticesi olarak yorumlanmıştı. Kemal Karpat MP'ye yöneltilen eleştirilerin çok da yersiz olmadığını, Mareşal'in şahsının muhafazakar kesimlerin partiye girmesinde etkili olduğunu, buna örnek olarak 1949-1950 yılları arasında MP'nin din birliğine dayanarak Arap Devletleri ile geliştirdiği ilişkiyi göstermektedir.[278]

Öyle ki bu hadiselerden sonra Millet Partisi'ne yönelik menfi propaganda yapılarak, Parti hakkında seçimlere birkaç gün kala halkı Mareşal'in kabrini ziyaret için toplayacağı, yirmi camide birden mevlüt okutacağı gibi tevatürler dolaşıyordu. Hikmet Bayur bu söylentileri şiddetle yalanlayarak Parti'nin sadece resmi beyanlarından dolayı sorumlu tutulabileceğini vurgulamak zorunda kalmıştı.[279]

Bayur Millet Partisi genel başkanı olarak; bir yandan partinin kuruluşundan itibaren maruz kaldığı isnatlara bu süreçte de göğüs germeye çalışıyor, bir yandan da CHP'yi ve propaganda dönemindeki argümanlarını mitinglerde eleştirmeye devam ediyordu. Bayur'un Mayıs başlarında Ankara Cebeci'de gerçekleşen Millet Partisi mitinginde kullandığı ifadeler buna delalet eder:

> "Hep görüyorsunuz yurdumuz hiçbir vakit bu kadar büyük bir manevi gerginlik içinde yaşamamıştır. Bu gerginlik seçim dolayısıyla ve bu sırada hasıl olmuş değildir. Sekiz on yıldır mevcuttur. Dört beş yıldan beri de tamamıyla açığa vurulmuştur. Şimdi feveran

[275] **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1950.
[276] **Yeni Sabah**, 12 Nisan 1950.
[277] Eroğul, age, 70.
[278] Karpat, **age**, 324.
[279] **Yalman**, **age**, 1520.

halindedir. Cumhurbaşkanı başta olmak üzere iktidar her sıkıştıkları anda bunu dışarıdan gelen tahriklere atfeder ve halkı inandırdıklarını sanarlar veya öyle görünürler. Onlar halkımızı buna inandıramayacaklarını pekala bilirler, ancak medeniyet dünyasına karşı kendilerini iyi göstermek mecburiyetindedirler."[280]

Görüldüğü üzere Bayur mevcut gerginliğin kökenlerini 10 yıl öncesine götürerek yani savaş dönemini vurgulayarak, İnönü'nün seçimlerdeki en güçlü argümanlarından biri olan bu dönemdeki başarılı politika tezini çürütmeye çalışmıştır.

CHP, DP ve Millet Partisi'nin seçim sürecinde birbirleriyle girdikleri mücadeleye ve bu süreçte işlenen temel konulara şöyle bir göz attıktan sonra, partilerin milletvekili adaylıklarını da tahlil etmek çok partili hayatın getirdiği heyecanın sunulması adına oldukça önemlidir.

23 Nisan 1950 tarihinde yayınlanan CHP'nin aday listesinde Mecliste bulunan 403 milletvekilinin 169'u kendisine yer bulamadı. Listelerde aşırı diye nitelendirilebilecek isimler ayıklandı ve listeye giremeyeceklerini anlayan bazı isimler de partiden istifa etti.[281] Listelerde iktidar partisinden toplam 260 yeni simanın oluşu da dikkat çekicidir, çünkü bu durum CHP'nin seçimlerde oy alma motivasyonunun yüksekliğine işaret olarak yorumlanabilir.[282] Millet Partisi de aynı gün olan 23 Nisan'da Yüksek Seçim Kuruluna aday listesini verdi. MP, ancak teşkilatının olduğu 22 ilden aday gösterebildi. Mareşal'in refikası olan Fitnat Çakmak İstanbul ve Ankara'dan, yine mareşalin damadı Şefik Çakmak ve Parti Genel Başkanı Hikmet Bayur da İstanbul ve Kastomonu illerinden adaylıklarını koymuşlardı. Bununla birlikte Millet Partisi'nin kuruluş sürecinde etkin rol almış, General Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Mustafa Kentli, Fuat Arna, Osman Nuri Köni, Enis Akaygen, Vasfi Raşit Sevig ve Yusuf Kemal Tengirşenk gibi isimler listenin önemli sıralarında yerlerini aldı.[283]

Demokrat Parti ise aday listesini bu iki partiden bir gün sonra 24 Nisan 1950'de Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etti. Demokrat partinin aday listesinin çok kuvvetli olduğu bildiriliyordu. Parti'nin "dörtleri" haricinde, Yargıtay Birinci Başkan Vekili Halil Özyörük, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, Samet Ağaoğlu, Nuri Özsan gibi tecrübeli isimler DP listesinden seçime giriyorlardı.

[280] **Yeni Sabah**, 7 Mayıs 1950, 3.
[281] Yalman, **age**, 1521.
[282] **Yeni Sabah**, 23 Nisan 1950.
[283] **Yeni Sabah**, 24 Nisan 1950.

Matbuat ve edebiyat dünyasından da birçok ismin Demokrat Parti'den milletvekilliğine adaylıkları dikkat çekici bir ayrıntıdır. *Cumhuriyet Gazetesi* başyazarı Nadir Nadi, Son Posta Gazetesi yazarı Selim Ragıp Emeç, meşhur şair Faruk Nafiz Çamlıbel, o dönemde Edirne lisesi öğretmeni olan yazar Arif Nihat Asya ve Ali Canip Yöntem gibi isimler buna örnek gösterilebilir.[284] II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde kadın yazarlarından Halide Edip Adıvar[285] ve Milli Mücadele Dönemi'nin sembol isimlerinden Mustafa Kemal'in bir dönem çok yakın dostu olan Ali Fuat Cebesoy[286] da DP'nin saflarında seçimlere giriyorlardı. Cebesoy'un DP saflarına katılışını ilan ettiği cümleler şu şekildedir: "Gayelerimiz, düşüncelerimiz aynı olduğuna göre, artık müstakil kalamayacağım tabiidir.

[284] Yeni Sabah, 25 Nisan 1950.

[285] "Halide Edip Adıvar: Babası Ceyb-i Hümâyun kâtiplerinden Selânikli Mehmed Edip Bey, annesi Bedrifam Hanım'dır. Küçük yaşta annesini kaybedince çocukluğu, ileride sanat hayatında önemli tesirleri görülecek olan anneannesinin evinde geçti ve ilk terbiyesini ondan aldı. Annesinin ölümünden sonra birkaç evlilik yapan babasının yanında ise Anglo-Sakson eğitimine tâbi tutuldu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin ilk öğrencilerinden biri oldu. Ayrıca devrin tanınmış şahsiyetleri Şükrü Efendi'den Arapça, Rıza Tevfik'ten Türk edebiyatı ve felsefe, Sâlih Zeki'den de matematik dersleri aldı. Bu arada Fransızca ve mûsiki öğrendi. İlk evliliğini, koleji bitirdikten sonra hocası Sâlih Zeki ile yaptı (1901) ve ondan iki oğlu oldu. Otuzbir Mart Vak'ası üzerine çocuklarıyla birlikte Mısır'a kaçtı(1908); 1911'de Sâlih Zeki'den ayrıldı.
15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra düzenlenen Fatih, Üsküdar ve Sultanahmet mitinglerine konuşmacı olarak katıldı. Özellikle Sultanahmet mitinginde âdeta efsaneleşti. Bu yıllarda Anadolu'ya gizlice silâh kaçırma işinde de görev alan Halide Edip, 1920'de kocasıyla birlikte Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye fiilen katıldı. Cephelerde dolaştı, Kızılay hastanelerinde görev aldı. Bir yandan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çalışırken diğer yandan o günün heyecanını aksettiren yazılarını İstanbul'da çıkan gazete ve dergilerde yayımladı. Millî Mücadele sırasında ordudaki çalışmalarından dolayı kendisine önce onbaşılık, daha sonra da başçavuşluk rütbeleri verildi.
Millî Mücadele'den sonra, kurucuları arasında Adnan Adıvar'ın da bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İsmet Paşa (İnönü) hükümetince kapatılması ve Mustafa Kemal'le aralarında çıkan siyasî ihtilâflar yüzünden kocası ile birlikte Türkiye'den ayrıldı (1925). Önce İngiltere'ye, daha sonra Fransa'ya yerleşti. Bu arada Williamstown Political Institute'un düzenlediği konferansa davet edilerek Amerika'ya gitti (1928). 1930'da da Barnard College'de (Columbia Üniversitesi) konferanslar vererek Amerika'yı dolaştı. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939'da yurda döndü. 1940'ta profesör olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsünü kurmakla görevlendirildi. 1950'ye kadar bu görevi yürüten Halide Edip, 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti listesinden bağımsız İzmir milletvekili oldu. 9 Ocak 1964'te İstanbul'da öldü, Merkezefendi Mezarlığı'na gömüldü." **(İslam Ansiklopedisi**, c.1, 176.)

[286] "1882'de İstanbul'da doğan Ali Fuat Cebesoy, babasının sürgünde bulunduğu Erzincan'da Askerî Rüşdiyeyi bitirmiştir (1893). Daha sonra Saint-Jozef Lisesinden, Harbiye Mektebi (1902) ve Harp Akademisinden (1904) mezun olarak baba mesleği askerliğe geçmiştir. Mustafa Kemal ile kader arkadaşlığına dönüşecek dostlukları Harbiye sıralarından başlar. 15 Haziran 1926'da İzmir Suikastı ortaya çıkarıldığında, tutuk- lananlar arasında Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa dahil çok sayıda TCF. mensubu mebusda vardır. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet Paşa'nın küskünleri kazanma politikası olarak CHP.ye davet edilerek, VI. Dönemde tekrar Konya'dan parlamentoya girecek ve Nafıa Vekilliğine getirilecektir. Kazım Karabekir'in ölümü üzerine TBMM, başkanlığına seçilmiştir (30 Ocak 1948). 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Partiden Eskişehir Milletvekili seçilen Ali Fuat Cebesoy'un bu görevi 1954 ve 1957 seçimlerinde de bağımsız İstanbul Milletvekili olarak devam etmiştir. 1960 ihtilaliyle görevi sona eren paşa, son yıllarını hatıraları ile başbaşa geçirmiş ve 10 Ocak 1968'de 85 yaşında İstanbul'da vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenazesi Geyve'nin Ali Fuat Paşa kasabasındaki cami avlusuna askeri törenle defnedilmiştir." (Ali Fuat Cebesoy, **"Siyasi Hatıralar"**, haz: Osman Selim Kocahanoğlu, c.2, (İstanbul: Temel Yayınları, 2002), XIV,XXI.)

Demokrat Parti listesinde yer aldığım gibi, işte Demokrat safında ve kütüğünde şimdiden itibaren yer alıyorum.[287]

Buna ek olarak; bu seçimlerde çok partili hayata geçişin sunduğu iklimden olsa gerek, ciddi bir biçimde aday enflasyonun yaşanmış olduğunu belirtmek gerekir. Takip edilen gazetelerde yayınlanan karikatürlerde sıklıkla adaylık temasının işlenmesi bu tespiti doğrulamaktadır.[288] Ayrıca yine bu dönemde gazetelerde neşredilen CHP ve DP temalı karikatürler seyretmeye değerdir.[289]

Seçim günü yaklaşırken bilhassa CHP ve DP'nin seçimin neticelerine dair beklentileri neticeyle tezat bir ilişki içindeydi. Şevket Süreyya Aydemir, İsmet İnönü'nün hayatını ele aldığı "İkinci Adam" adlı eserinde "D.P. öncüleri D.P. için mutlak bir ekseriyeti pek tahmin etmemişlerdi. C.H.P. ise, iktidardan düşebileceğini pek düşünmüyordu. Yani bu konuda hâlâ kendi kendini aldatmak ve oyalamakla avunuyordu. Halbuki çanlar, D.P. için çalıyordu!" diyerek iki partinin de tarihin aktığı yönü göremediği tespitinde bulunuyordu. Yine Aydemir, 10 Mayıs 1950'de Taksim meydanında gerçekleşen İstanbul mitinginde iktidarın kendini nasıl avuttuğunu şöyle anlatıyordu:

> "10 Mayısta İnönü İstanbul'da Taksim meydanında son seçim konuşmasını yapıyordu. Taksim meydanı, görülmemiş bir kalabalıkla uğulduyordu. Böyle bir kalabalığı Halk Partililer beklemiyorlardı. O sırada C.H.P. henüz iktidarda olduğu için kendisi de C.H.P.'li olan İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, biraz da kendi eseri gibi gördüğü bu topluluğu İnönü'ye gösteriyordu. Kollarını iki tarafa açıp, bu tüm halkı kucaklamak istermişçesine jestler yaparak Paşaya:
>
> — İşte İstanbul budur! diye gururlanıyordu.
>
> Ama bu meydanın da sakladığı sırlar vardı ve kalabalık, üç gün sonra, bu alkışladıklarına arka çevirecekti."[290]

Nihayet 14 Mayıs 1950 günü %89 civarında bir katılım ile Türkiye tarihinin en yüksek katılım sağlanan seçimlerinden biri gerçekleşti. Demokrat Parti 4 milyon 200 binin üzerinde oy alarak, 3 Milyon 100 binin biraz üzerinde oy alabilmiş 27 yıllık CHP iktidarını seçim sisteminin de lehine işlemesi sonucu deyim yerindeyse devirmeyi başardı. Demokrat Parti %52,5 oy oranıyla 405 sandalye alırken, CHP %32,5 oy oranıyla 69 milletvekili çıkarabildi. Millet Partisi ise %3,1 oy oranıyla yalnızca 1 Milletvekili çıkarabildi.[291] Bu milletvekili de memleketi Kırşehir'den

---

[287] **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1950, 8.
[288] Ek 13, 13a ve 13b'ye bkz.
[289] Ek 14,14a,14b,14c, 14d, 14e ve 14f'ye bkz.
[290] Aydemir, **age**, 257-261.
[291] Ayşe Erkmen, "Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 18 (3), 2018, 1227.

seçilen Osman Bölükbaşı idi.[292] 22 Mayıs günü Demokrat Parti iktidarı resmen devraldı. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da Meclis Başkanlığı makamına seçildi. Adnan Menderes ise hükümeti kurmakla görevlendirilerek başbakanlık makamına getirildi. Bu görev ile beraber Menderes, kısa süre içerisinde hükümeti kurmaya muvaffak olarak 29 Mayıs 1950'de hükümet programını meclise sundu.[293] Böylelikle XIX. Bakanlar Kurulu (Birinci Menderes Hükümeti) kurulmuş oluyordu. Kurulan bu yeni hükümette Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Adalet Bakanı Halil Özyörük, Maliye Bakanı Halil Ayan ve Hasan Polatkan Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan gibi isimler mevcuttu.[294] Başbakan Adnan Menderes hükümet programını meclise sunduğu 29 Mayıs 1950'de, şu tarihi cümlelerle söze başlıyordu:

> "Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin milli tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hakim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin azaları olan sizleri, Türk milletinin hakiki mümessillerini selamlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız."[295]

Şüphesiz bu sonuçlarla ve kurulan kabineyle birlikte 27 yıllık iktidarın Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye meşru yollarla devri artık kesinleşmiş oluyordu. Demokrat Parti'nin bu zaferi "kansız devrim" gibi cümlelerle yorumlanıyordu. Ancak böyle bir yorumu, hükümette esaslı bir değişiklik olmadığı, zira sadece kişilerin değiştiği ama egemen sınıflarda herhangi bir değişim yaşanmadığı gerekçesiyle abartılı bulanlar da vardı.[296] Fakat yine de Demokrat Parti'nin ve dönemin muhalif siyasi elitlerinin 1945-1950 yılları arasındaki gösterdiği mücadele, yeni bir siyasi kültürün yerleşmesine vesile olduğu yorumunda bulunabilir. Bu paralelde Eroğul'un Demokrat Parti özelindeki şu düşüncelerini zikretmek gerekir:

> "D.P.'nin geliştirdiği yöntemler, o zamana kadar memleketimizde yürürlükte olan siyasal mücadele usullerini tamamen değiştirmiştir. Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayağına gelmeye başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar, oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır."[297]

---

[292] Toker, **age**, 238.
[293] Eroğul, **age**, 86.
[294] Erdilek, **agm**. 989.
[295] **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, c.2, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (T.B.M.M Basım Evi, 2013), 750.
[296] Ahmad, Turgay, **age**,69.
[297] Eroğul, **age**, 81.

Aslında tek parti iktidarının kansız bir şekilde bayrağı devredebileceği demokratik bir iklimin oluşmasında İnönü ve Celal Bayar'ın ciddi katkılarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Samet Ağaoğlu, "Tek partili totaliter bir rejimden çok partili demokratik rejime geçiş tarihinde, 1945-1950 arası yıllarında iki adam karşı karşıya iki heykel gibi durmaktadır: Celal Bayar - İsmet İnönü!" diyerek bu isimlerin önemini çok güzel ifade etmektedir. Yine Samet Ağaoğlu bu 5 senelik kritik süreç sonunda DP'nin elde ettiği zaferin açtığı yeni dönemi, önceki yönetime de atıfla şu şekilde tarif etmektedir:

> "Tek partili yönetimi mihaniki disiplin kavramıyla askeri rejim diye kabul edersek onun temsilcisi gerçekten ve meslekten bir asker, çok partili rejimi de toplum ve ferdin karşılıklı vazife ve haklarına saygı rejimi olarak nitelersek onun da temsilcisi bir sivildir ve böylece iktidarın 1950'de Halk Partisinden Demokrat Partiye geçmesi de memleket yönetiminin askerilikten sivilliğe geçişi sayılabilir. Bu Türkiye için yepyeni bir manzaradır, tarihte ilk defadır ki hemen hemen yüzde yüz sivil bir kadro memleket yönetimini eline almış bulunacaktır. İktidarın yüzde yüz sivilleşmesiyle beraber yine ilk defa sehpasız, sürgünsüz, hatta bir iki olay dışında cezasız, zindansız tam on yıl bir siyasi devrin kapısı da açılmış olacaktı."[298]

Esasında 1945'ten 1950'deki seçimlere değin İnönü- Celal Bayar etkisinin dışında bir diğer önemli faktör şüphesiz Hikmet Bayur ve onun gibi Demokrat Parti dışından hükümeti eleştirerek demokrasinin yerleşmesine katkı yapan isimlerdi. Bilindiği gibi Hikmet Bayur Cumhuriyet Halk Partisi'ni, daha ikinci bir parti fikri oluşmadan evvel bile ciddi eleştirilere maruz bırakıyordu. Bayur ile birlikte 1945'den sonra rüzgar daha da sert esmeye başladı. İşte bu noktada Samet Ağaoğlu, 1946 ile 1950 arasındaki rejim değişikliği sancılarını bir film şeridi gibi anımsadığını, bu dalgalanmalarda etkili olan simaları da olumlu andığını şu sözlerle belirtir.

> "1946-1950 rejim değişikliği yıllarının buhranlarını, fırtınalarını, dalgalanmalarını memleket için zararsız, hiç değilse en az zararla atlatmak işinde rol oynayanlar. Bazılarına çok kızdık, bazılarının şu veya bu yolda hareket ve sözlerini gereksiz saydık. Fakat işte aradan yıllar akıp geçtikten sonra şimdi bütün olup bitenleri bir film gibi, bir roman gibi gözlerimin önünden geçirirken onlar hakkında vardığım son inanç lehlerine. Hepimiz gibi değişik mizaç ve karakterde idiler. Oynadıkları rollerde bu mizaç ve karakter farkları elbette olumlu, olumsuz etkiler doğuruyordu. Ama davranışları geniş nispette samimiydi."[299]

Yine Ağaoğlu demokrasiye giden süreçte muhalefet eden kişileri aldıkları pozisyona göre şöyle gruplandırmaktadır. Hikmet Bayur ile alakalı da ayrı bir değerlendirme de sunmaktadır:

> "Birinci grupta topladıklarım General Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ahmet Emin Yalman'dır. Sadece Yalman yaşıyor şimdi. Yine Demokrat Parti dışında bir başka grup daha var: Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Cami Baykut, Zekeriya ve Sabiha Sertel, biraz da Tevfik Rüştü Aras. Bunlar tek parti

[298] Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, 88.
[299] Ağaoğlu, **age.**

yönetiminden çok partili yönetime geçiş devresinde fırtınaları daha da sertleştirmeğe çalıştılar. Bu tutumlarının sebebi Baykurt ve Sertel'ler için daha çok ideo1ojik inanç, Mareşal, Aras ve Bayur için de daha çok İsmet Paşa'ya karşı duydukları menfi hislerdi. Şunu da söyleyeyim. Atatürk'ten sonra Millet Meclisi'nde ilk tenkitler de Bayur tarafından yapılmıştır."[300]

Görüldüğü üzere Ağaoğlu her ne kadar bir DP mensubu olarak, Millet Partisi lideri Hikmet Bayur ile seçime giden süreç içerisinde tartışmalar yaşasa bile "Sezar'ın hakkı Sezar'a" dercesine Bayur'un bu süreçteki hakkını teslim etmiştir.

Tüm bunların haricinde seçimlerin bir de CHP cihetinden nasıl yankılandığını görmek, demokratik olgunluğun seviyesini ölçmek adına yararlı olacaktır. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için elbette *Ulus* gazetesine bir göz atmak gerekir. Gazetenin o dönemde de başyazarlığını yürüten Hüseyin Cahit Yalçın seçimlerin hemen ertesi günü çıkan "Mukadderat" adlı yazısında, Halk Partisi'nin demokrasi namına büyük bir vazifeyi yerine getirdiğini ifade ediyor, Parti'ye yapılmış eleştirilerin yersizliğini, seçimlerin dürüstçe gerçekleşmiş olmasına bağlıyordu. Yine aynı yazıda Demokrat Partiyi "gecekondu partisi" diyerek eleştirmekten geri durmuyordu:

"Halk Partisi üzerine aldığı muazzam ve tarihi vazifeyi büyük bir başarı ile yerine getirmiş olmakla pek haklı surette iftihar edebilir. Halk Partisi demokratik rejimin tatbik mevkiine çıkarılması kararı verip de feraate başladığı zamandan beri ne kadar yalan yanlış fikir ve mütalaalara, tahminlere, isnat ve iftiralara maruz kaldığının ne zor safhalardan geçtiğimizi düşünecek olursak bu gün göğsümüzü gere gere: İşte etrafımızdaki bütün enaniyetlere galebe açıldık. İşte en vicdansızca iftiralardan en rezilane sövüntülerden sarsılmaksızın hedefe doğru metin adımlarla yürüdük. Bize gösteriş yapıyorlar dediler. Sözlerinde samimi değildirler dediler. İçlerinde müfritler ve ifritler var. Mürteciler var dediler. Tekrar otoriter rejime dönmek için bahane arıyorlar dediler. Seçimlerde baskı ve hile var dediler. Her akla geleni ve gelmemesi lazım geleni söyleyip durdular. Halk Partisi bu kötü sözleri fiili surette tekzip etti. Türk vatanında tesis ettiği hür rejimle dürüst seçimler yaptı.

Demokrat Parti hakikatte bir "gecekondu" partidir. Şimdiye kadar onun bütün vahdetinin temin eden amil Halk Partisi'ne karşı beslediği husumetten ve kinden başka bir şey değildir. Halk Partisinden bir memnuniyetsizlik neticesinde ayrıldılar. Bir fikir ihtilafından, bir prensip başkalığından değil."[301]

Bu paralelde Osman Bölükbaşı'nın 13 Temmuz tarihli *Kudret* Gazetesinde sürmanşetten verilen beyanatı, Hüseyin Cahit Yalçın gibi seçim zaferinde Demokrat Parti'nin kendi zaferinde belirleyici olacak karakterinin bulunmadığı fikrini örneklemektedir: "Türk Milleti bu seçimde tercih yapmamıştır, tek bir gaye takibetmiştir. C.H.P'yi iktidardan uzaklaştırmak.[302]

[300] Ağaoğlu, **age.**
[301] Yalçın, "Mukadderat", **Ulus**, 15 Mayıs 1950.
[302] **Kudret**, 13 Temmuz 1950.

Artık seçim neticelerinin kesinleşmiş olduğu 17 Mayıs tarihindeki yazısında ise Yalçın, Türkiye'nin bu seçimle birlikte yeni bir döneme adım attığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "Son seçimlerin cereyan tarzı ve neticesi Türkiye'de yeni bir devir açıldığını gösteren büyük bir tarihi hadisedir. Uzun zamanlar demokratik rejim içinde yaşamış memleketlerde bir partinin düşüp yerine diğer bir partinin gelmesi yahut cumhurbaşkanının değişmesi tabii işlerden ve demokrasinin icaplarından telakki olunur. Bu kadar göze çarpmaz. Fakat son Türk seçimleriyle memleketin siyasi tarihinde bir sayfa kapanıyor ve bir sayfa açılıyor. İşte son seçimlerin ehemmiyeti bundan ileri gelmektedir."[303]

Öte yandan Hüseyin Cahit Yalçın, kurulduğu günden itibaren sert bir dille irtica ile suçladığı Millet Partisi'ne çatmaktan vazgeçmemekte, seçimlerde partinin kötü ve mürteciane politikalarına milletin iltifat göstermemesini önemli bir nokta olarak ele almaktadır. Son olarak aynı yazıda Yalçın, büyük inkılap olarak gördüğü bu seçimlerin İnönü'nün eseri olduğunu vurgulamakta, hatta demokrasi hususunda Atatürk'e nazaran İnönü'ye biraz daha fazla tolerans tanıdığı hissedilmektedir:

> "Seçimlerin gösterdiği umumi manzarayı bir tablo halinde temaşa ederken ve bundan çıkan manayı düşünürken, bu sahnenin üzerinde Büyük İsmet İnönü'nün muhterem simasının ebediyet nurlarından vücuda gelmiş hale içinde yükseldiğini görüyoruz. Şu dakika şahidi olduğumuz büyük inkılap onun eseridir. Atatürk demokratik inkılabın temelini attı, heykelini yükseltti. İsmet İnönü o heykele can verdi."[304]

Hülasa Demokrat Parti, kuruluş tarihi olan 1946 senesinden 1950'ye kadar ki 5 yıllık süreçte, oldukça hassas bir süreci yöneterek iktidar koltuğuna oturmayı başarmıştır. Yukarıdaki başlıklarda da ayrıntılı irdelediğimiz gibi bu sürecin en hassas noktası şüphesiz Demokrat Parti'nin bir danışıklı dövüş ürünü olduğuna dair kuvvetli kanaatti. Öyle ki bu kanaat, parti içinde "aşırılar" diye nitelendirilen bir kesimin yeni bir parti teşekkülüne girişmesine kadar gidecek kadar etkili idi. İşte DP'nin bu tehlikeli süreçten nasıl başarıyla çıktığını, Eroğul'un şu cümleleri çok güzel özetlemektedir:

> "Demokrat Parti, iktidarın büyük baskıları karşısında, alt kademeden gelen kanun dışı mukavemet taleplerine hep karşı koydular. Böylece, kendilerine çok benzeyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın içine düşürüldüğü oyuna gelmemeyi başardılar.
>
> Öte yandan, Serbest Fırka'ya da benzememesini de bildiler. Muhalefet döneminde, üzerinde en fazla durdukları meselelerden biri, partilerinin bir muvazaa eseri olmadığını belirtmek oldu. İktidarın izni, hatta teşvikiyle muhalefete giriştikleri bir gerçekti. Ancak hiçbir zaman Fethi Bey (Okyar) gibi iktidarın uysal bir aracı olmaya yanaşmadılar. Rejim dışına düşmemek sanıyla, mümkün olan en ciddi muhalefeti yürüttüler. Böylece hem iktidarın elini zorladılar, hem de halkın güvenini kazandılar."[305]

---

[303] Yalçın, "Yeni Bir Devir Açılıyor", **Ulus**, 17 Mayıs 1950.
[304] Yalçın, "Büyük İsmet İnönü", **Ulus**, 16 Mayıs 1950.
[305] Eroğul, **age**, 75.

Elbette bu başarıda partinin lideri olması hasebiyle Celal Bayar'ın katkılarını da azımsamamak gerekir. Zira İnönü'nün gazeteci damadı Metin Toker ile Celal Bayar arasında geçen diyalog, çok partili siyasal hayata geçişte Bayar'ın partisini ne gibi potansiyel tehlikelerden kurtarıp bu noktaya getirdiğine örnek teşkil etmektedir: Celal Bayar bir seyahatimizde bana dedi ki, 'Bunlar, hiçbir şeyden habersiz kimseler. Bugün İsmet Paşa iki Jandarma gönderir, partinin kapısına kilit asar ve kimsenin sesi çıkmaz, dedi."[306]

[306] Birand, Çaplı, Dündar, **age**, 44.

6. 1950 SONRASI DÖNEMDE HİKMET BAYUR

6.1. Hikmet Bayur'un DP İktidarına Eleştirileri

Bilindiği üzere 1950 seçimlerini DP kahir ekseriyetle kazanıp, CHP muhalefet sıralarına düşmüştü. Bayur'un genel başkanlığını yaptığı Millet Partisinin ise meclise sadece 1 vekil sokarak muhalefet vazifesine 1948'den sonra da olduğu gibi devam ediyordu. Bunu Hikmet Bayur'un ve diğer parti mensuplarının seçimlerden sonra *Kudret* gazetesinde çıkan yazılarından da anlamak mümkündür.[307]

Örneğin Hikmet Bayur 16 Temmuz 1950 tarihli "Yeni Meclisin İlk Çalışmaları" adlı yazısında, iki aylık Demokrat Parti iktidarını, 4-5 yıldır muhalefetin arzuladığı taze bir zihniyet getirememekle suçluyordu. Hatta bu zihniyet değişiminin parti "büyüklerinin" desteği olmadığı için yerine gelmediğini söyleyerek partinin üzerinde başkaca bir güç yani CHP olduğunu ima ederek, DP'yi tali konuma itiyordu. Bu sözlere göre Bayur'un DP'yi bağımsız bir parti olarak görmediği, aslında hala CHP'nin iktidarda bulunduğu düşüncesine sahip olduğu düşünülebilir. Yine aynı yazıda Demokrat Partinin seçimlerdeki başarısında aslında bizzat DP'nin bir etkisinin olmadığı, DP'lilerin dolaylı olarak iktidara geldikleri imasında bulunuyordu: "C. H. Partisi devlet işlerini bir türlü düzeltmediği ve 63 ilde aday gösterebilen tek muhalif parti D.P. olduğu için her şeyden önce eski iktidarı devirmek isteyen halkın oyları toptan ona teveccüh etti."[308]

Hükümeti tenkitlere şiddetle devam eden Hikmet Bayur İstanbul Laleli'de parti temsilcilerine yaptığı konuşmada Millet Partisine nazaran Demokrat Parti'nin nasıl bu kadar kısa sürede geliştiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Bizim gelişmemiz DP'ninki kadar çabuk olmadı. Bunun başlıca sebepleri şunlardır:
>
> 1- O ilk kurulan önemli muhalif parti idi. Ve halk ona akın etti.
>
> 2- DP herkese, her istediğini vadetti. Ve vaatlerini tutup tutmamayı düşünmüyordu. Çünkü yurda hizmetten çok oy toplayıp iktidara geçmeyi düşünüyordu.
>
> 3- DP bir yandan halkı böyle avuturken öbür yandan CHP iktidarını da aldatmak için programlarını ötekinden hiç farksız yaptı ve daima sudan muhalefette bulundu. Biz ise

[307] **Kudret Gazetesi**, Temmuz-Aralık 1950.
[308] Hikmet Bayur,"Yeni Meclisin İlk Çalışmaları", **Kudret**, 16 Temmuz 1950.

samimi ve dürüst olduğumuzdan ne düşünüyorsak programımıza koyduk. Ve eski iktidara huluskarlık yaparak halkın duygularını uyuşturmaya çalışmadık."[309]

6.1.1. Kore'ye Asker Gönderilmesi'ne Dair Eleştirileri

1950 yılının önemli hadiselerinden biri de şüphesiz Türkiye'nin dünyanın o dönem tüm ilgisinin toplandığı Kore'deki savaşa asker gönderme girişimiydi.

Bilindiği üzere Kore 2. Dünya savaşı sırasında Japonya sömürgesiydi. Ancak Japonların mağlup olduğu savaş sonrasında Kore yarımadası, 38. paralelin kuzeyi Sovyet Rusya, güneyi ise Amerikan nüfuzunda olacak şekilde taksim edilmişti. Fakat 1950 Haziran'ında Komünist Kuzey ile Kapitalist Güney arasında çatışma başladı. Bunun üzerine ABD çatışmalar üzerine BM Güvenlik Konseyini toplayarak üye ülkelerden Kore'ye yapılacak girişimler için destek istedi. Nitekim 15 ülke çağrıya uyarak Kore'ye asker gönderdi.[310] Türkiye de bu 15 ülkeden biri olarak Temmuz ayının sonlarına doğru Kore'ye 4500 kişilik tugay gönderdi. Fakat bu kararın meclisin onayına sunulmadan alınmış olması muhalefetin bilhassa CHP'nin itirazlarına neden oldu.[311]

Hikmet Bayur'un dışişlerinde uzunca bir dönem vazife yapmış olduğundan ötürü, yazılarında dış politikaya dair meselelere önemle yer verdiğini görmüştük. DP iktidarının dış politikasını, bu dönemde güncel bir sorun olan Kore'ye asker gönderme konusundan hareketle tenkit etmekteydi. Bayur hükümetin Birleşmiş Milletlerin çağrısına istinaden Kore'ye asker gönderme kararının faydasını belirttikten sonra bu hususstaki çekincelerini şöyle ifade etmektedir:

"Birleşmiş Milletlerin barış davası bizim de davamızdır. Bunun başlıca iki sebebi vardır:

1-Çok geri kalmış olan yurdumuzu geliştirmek için güvenli bir barışa muhtacız.
2-Rusya bizden toprak ve üs istemiş olduğundan her an için bir saldırıya karşı koymak ve yardım görmek zaruretinde olabiliriz.
Bu sebepler dolayısıyla Kore'ye asker göndermemizin ve milletler-arası dayanışma işinde örnek olmamızın faydaları inkar olunamaz. Yaptığımız yardım ileride aynı şeyin bize yapılması için maddi ve manevi hak sahibi olmamızı sağlayabilir.

Şayet bu konuda hükümetimiz kesin talimat almadan Kore'ye asker göndermeye karar vermişse eksik tedbirlerle yanlış bir işe girişmiş olduğu sözünü tekrarlamak gerekir."[312]

Görüldüğü üzere Hikmet Bayur yazının diğer kısımlarında da zikrettiği gibi Türkiye'nin Atlantik Misakı yani NATO'ya alınma teminatı olmadan böyle bir faaliyete girişilmesini yanlış bir politika olarak değerlendirmekteydi. Bu paralelde

[309] **Kudret**, 4 Ekim 1950.
[310] Oran**, age**, 547.
[311] Ahmad, Turgay, **age**,73.
[312] Bayur, **Kudret**, 30 Temmuz 1950.

Bayur 1 Ağustos tarihli yazısında, Türkiye'nin Kore Savaşı başladıktan, Kore'ye asker sevk etmesine kadar geçen yaklaşık bir aylık sürede, Amerika'nın da içinde olacağı bir antlaşma sözü almamış olduğunu iddia etmekteydi. Yine bu teminatın kısa süre içerisinde alınamaması durumunda DP iktidarının, şehitlerin döktüğü kanın hakkını verebilecek kabiliyete sahip olmadığını ispatlayacağını vurgulamaktaydı.[313]

Bayur'un neşrettiği bu yazılar üzerine İstanbul Savcılığı, MP Genel Başkanı Hikmet Bayur harp zamanında "halkın maneviyatını kıracak propaganda" yaptığı gerekçesiyle soruşturma başlattı. Bu soruşturma *Kudret* gazetesinin aynı haberinde "DP'nin bir numaralı icraati" olarak lanse ediliyordu.[314]

6.1.2. 1950'nin Sonuna Doğru Şiddetlenen Eleştiriler

Seçimlerden sonraki ilk iktidar aylarında DP ile Hikmet Bayur arasında ciddi bir gerilim yaşandığı açıkça görülmektedir. Nihayet Bayur'un DP'nin kendisine gösterdiği bu tutuma verdiği karşılığın şiddeti, 8 Ekim 1950 tarihli yazısının "1950 Modeli Demokrasi: Hafiyelik, Dalkavukluk ve Baskıcılık" başlığından anlaşılacaktır.[315] Aslında Bayur'un yine bir Millet Partisi teşkilat toplantısında sarf ettiği "Eskiden mevkiini bırakmak istemeyen bir kişi vardı şimdi dört kişi oldu" kabilinden cümleler hükümete eleştirilerin sertleştiğini ispatlar niteliktedir.[316] Zira Bayur bu söylemle yıllarca otoriterliğini eleştirdiği İsmet İnönü ile DP kurucularını aynı kefeye koyuyordu. Bayur'un İnönü'ye karşı göstermiş olduğu tutum hesaba katılırsa, bunun Bayur'un kullanacağı en ağır ithamlardan biri olduğu yorumuna varılabilir.

Sadece Hikmet Bayur değil Millet Partisi'nin diğer önemli simalarından olan Sadık Aldoğan da aynı sertlikte hükümete yükleniyordu. Buna Aldoğan'ın şu sözleri güzel bir örnek olabilir: "Yazıklar olsun beş yıllık hürriyet mücadelemize! Demek ki 5 yıldır akıntıya kürek çekmiş bu halk! Demek ki, mücadelemizin hedefi: İnönü'nün yerine Bayar'ı, Günaltay yerine de Menderes'i getirmek imiş."[317]

Bayur bu sefer de, 10 Kasım 1950'de Atatürk'ün ölüm yıldönümü dolayısıyla kaleme aldığı "Atatürk" başlıklı yazısıyla Demokrat Partiyi itham ediyordu. Çok

[313] Bayur, "Küçük Marifetler ve Büyük İşler, **Kudret**, 1 Ağustos 1950.
[314] **Kudret**, 14 Eylül 1950.
[315] Bayur, "1950 Modeli Demokrasi: Hafiyelik, Dalkavukluk ve Baskıcılık", **Kudret**, 8 Ekim 1950.
[316] **Kudret**, 4 Ekim 1950.
[317] Sadık Aldoğan, "Sorumsuz Başbakan'ın Nazı Kime?", **Kudret**, 23 Kasım 1950.

partili siyasal hayata geçerek demokraside önemli bir yol kat edildiğini, ancak Demokrat Parti'nin görevini layıkıyla yerine getirmezse ne gibi bir durumla karşılaşacağını Atatürk'ü merkeze alarak şu şekilde açıklıyordu:

> "Atatürk'ün ölümünden sonra idarenin bozulması, devletin esas temellerini sarsmamıştır; bilakis halkta "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" umdesi gereğince yeni adımlar atılması isteğini kuvvetlendirmiştir. Yurdumuzda çok partili usulün yerleşmesinde bu isteğin de tesiri olduğu ve bu tesirin San Fransisko Misakından doğan zarurete eklendiği unutulmamalıdır.
>
> 1946 seçimlerinin başlıca vasfının baskı ve hile olması da namuslu seçim mefhumunu bütün halkın gönlüne yerleştirmiş ve böylelikle 1950 inkılabını doğurarak bizlere Ata'nın açtığı yolda yeni bir adım attırmıştır. Eğer bugünkü iktidar, muhalefette iken millete yaptığı vaatleri tutmazsa 1950 seçimlerinin başlıca vasfı yalancılık ve aldatmacılık diye kabul edilecek ve bu yönün milli vidana mal olması Ata'nın çizdiği yolda yeni adımlar atılmasını sağlayacaktır."[318]

Nihayet içeride ve dışarıda bir çok önemli hadisenin yaşandığı 1950 yılının sonlarına doğru Bayur, *Kudret*te yayınladığı baş makalesinde, bu hadiselerin önemlilerine değinirken pek de iyimser bir tablo çizmemektedir. "1950 yılı hem dünya hem de Türkiye için ümit kırıklıkları yılı olmuştur." ifadesiyle Bayur, 2. Dünya Savaşı'nın bitiminde iyiye dönüşmesi beklenen siyasi havanın Sovyet yayılması, Kore Savaşı ve dünyanın iki kutuplu hal alması gibi olaylarla bozulduğunu ifade eder. Türkiye'de de durumun çok da farklı olmadığı, Demokrat Parti iktidarının 7 aylık zaman zarfında hayal kırıklığına sebep olduğu, denk bütçe vaadinin ve pahalılığın önüne geçemediğini savunur. Bayur söz konusu yazısını şu temennilerle kapatır: "İç siyasada istenen tek şey, hem sözünde durarak kendi şerefini korumak, hem de Türklüğü layık olduğu mevkiye çıkarmak için muhalefette iken yaptığı vaatleri önümüzdeki yıl içinde olsun tutmaktır."[319]

6.2. Bayur'un Millet Partisi'nden İstifası

Önceki başlıklarda irdelediğimiz gibi Millet Partisi 1948 yılında 3. Parti olarak kurulduktan sonra hükümete ve DP'ye sert eleştirileriyle gündeme gelmişti. Fakat partinin halk arasında pek rağbet görmediği de 1950 seçimlerinden yalnızca 1 milletvekili alarak çıkmasından anlaşılmaktadır. Bu paralelde Kemal Karpat, 1949 yılında yapılan Demokrat Parti Kurultayına da atıfla, Millet Partisi'nin 1950 yılındaki seçim mağlubiyetine zemin hazırlayacak bazı hadiseleri şöyle ifade etmektedir:

---

[318] Bayur, "Atatürk", **Kudret**, 10 Kasım 1950.
[319] Bayur, "Biten 1950 Yılı", **Kudret**, 31 Aralık 1950.

> "DP Kurultayı, liderlerin parti örgütü üzerindeki nüfuzunu daha da sağlamlaştırdı ve Millet Partisi'nin DP safları üzerindeki etkisini kesti. Millet Partisi'nin Meclis'teki milletvekili sayısı Demokratlarınkiyle aynı olduğu halde DP Kurultayı'ndan sonra Millet Partisi'nin nüfuzu azaldı.
>
> Millet Partisi'nin ününü kıran başka olaylar da oldu. Millet Partisi üyelerinden birinin, İnönü ile Celal Bayar'a karşı bir suikast hazırlandığını haber vermesi üzerine Millet Partisi Merkez Komitesi üyesi bulunan üç kişi tutuklandı. Ancak çok geçmeden ihbarın yalan olduğu anlaşılarak tutuklular serbest bırakıldı ve muhbir, hapis cezasına çarptırıldı ise de bu olay Millet Partisi'nin gayesi ve üyeleri hakkında duyulan şüpheleri artırmış oldu. Millet Partisi milletvekillerinin Meclis'te az çok faaliyet göstermesine ve sık sık soru önergesi vererek hükümeti sigaya çekmesine rağmen parti genellikle halk arasında pek tutulmadı."[320]

Yine Karpat'a göre halkın Millet Partisi'ni fazla tutmamasının esas nedeni; MP'nin CHP ve DP'ye yaptığı eleştirilerde önemli meseleleri merkeze almaması, bilhassa şahıslara yani İnönü'ye saldırmasıydı.[321]

Parti içinde Mareşal Fevzi Çakmak ve Sadık Aldoğan gibi kimselerin düşüncelerinden ötürü Millet Partisi'nin dini çevrelerce rağbet gördüğünü, Millet Partisi'nin ekseriyetle bu yönünün diğer partiler tarafından siyasi malzeme yapıldığını belirtmiştik. 1950 seçimlerinden sonra da dini referans alan çıkışlar yapılabiliyordu. Örneğin Sadık Aldoğan 1951 yılının Mayıs Ayında gerçekleştirilen Millet partisi İzmir İl Kongresinde parti üyelerine "MP iktidara geçerse, Meclisten çıkmış dinle ilgili bütün kanunları kaldıracağını" söylüyordu.[322]

Bununla birlikte parti içerisinde, muhalefetle dini çizgide savaşmanın taraftarları ve Atatürk aleyhtarı olan kitlenin karşısında bunu benimsemeyen bir kitle de mevcuttu.[323] Nitekim bu ikilik 1952 Mayıs ayında yapılan Millet Partisi Ankara Mitinginde, Atatürk'ün kabrine çelenk konulmasını istemeyen üyeler ile diğerleri arasında çıkan tartışma ve neticesinde Hikmet Bayur'un kongreyi terk etmesiyle tebellür etti.[324] Parti Ekim 1952'de Atatürk devrimlerine düşman olan ve reformlara saygı gösterilmesini isteyen ılımlar olmak üzere 2 gruba ayrıldı.[325] Nihayet 40 kadar üye ve Hikmet Bayur, Haziran 1953'te yapılan; şiddetli tartışmalara ve hatta dövüşmelere dahi neden olan Millet Partisi Kongresi'nde "İnkılablara sadakat hakkındaki genel kurul teklifinin kongrece reddi, Partinin hangi istikamete götürülmek istendiğinin açık delilidir. Atatürk ve inkılabları aleyhtarlığının parti

[320] Karpat, **age**, 321-322.
[321] Karpat, **age**
[322] Ahmad, Turgay, **age**, 83.
[323] Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991), 238.
[324] Ahmad, Turgay, **age**, 97.
[325] Ahmad, Turgay, **age**, 101.

içinde bir prensip olarak yer aldığı sabit olmuştur" gerekçesiyle istifa etti.[326] Bayur, 5 Temmuz 1953'te Ankara'dan İstanbul'a geldiği Haydarpaşa garında verdiği mülakatta, istifasının sebeplerini kabaca şöyle anlatmıştır:

> "1949 yılından beri Millet Partisi içindeki geri fikirlerle mücadele ettim.
>
> Atatürk'e yapılan hücumlar onun şahsından çok eserini hedef tutuyordu. O kötülenince eserde kötülenmiş olacaktı. Bu çeşit propagandaların durdurulması için 1949 Eylül'ünde teşkilata bir tamim gönderdim. Bundan dolayı o zamanki genel kurulla aram açıldı.
>
> Millet Partisi 1950 seçimlerindeki tarihi vazifesini başarıp seçimler neticelendikten sonra parti içinde irtica taraftarları ile uğraşmak bir zaruret halini aldı. İrticai mahiyetteki propagandaları önlemek için ne vakit teklif yapmağa teşebbüs etsem lüzum olmadığını, icabında rapora konulacağını bildirdiler. 1952 kongresinde tüzüğün 7. Maddesinin değiştirilmesi teklif ettim. O vakit genel kurulda, fakat ekalliyette idim. Müteakiben dinlemediler. Bundan anladım ki M.P. Memlekete hürriyet ve demokrasi değil ancak gerilik ve istibdat getirecektir. Ve o tarihte çekilmeğe karar verdim."[327]

Tüm bu gelişmeler üzerine Millet Partisi, hükümet tarafından 7 Temmuz 1953'te geçici olarak, 27 Ocak 1954'te ise kesin bir şekilde kapatıldı.[328] Hükümetin Millet Partisini laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle kısa süre içerisinde kapatması çok partili hayatın ne kadar kırılgan bir yapıda olduğunun da ispatıydı.[329]

Bu noktada Hikmet Bayur'un partiye karşı aldığı tutum ve neticede sunduğu istifasının sebeplerini ortaya koymak yerinde olacaktır. Bayur, 19 Mart 1954'te *Cumhuriyet Gazetesi*nde yayınlanmaya başlanılan "Millet Partisinden Niçin Çıktım" adlı yazı dizisinde bu nedenleri ayrıntılarıyla tartışacaktır.[330]

Bayur bu yazı dizisinin ilk makalesinde, parti içerisinde Atatürk'ün şahsına ve iktidar dönemine yapılan hücumlarla, irticanın meşru gösterilmeye çalışıldığını, son 1-2 yılda ise doğrudan irtica istemeye koyulanlar olduğunu ifade etmektedir.[331] Yine aynı yazıda Bayur partiye girerken Atatürk ve eserlerine karşı aleyhtarlık yapılmaması hususunda Kenan Öner'den teminat aldığını, şayet böyle bir aleyhtarlık görülürse bununla mücadele edeceğinin kabul edildiğini belirtmiştir. Fakat partililerin Mareşal ve Kenan Önerin ölümüyle böyle davranmadığını, bu görüşe sahip insanların 1949 yılından itibaren partiye girdiklerini ifade etmektedir.[332] Mareşalin hastalığı sonrasında bazı çirkin hadiselerin geliştiğini, kendisinin bu tarihten itibaren neden karşı pozisyon almadığını şu şekilde açıklamaktadır:

---

[326] **Cumhuriyet,** 28-30 Haziran 1953.
[327] **Cumhuriyet,** 6 Temmuz 1953.
[328] Eroğul, **age.**
[329] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 11. bs., (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), 136.
[330] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19-23 Mart 1954 tarihleri arasına bkz.
[331] Hikmet Bayur, "Millet Partisinden Niçin Çıktım", **Cumhuriyet Gazetesi,** 19 Mart 1954.
[332] Bayur, **agm**.

> "Parti içinde dolaşan bir propaganda da Mareşalin irticai tuttuğu ve Atatürk'ün aleyhinde olduğu propagandasıdır. Bu onun hastalığı sayesinde yapılabiliyordu. Halbuki Mareşal henüz mebus iken dahi öbür bütün cereyanlara karşı daima Atatürk'ün yanında durmuştur.
>
> Böylece gitgide kendimi partide yabancı hissettiğim günlerde seçime girildi ve orada tek bir milletvekilliği kazanılabildi. Ancak esas amaç elde edilmiş oldu. Türk tarihinde ilk defa olarak iktidarın halkın oyu ile el değiştirmesi
>
> Seçimden sonra yapılan ilk büyük kongrede mesele çıkarmak istemedim. Çünkü parti seçimde büyük bir başarısızlığa uğramıştı. O sırada mesele çıkartmak hiçbir fayda umudu olmadan dağıtıcı olabilirdi."[333]

Netice itibarıyla Hikmet Bayur, şartların kendince olgunlaştığı 1953 Haziranında Millet Partisi kapatılmadan evvel istifa etmiştir. Bu hadiseyle birlikte yeni bir siyasi sürece giren Bayur, Demokrat Parti saflarında, Manisa'dan bağımsız aday olarak 1954 milletvekili seçimlerine iştirak etmiştir.[334] 1954 seçimlerini kazanarak Manisa Milletvekili olarak meclis sıralarında yerini almıştır.[335] Bayur, bu tarihten itibaren Demokrat Parti'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan 1960 askeri darbesine kadar, aynı partide milletvekilliği görevini sürdürecektir.[336]

6.3. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Yassıada Süreci

Demokrat Parti bilhassa 1957 seçimleriyle birlikte, kötüye giden ekonomik durum, Menderes – İnönü özelinde partiler arasındaki gerilim, bürokratik ve askeri sınıfın iktidardan memnuniyetsizliği v.b. problemlerin üzerine gelen 1958 Irak Darbesi, 1960 Kore darbesi gibi hadiselerle oldukça zor günler geçiriyordu.[337] 1960 Nisan ayından sonra meydana gelen askeri ve sivil öğrencilerin protestolarıyla birlikte DP, durumu sert bir yönetim anlayışıyla kontrol altına almaya çalışmış ve takip edilen bu yöntem, bir anlamda orduya müdahale fırsatını doğurmuştu.[338] Nitekim 27 Mayıs 1960 sabahının erken saatlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İstanbul ve Ankara'da tüm hükümet binalarını ele geçirdi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve başbakan Adnan Menderes dahil bütün bakan ve milletvekilleri tutuklandı.[339] Devrilen iktidar üyeleri yargılanmak üzere Marmara'da küçük bir ada olan Yassıada'ya nakledildi.[340]

---

[333] Bayur, "Millet Partisi İçinde Atatürk Düşmanlığı", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1954.
[334] **Zafer Gazetesi,** 13 Nisan 1954.
[335] T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre X, İçtima: F, 11.VI.1954, 156.
[336] Arar, **agm**, 46.
[337] Eroğul, **age**.
[338] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 169.
[339] Zürcher, **age**, 350.
[340] Birand, Çaplı, Dündar, **age**, 238.

Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin ilk kanunu; kararlarına itiraz edilemeyecek ve sadece idam kararlarının infazına bu komitenin onay vereceği bir "ihtilal mahkemesi" olan Yüksek Adalet Divanı'nın kurulması idi.[341] Hikmet Bayur da DP milletvekili olması hasebiyle Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nın karşısında, "Anayasayı İhlal Davası'nda" yargılandı. Kısaca "menfaat gerekçesiyle diktaya gidişi desteklemek ve bu amaçla anayasaya aykırı oy kullanmış olmaktan" dolayı yargılandığı mahkemede Yüksek Adalet Divanı'na, son on yıllık milletvekilliği dönemindeki çabalarını ve bu paralelde mecliste yaptığı konuşmaları içeren savunmasıyla cevap vermiştir.[342]

Hikmet Bayur'un 1957'de T.B.M.M'ye İzmir Milletvekili olarak giren kuzeni Perihan Arıburun da Yassıada da mahkûmlar arasındaydı. Bu ikisinin arasında geçen diyaloglar zikretmeye değerdir:

> "1957'de Türkiye Büyük Millet Meclisine girdiğimde, İzmir Milletvekili oluşumu kutlarken, "Seninle burada "Collegue" olacağımızı hiç ummazdım." demişti. 1961'de Kayseri ceza evinde ben de ona, "Ağabeycim, sizinle burada koleg olacağımızı hiç ummazdım." demiştim. Bir gün Yassıada top sahasında bana, "Bundan sonra gelecek iktidarın ekonomik anlayışı geri olacağından bak, göreceksin ne kadar fabrika ve iş yeri kapanacak, işsizlik büyük sorun olacak." demişti."[343]

Nihayet Bayur Yüksek Adalet Divanınca 4 yıl 2 ay ağır hapis ve kamu görevlerinden men edilme, 1 yıl 4 ay 20 gün de Manisa'da zorunlu oturma cezasına çarptırılmıştır.[344] 23 Şubat 1963 tarihinde çıkarılan 5 yılı geçmeyen hapis cezalarına affi öngören kanunla birlikte Hikmet Bayur mahkûmiyetten kurtulmuştur.[345] Geri kalan hayatı boyunca aktif siyasete girmeyen Bayur, bu ömrü sol fikirlerle mücadele etmeye ayırmış ve birçok seri makalelere imza atmıştır.[346] Bayur'un 6 Mart 1980 yılındaki ölümüne değin düşünce hayatına katkı yapmaya gayret etiğini, amcası Hilmi Kamil Bayur şu sözlerle anlatmaktadır:

> "Onun 90 yıllık ömrü, 1979 kışında hamamda düşerek kalçasını kırmasıyla son bulması yaşına rağmen yeni bize vakitsiz gibi gözüktü. Çünkü eli altında yazmaya devam ettiği bir iki kitabı onun kültür hizmetlerine daha devam etmek kudret ve kuvvetinde olduğunu göstermekteydi."[347]

---

[341] **age**, 242.
[342] Anayasayı İhlal Davası: Hikmet Bayur'un Savunması, 09.08.1961, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 10-9-0-0 / 49-144-7. (Metnin orijinali için ek 15'e bkz.)
[343] Arıburun, **agm**, 79.
[344] Arar, **agm**, 46.
[345] "Bâzı suç ve cezaların affi hakkında Kanun (11342 S.K)", **Resmi Gazete**, 218, 23.02.1963.
[346] İslam Ansiklopedisi, 283.
[347] Kamil Bayur, **age**,40-41.

Yusuf Hikmet Bayur[348] ayağı kırıldıktan sonra Vatan Hastanesi'ne nakledilmiş, ameliyata imkân olmadığından yavaş yavaş eriyerek 6 Mart 1960 tarihinde vefat etmiştir.[349] Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilen Hikmet Bayur'un cenaze törenine ilişkin Perihan Arıburun şu tarihi sözleri nakletmektedir: "Ölümünde üniversiteden kimse yoktu ve tabutu Türk bayrağına sarılı değildi. Sağlığında olduğu gibi yalnız kalmıştı, musalla taşında, Beyazıt Camii arka avlusunda."[350]

[348] Ek 16'ya bkz.
[349] **age**.
[350] Arıburun, **agm**, 79.

7. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk bakışta çok da uzun sayılmayacak siyasi tarihinde, bu ömür kadar hissedilen zaman dilimleri olmuştur. Şüphesiz 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki kritik birkaç yıl, Dünya ve Türkiye tarihinde yeni bir düzene geçiş süreci olması nedeniyle bu zaman dilimlerine örnek gösterilebilir.

2. Dünya Savaşı'nın demokrasi grubu diye nitelendirilen müttefik devletler tarafından kazanılması, yeni düzende yerini almak isteyen devletleri bir anlamda demokratikleşme taahhüdü altına sokuyordu. Hem dünya siyasetinde oluşan bu yeni hava, hem de Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin egemenlik ilkelerine aykırı taleplerde bulunması, Türkiye'ye de demokratikleşme anlamında gerekli motivasyonu sağlıyordu. Bununla birlikte savaş sürecinde uygulanan ekonomik tedbirlerin verdiği rahatsızlık, fiyat istikrarsızlığı, bu sayede oluşan vurguncu, karaborsacı gibi takımların bürokrasi tarafından bir türlü engellenememesi, Türkiye'de tek parti iktidarının sorgulanmasına yol açmıştı. Nihayet savaşın bitim yılı 1945 yılı ile birlikte tek parti iktidarına yönelik eleştiriler birçok mahfilde açıkça yapılmaya başlamıştır.

İşte Türkiye'de iç ve dış konjonktürün zorladığı bu demokratikleşme rüzgarını şiddetlendiren, 1950 yılında tek parti iktidarının vedasına kadar da ısrarla devam ettiren, sayılı isimlerden bahsedilir. Bu isimler arasında bilhassa DP'nin kurucuları olarak bilinen "dörtler grubu" vardır. Fakat araştırmadan da görülüyor ki Yusuf Hikmet Bayur'un çok partili siyasal hayata geçişte ayrı bir konumu vardır. Zira, Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk gün, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Celal Bayar'a oy vererek tek ret oyunun sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1945 yılının sunduğu uygun zeminde değil İnönü iktidarına daha ilk günden bir şekilde pozisyon alma cesareti göstermesi dikkate değerdir. Yine 1939 yılında Müstakil Grup adında bir oluşumun partide kurulması teklifine, eleştirileriyle katkı sunmaya çalışması bu duruşun anlık olmadığını gösterir. Gerçekten de 1938'den 1950 yılına kadar Bayur seçim sistemi, CHP'nin vekil adayı belirleme tarzı gibi meseleleri sıklıkla ele almıştır. Nitekim 1938 yılından itibaren meclis

sıralarından ve gazete köşelerinden yaptığı eleştiriler, 1946 ve 1950 yıllarında seçim sisteminin demokratikleşmesi için getirilen kanunlara ciddi katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte Bayur'un belki de en çok temas ettiği konu, 2. Dünya Savaşı süresince temel ihtiyaç maddelerinin pahalılığı ve fiyat istikrarsızlığı, bu gibi zafiyetlerden vurguncu, savaş zengini, karaborsacı gibi durumu daha da kötüleştiren grupların meydana gelmesi, hükümetin ise bu durumu kontrol altına almada yetersiz kalması gibi sorunlardı. Öyle ki 1940 yılının başlarından Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarına kadar, tetkik edilen gazetelerde ekonomik durumun ısrarla irdelenmiş olduğu görülmüştür. Bu durum onun için, ekonominin oldukça belirleyici bir konuma sahip olduğu fikrine vardırmıştır. Zira 1949 yılında mecliste ezan okuyan iki kişi hakkında Falih Rıfkı Atay'ın irticanın hortladığı imasına, herhangi bir irticai durumun olmadığını, irticanın bu gibi durumlarda değil, bilhassa ekonominin kötü olduğu durumlarda beklenmesinin doğru olacağını iddia etmiştir. Ayrıca hakın gündelik hayatına temas eden meyve-sebze fiyatlarını dahi, bütçe görüşmelerinde çıktığı meclis kürsüsünde dile getirmekten geri durmamış, bu da onu bilhassa 1944 bütçesindeki çıkışlarıyla toplumsal bir figür haline getirmişti.

1945 yılına kadar kabaca böyle bir siyasi performans sergileyen Bayur, 1945 yılının yaklaşmasıyla ve savaşın bitimiyle beraber, köşe yazılarında ve meclisteki bütçe görüşmelerinde iktidarın yetersizliğini açıkça ortaya koymuştur. Nitekim 1946 yılında CHP'den ihraç edilmiş, yeni kurulan DP'ye destek vererek tek parti ve İnönü iktidarına karşı mücadelelerini sürdürmüştür. Nihayet 1947'de İsmet İnönü'nün CHP ve DP arasındaki gerilimi yumuşatmak için yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi'yle, DP'yi "muvazaa (danışıklı döğüş)" yapmakla suçlayarak, DP ile arasına mesafe koymuştur. Çünkü Bayur, İnönü iktidarıyla sınırlı da olsa uzlaşmak bir kenara, iktidara karşı sert muhalefetin bırakılmaması taraftarıydı. Bu yüzden DP'nin kurulduğu günden beri parti içinde var olan iktidara karşı sertlik yanlıları yani aşırılar diye bilinen kesimin, bir parti çatısı altında örgütlenmesinde önemli katkıları olmuştur. Nihayet Mareşal Fevzi Çakmak'ın Fahri Başkanlığı'nda kurulan Millet Partisi'nin genel başkanı olarak iktidara karşı sert konumunu bir üst seviyeye çıkarmıştır. 1953 yılına kadar da bu partinin genel başkanlığına devam etmiştir.

Bu bilgilerden de hareketle görülüyor ki Y. Hikmet Bayur, Tek Parti sisteminin demokratikleştirilmesi için, 1945 yılının sunduğu uygun koşulları beklemeden, tenkitleriyle o yıllarda oluşacak zeminin temellerini atmış bir isimdir.

Kuşkusuz, 1945'in müsait koşulları oluşmadan, böyle çıkışlara girişilebilmesinde ciddi bir motivasyonun varlığı da gereklidir. Bu da gözlemleyebildiğimiz kadarıyla Y. Hikmet Bayur'un İsmet İnönü iktidarını 1938'den itibaren tanımamasında yatar. Zira İnönü'ye cumhurbaşkanlığı seçiminde tek ret oyu vermiş olması bunu ispatlar niteliktedir. Bununla birlikte savaş sürecinin getirdiği ekonomik bunalım ve bürokratik yolsuzluklar, seçim sisteminin adaletsizliği ve halkın iktidara olan zihni hoşnutsuzluğu, İnönü'ye karşı bakışının sertleşmesinde etkili olmuştur.

Bizce bu durumların oluşmasında, Bayur'un Atatürk'ü zihninde koyduğu yer ile de ciddi bağlantısı vardır. Atatürk ile arasındaki bağa kısaca değinmiş olduğumuz Bayur, Samet Ağaoğlu'nun tarif ettiği gibi Atatürk'ün Adamları ve İnönü'nün adamları hizipleşmesinde ilk kategoride bulunmaktaydı. Bu yüzden kategorik olarak daha ilk günden İnönü iktidarına mesafeli olduğu yorumu yapılabilir. Nitekim bizim tetkik edebildiğimiz 1945-1950 yılları arasında, İsmet İnönü ve Atatürk iktidarlarının yazılarında sık sık mukayese edildiği görülür.

Aynı zamanda Bayur, ciddi bir diplomatik kariyere sahip olmasından ötürü 1945-1950 arasındaki devre boyunca dış politika konularını da sıklıkla irdelemiştir. Bilhassa 2. Dünya Savaşı'ndan sonra BM'nin kuruluşu, Atlantik Misakı, Kore'ye asker gönderilmesi gibi konular üzerinde hem hükümeti ciddi biçimde eleştirmiş, hem de dış politikanın hangi istikamette seyretmesi gerektiğini detaylıca anlatmıştır. Günümüzden bakıldığında bu konudaki tespitlerinin isabetli olmadığını söylemek haksızlık olur.

Yusuf Hikmet Bayur sadece CHP iktidarına değil, Millet Partisi kurulduktan sonra DP iktidarını da aynı kefede ele alarak, DP'ye katı bir pozisyon almıştır. Bununla birlikte DP'nin iktidarı devraldığı ilk yıllarda hatta ilk aylarda dahi hükümeti sert bir biçimde eleştirmekten geri durmamıştır. Nitekim Millet Partisi gibi sertlik yanlılarının kurduğu bir partiye genel başkanlık yapıyor olması, onun siyasette hararetli bir çizgi takip ettiği kanısını uyandırmıştır. Onun adına yakınlarının, yahut bazı araştırmacıların yazdığı makale ve kitaplardan anladığımız kadarıyla, siyasetin, onun tutumlarının sertleşmesine neden olduğu ve Bayur'un meclis kürsüsünde yaptığı ateşli tartışmaların ilk akla gelen hatıralar olduğu görülecektir. Şüphesiz ilmi kimliğini bir miktar gölgede bırakıp, mesaisinin çoğunu siyasete ayırmasının bunda etkisi vardır, fakat kuşkusuz Hikmet Bayur'un tabiatını, aldığı eğitimin kulaklarını sağır edecek nispette sert olduğunu, küçük bir katkı da olsa hatırda tutmak

gerekebilir. Ancak Hikmet Bayur'un inandığı doğruları tavizsiz, filtresiz bir şekilde mekan ayırt etmeksizin söyleyebilecek cesareti olması da belki bu sertlikten ileri gelmektedir.

Kısaca; Türk siyasi tarihinin dönüm noktalarından biri olan çok partili siyasal hayata geçiş devresine katkısı olan isimler, bir elin parmaklarını geçmeyecek nispette sınırlansa; Yusuf Hikmet Bayur bu isimler arasına kesinlikle girmelidir. Zira "dörtler" denilen DP kurucularının, CHP Grubu'na malum takriri vermezden bir gün önce Yusuf Hikmet Bayur ile temasa geçtiğini biliyoruz. Metni gösterip imzalamayı teklif ettikleri, Bayur'un da böyle ciddi bir iş için birkaç gün süre istemesi üzerine takririn dört kişi ile sınırlandığını belirtmek gerekir. Nasıl bu hadisede olduğu gibi, çok partili siyasal hayata geçiş süreci üzerine yapılan araştırmalar ve tartışmalarda da isminin hesaba katılmasının elzem olduğu vurgulanmalıdır.

Nihayet, Yusuf Hikmet Bayur'a dair edindiğim ön bilgi, beni bu araştırmayı yapmaya teşvik edecek gerekli heyecanın fazlasını sağlamıştır. Fakat tez yazım sürecinde kendisi ile alakalı bu denli fazla hususiyetin gözleneceğini tahmin etmediğimi de itiraf etmek isterim. Bu sebepten ötürü, tez çalışmasında Bayur'un tüm yönleriyle ele alınmış olduğunu iddia etmek yersiz olur. Fakat en azından, bu konu hakkında yeni çalışmalara yeterli ilhamı sağlayacak kadar, Bayur'un öneminin altının çizilmiş olduğunu belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz. "Çarpık Bir Zihniyet". Ulus, 20 Ocak, 1949.

Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes.** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

_____.Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru. 1972.

_____.Siyasi Günlük/DP'nin Kuruluşu. haz. Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu.** 11. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

_____.Demokrasi Sürecinde Türkiye. 5. bs. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.

Ahmad, Feroz, Bedia Turgay. **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971).** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.

Akın, Fehmi. "12 Temmuz Beyannamesinin Türk Siyasi Tarihindeki Önemi". **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi.** c.7, s.2 (2005): 93-109.

Aldoğan, Sadık. "Sorumsuz Başbakan'ın Nazı Kime?". **Kudret Gazetesi**, 23 Kasım 1950.

_____."Zaruri Bir Cevap". **Kudret.** 19 Kasım 1948.

"Anayasayı İhlal Davası: Hikmet Bayur'un savunması". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 00.00.1960, 10-9-0-0 / 49-144-7.

Arar, İsmail. "Bayur ve Bir Araştırması", **Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, (1985): 43-74.

Arcayürek, Cüneyt. **Demokrasinin İlk Yılları.** Ankara: Bilgi Yayınevi,1985.

Ardıçoğlu, Nureddin. "Hüseyin Cahid'in Korkulu Rüyası". **Kudret Gazetesi.** 29 Eylül, 1948.

Arıburun, Perihan. "Hikmet Bayur". **Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, (1985): 75-79.

Armaoğlu, Fahir. **19. yy Siyasi Tarihi (1914-1995).** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

_____.20. yy Siyasi Tarihi (1914-1995). 11. bs. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atay, Falih Rıfkı. "Gülünç Bir Şantaj". **Ulus Gazetesi**. 20 Ağustos 1945.

_____."Particilik Nedir". **Ulus**. 23 Ağustos 1945.

_____."Bunlar Muhalif Değilmişler". **Ulus.** 27 Ağustos 1945.

_____."Yalan, Düzen ve Curnalcilik Silahı". **Ulus.** 28 Ağustos 1945.

_____."Parti Divanı'nın Kararı". **Ulus**. 23 Eylül 1945.

_____."Bir Çıkarma Kararı Üzerine". **Ulus**. 24 Ocak 1946.

_____."Demokratların Son Demeçleri Karşısında". **Ulus**. 28 Temmuz 1947.

_____."Kendi Kendimizi Tenkid". **Ulus**. 10 Eylül 1947.

_____."Hükümette Değişiklik". **Ulus.** 11 Eylül 1947.

_____."Gerilik". **Ulus**. 6 Şubat 1949.

_____."Bay Hikmet Bayur'a Cevap". **Ulus**, 8 Şubat 1949.

Avşar, B. Zakir, Kaya, Elif Emre. "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi". **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. c. 3, s. 2 (2012), 113-132.

Aydemir, Şevket Süreyya. **İkinci Adam (1938-1950)**. c.2, 11.bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Baban, Cihat. **Politika Galerisi.** İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Bayar, Celal. **Başvekilim Adnan Menderes**. der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Baha Matbaası.

Bayur, Hilmi Kamil. **Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

Bayur, Hikmet. "Bugünkü Durumumuz Üzerine Düşünceler". **Hürses Gazetesi**. 8 Kasım 1945.

_____."Bugünkü Duruma Nasıl Girdik". **Hürses**. 9 Kasım 1945.

_____."Seçim İşleri". **Hürses.** 12 Kasım 1945.

_____."Seçimlere Nasıl Gitmeliyiz". **Hürses.** 13 Kasım 1945.

_____."Yurdumuza Döviz Sağlayan Müstahsilin Ağır Durumu". **Hürses.** 21 Kasım 1945.

_____."Millet Partisi'nin Dış Politika Görüşü". **Kudret Gazetesi.** 8 Ağustos 1948.

_____."Partiler ve Programları Arasında Yapılan Karşılaştırmalar". **Kudret**. 9 Ağustos 1948.

_____."Millet Partisi ve İktidar". **Kudret**. 13 Ağustos 1948.

_____."Biz ve Karşıdakiler". **Kudret**. 6 Eylül 1948.

_____."Yurtta Kanun Hâkimiyeti Nasıl Kurulur". **Kudret**. 28 Ekim 1948.

_____."Muhalefetin Durumu". **Kudret**. 23 Aralık 1948.

_____."C. H. Partisindeki Zihniyet". **Kudret**. 20 Ocak 1949.

_____."Kamutayda Ezan". **Kudret**. 7 Şubat 1949.

_____."Atatürk ve İnönü Devirleri". **Kudret**. 9 Şubat 1949.

_____."İktidarla Muhalefetin Münasebetleri-Milyonluk Komisyon Vesaire". **Kudret**. 11 Şubat 1949.

_____."Savaşa Sürüklemekten Bizi Kimin Koruduğu ve Ezan Meselelerine Toplu Bir Bakış". **Kudret**. 12 Nisan 1949.

_____."İçeride ve Dışarıda Başarısızlık". **Kudret**. 18 Nisan 1949.

_____."C. H. Partisi'nin ve Bay İsmet İnönü'nün Durumları". **Kudret**. 23 Mayıs 1949.

_____."Küçük Marifetler ve Büyük İşler. **Kudret**. 1 Ağustos 1950.

_____."Biten 1950 Yılı", **Kudret**. 31 Aralık 1950.

_____."Atatürkçülük (Kemalizm)". **İnkılap Gençliği Dergisi**. s. 2, Ankara, 1 Ağustos 1952.

_____."Millet Partisi İçinde Atatürk Düşmanlığı". **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Mart 1954.

_____.Hindistan Tarihi. c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

_____.Hindistan Tarihi, c. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

_____.Hindistan Tarihi, c. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

_____.Atatürk, Hayatı ve Eseri. Ankara: Güven Basımevi, 10 Kasım 1963.

Benhür, Çağatay. "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri". **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** 2004.

"Bir Tören sırasında şeref tribününden görünüş (Yusuf Hikmet Bayur)". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, FTG.0096.001.001, YEEKP 86-41/4113.

Erem, Ali Rıza. "Dış ve İç Politika Durumuna Bir Bakış". **Ulus Gazetesi**. 4 Nisan 1949.

Birand, Mehmet Ali, Can Dündar, Bülent Çaplı. **Demirkırat**. 16. bs. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016.

Cebesoy, Ali F. **"Siyasi Hatıralar"**. haz: Osman Selim Kocahanoğlu, c.2, İstanbul: Temel Yayınları, 2002.

Çaylak, Adem. "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** 62-1, 26.

Çolak, Filiz. "Demokrat Parti Dönemi'nde TBMM'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960). **Tarih Okulu Dergisi**. s. 17 (2017): 116-158.

Engin, Vahdettin. **Hilmi Kamil Bayur'un Galatasaray Lisesi Hatıraları**, İstanbul: Galatasaray Tarih Kulübü Yayınları. 1995.

Erdilek, Neşe. "Hükümetler ve Programları", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**. c. 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 986-989.

Erkmen, Ayşe. "Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi". **Gaziantep University Journal of Social Sciences**. 18 (3), 2018.

Erim, Nihat. "Hayırlı Gelişmeler". **Ulus Gazetesi**. 3 Temmuz 1947.

_____."Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi". **Ulus**. 12 Temmuz 1947.

_____."Bu Bahsi Artık Kapatalım". **Ulus**. 19 Temmuz 1947.

Eroğul**,** Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**. İstanbul: Yordam Kitap, 2013.

"Halide Edip Adıvar". **İslam Ansiklopedisi.** c.1**,** Diyanet Vakfı Yayınları, 176.

"Hikmet Bayur". **Meydan Larousse**. bas-cami c.3, 46.

"Hikmet Bayur'un CHP'den İhracı" 24.01.1946, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: 490-01-6-28-19-3.

_____. 25.01.1946, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: 490-1-0-0 / 6-28-19 -2.

"Hilmi Kamil Bayur Afganistan'da bir arkadaşı ile tavla oynarken". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, FTG.0116.001.001.

"Hilmi Kamil Bayur, Feridun Cemal Erkin ile Yeni Camii Önünde". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, FTG.0129.001.001.

"Hüseyin Cahit Yalçın"**. Hayat Ansiklopedisi**. c. 6. Hayat Yayınları.

Işık, İhsan. **Yazarlar Sözlüğü**. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.

Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

"Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa". **İslam Ansiklopedisi**. c.25, Diyanet Vakfı Yayınları, 392-394.

Koçak, Cemil. **İktidar ve Demokratlar "Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları**. c.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

_____.Rejim Krizi: İktidar ve Demokratlar "Türkiye'de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları. c.3, bs. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

_____.Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945). c.2, 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

_____.Tarihin Buğulu Aynası. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Köprülü, M. Fuad. "Demokrasi Ruhu". **Vatan Gazetesi**. 18 Eylül 1945.

_____."Açık Konuşalım". **Vatan**.

Menderes, Adnan. "Fikir ve Tenkitler: Başbakan'ın Demeci Münasebetiyle". **Vatan Gazetesi.** 13 Eylül 1945.

Nal, Sabahattin. Demokrat "Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** 60-3, 138-171.

Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz. **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**. c.3, Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

_____.Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. c.2, T.B.M.M Basım Evi, 2013.

Oran**,** Baskın. **Türk Dış Politikası**. c.1, 16. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Sıvış, Efe. "ABD Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayat'a Geçiş". (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018)

Sönmez, Naim. "Seçim Sisteminin Demokratikleştirilmesinin Bir Aşaması: 1950 Milletvekili Seçim Kanunu". **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 3, s. 2 (2013): 437-461.

Şakiroğlu, Mahmut H. **Ord. Prof. Y. Hikmet Bayur (1891-1980)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

"Şemsettin Günaltay". **Hayat Ansiklopedisi**. c.3, Hayat Yayınları.

Tahtakılıç, Ahmet. **"Dönüşü Olmayan Yol"**. Ankara: Akademi Matbaası,1989.

T.B.M.M Tutanak Dergisi. Dönem VII, Toplantı 3, c. 20 (1 Kasım 1945): 7.

_____.Dönem VIII, Toplantı 0, c. 1.

_____.Dönem VII, Toplantı 3, c. 20 (8 Haziran 1949): 598.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi. Devre X, İçtima: F, (11.VI.1954): 156.

"Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun (11342 S.K)". **Resmi Gazete**, 218, 23.02.1963.

"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (4753 S.K)". **Resmi Gazete**, 15 Haziran 1945.

Timur, Taner. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Tek Parti'den Çok Partiye**. 3. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi: 1990.

_____.DP'nin Altın Yılları 1950-1954. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991.

Tunçay, M. C. Koçak, H. Özdemir, K. Boratav, S. Hilav, M. Katoğlu, A. Ödekan, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)**. Ankara: Cem Yayınevi.

Us, Asım. **1930 dan 1950 yılına kadar Atatürk ve İsmet İnönü Devirlerine ait Seçme Fıkralar**. İstanbul: Vakit Matbaası, 1966.

Yalçın, Hüseyin Cahit. "Baykuşlar Ötüyor", **Ulus Gazetesi**, 1 Ağustos 1948.

_____."Muhalefetin Manzarası". **Ulus**. 29 Eylül 1948.

_____."Kelle Avcıları". **Ulus**. 27 Ekim 1948.

_____."Sahte Demokrasi Yahut Diktatörlük". **Ulus**. 19 Kasım 1948.

_____."Mukadderat". **Ulus**. 15 Mayıs 1950.

_____."Büyük İsmet İnönü". **Ulus**. 16 Mayıs 1950.

_____."Yeni Bir Devir Açılıyor". **Ulus**. 17 Mayıs 1950.

Yalman, Ahmet Emin. **"Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 (1922-1971)".** haz. Erol Şadi Tunç, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret AŞ, 1997.

_____."Yeni bir Devrin Eşiğinde", **Vatan Gazetesi**, 17 Ağustos 1945.

_____."Falih Rıfkı'ya Cevap". **Vatan**. 6 Eylül, 1945.

_____."Kabinenin Değişmesi", **Vatan**. 10 Eylül 1947.

_____."Nereye Gidiyoruz". **Vatan.** 12 Ağustos 1945.

_____."Parti, Kavga Demek mi?". **Vatan**. 26 Ağustos 1945.

_____."Savaş mı? Karşılıklı Saygı Mı?". **Vatan**. 23 Ağustos 1945.

_____."Siyasi Hayatımızın Tahlili 3: Tek Partili Sistemin Neticeleri". **Vatan**. 20 Temmuz 1945.

_____."Tebliğden Çıkan Manalar". **Vatan**. 13 Temmuz 1947.

_____."Ümit Verici Siyasi Gelişmeler". **Vatan**. 3 Temmuz 1947.

_____."Bizi Bekliyen Mevki". **Vatan**. 23 Eylül 1945.

_____."Milletin Manivelası". **Vatan.** 1 Mart 1948.

_____."Beyannameyi Beklerken. **Vatan**. 10 Temmuz 1947.

_____." Falih Rıfkı Atayla Bir Hesaplaşma". **Vatan**. 2 Eylül 1945.

Yeşil, Ahmet. **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş**. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

"Yusuf Hikmet Bayur". **İslam Ansiklopedisi.** c.5, Diyanet Vakfı Yayınları, 282.

"Yusuf Hikmet Bayur'a ait Ankara'da 2 0cak 1922'de yabancı bir heyetle yapılan toplantının fotoğrafı". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0099.001.001, FTG.0099.001.002.

"Yusuf Hikmet Bayur'a ait, Hindistan'a giden bir heyetle ilgili fotoğraf". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0098.001.001, YEEKP 86-41/4113.

"Yusuf Hikmet Bayur'a ait, Hindistan'da bazı İngilizlerin de bulunduğu toplu fotoğraf". T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0097.001.001, YEEKP 86-41/4113.

Zürcher, Eric J. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. 30. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

EKLER

Ek 1. Haşmet Bey'in (Hikmet Bayur'un Babası) Gençliği

Hilmi Kamil Bayur, ***Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler****, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985)*

Ek 2. Haşmet Bey 1893'te (Vefatından bir yıl önce)

Kamil Bayur, ***age****.*

Ek 3. Hikmet Bayur ve Dayısı Mehmet Ali Bey (1893)

*Kamil Bayur, **age**.*

Ek 4. 1-Memduha Hanım (Validesi solda), 2-Memruke Hanım (Teyzesi sağda) 3-Hikmet Bayur

*Kamil Bayur, **age**.*

Ek 5. Hilmi Kamil Bayur (Hikmet Bayur'un Amcası-sağda), Afganistan'da bir arkadaşı ile tavla oynarken…

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, FTG.0116.001.001.

Ek 5a. Hilmi Kamil Bayur(sağda), Feridun Cemal Erkin ile Yeni Camii Önünde…

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, FTG.0129.001.001.

Ek 6. Hikmet Bayur 15 yaşlarında Galatasaray Lisesi'nde öğrenci.

Kamil Bayur, ***age****.*

Ek 7. Yusuf Hikmet Bayur'a ait, Ankara'da 2 0cak 1922'de yabancı bir heyetle yapılan toplantının fotoğrafı

Fotoğrafın Arkası

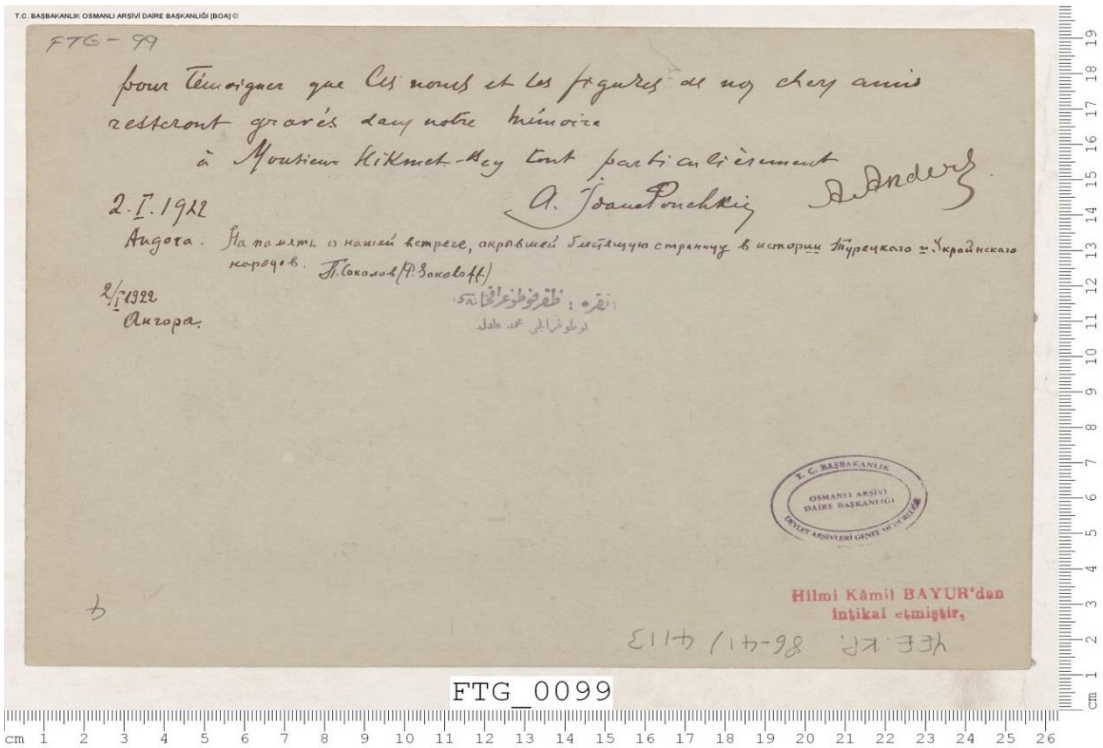

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0099.001.001, FTG.0099.001.002

Ek 8. Hikmet Bayur(ortada) Belgrad Ortaelçisi iken Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı Dr. Ahmet Fikri (Tüzer) başkanlığındaki heyetle birlikte (1926)

*Kamil Bayur, **age**.*

Ek 9. Yusuf Hikmet Bayur'a ait, Hindistan'a giden bir heyetle ilgili fotoğraf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0098.001.001, (YEEKP 86-41/4113)

Ek 9a. Yusuf Hikmet Bayur'a ait(ayakta; kapı ortasında), Hindistan'da bazı İngilizlerin de bulunduğu toplu fotoğraf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0097.001.001, (YEEKP 86-41/4113)

Ek 10. Bir Tören sırasında şeref tribününden görünüş (Yusuf Hikmet Bayur)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: FTG.0096.001.001, (YEEKP 86-41/4113)

Ek 11. 1933 – Ankara yakınlarında TTK'nun Ahletlıbel kazısında. Soldan sağa; Dr. Reşit Galip, M.Kemal, Nevzat Tandoğan, Yusuf Hikmet Bayur.

Ek. 12. Hikmet Bayur'un CHP'den İhracı (24.01.1946)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Başkanlık Divanı
200

Ankara : 24/1/1946

Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'un C. H. P. Meclis Grupundan çıkarılması teklifine dair İdare Kurulumuzca Genel Kurula sunulan ilişik karar hakkında 22/1/1946 tarihli toplantıda yapılan görüşme sonunda açık oya başvurularak Hikmet Bayur'un C. H. P. Meclis Grupundan çıkarılmasının Genel Başkanlık Divanına arzına [1] red ve [3] çekinsere karşı [280] oyla karar verilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupunca Manisa Milletvekili Hikmet Bayur hakkında alınmış olan yukarıdaki karar onanmıştır.

Değişmez Genel Başkan
İsmet İnönü

Genel Sekreter
N. Kansu

Genel Başkan Vekili
Ş. Saracoğlu

Aslının Aynıdır.
25/1/1946

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

| 490 | 01 | | | 6 | 28 | 19 |

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: 490-01-6-28-19-3

Ek. 12a. Hikmet Bayur'un CHP'den İhracı (25.01.1946)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı : 1/2729

Ankara : 25/1/1946

GENELGE

1 — Manisa Milletvekili Hikmet Bayur hakkında Parti Grupu İdare Kurulunca vaki teklif üzerine Parti Grupunda verilen Partiden çıkarma kararı Genel Başkanlık Divanı tarafından onanmıştır. Tüzüğün 112 inci maddesine göre Parti Grupundan çıkarılanlar aynı zamanda Parti üyeliğinden de çıkarılmış olurlar. Keyfiyeti saygılarımla bildiririm.

2 — Parti İl İdare Kurullarına «İlçe, Bucak, ve Ocak sayısınca gönderilmiştir.»

Bilgi olarak Parti Bölge Müfettişlerine ve Genel Müfettişliklere de yollanmıştır.

C. H. P. Genel Sekreteri
Kırklareli Milletvekili
N. Kansu

Aslının aynıdır.
25/1/1946

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: 490-1-0-0 / 6-28-19 -2

Ek. 13. 1950 Seçimlerinde Aday Enflasyonu'na Dair Karikatürler

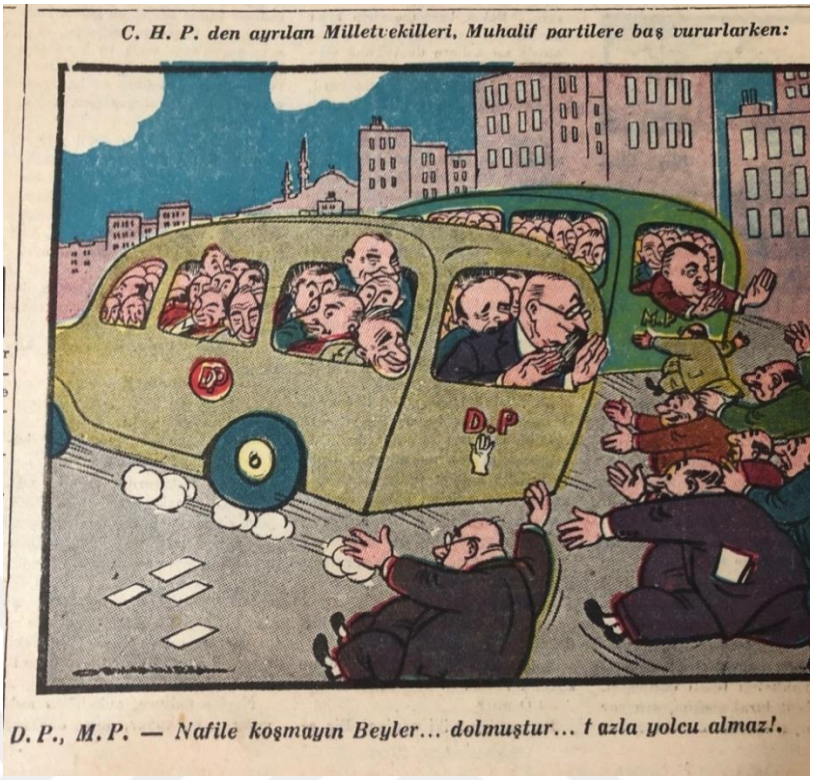

Yeni Sabah, 24 Nisan 1950.

Ek. 13a.

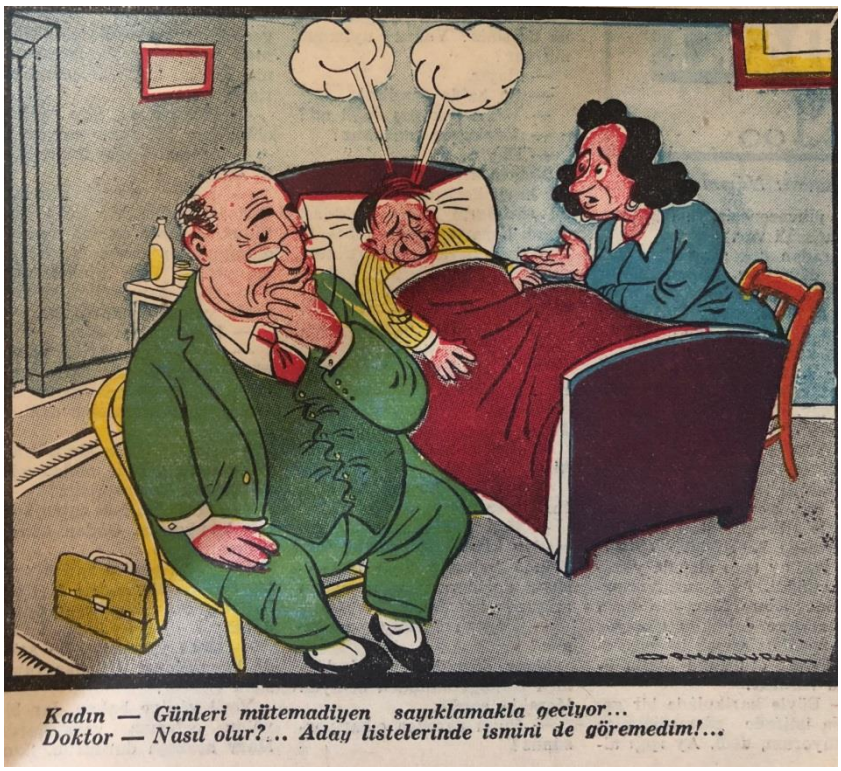

Yeni Sabah, 3 Mayıs 1950.

Ek. 13b.

Yeni Sabah, 21 Nisan 1950.

Ek 14. 1950 Seçimlerinde bilhassa CHP iktidarını hedef alan muhtelif karikatürler

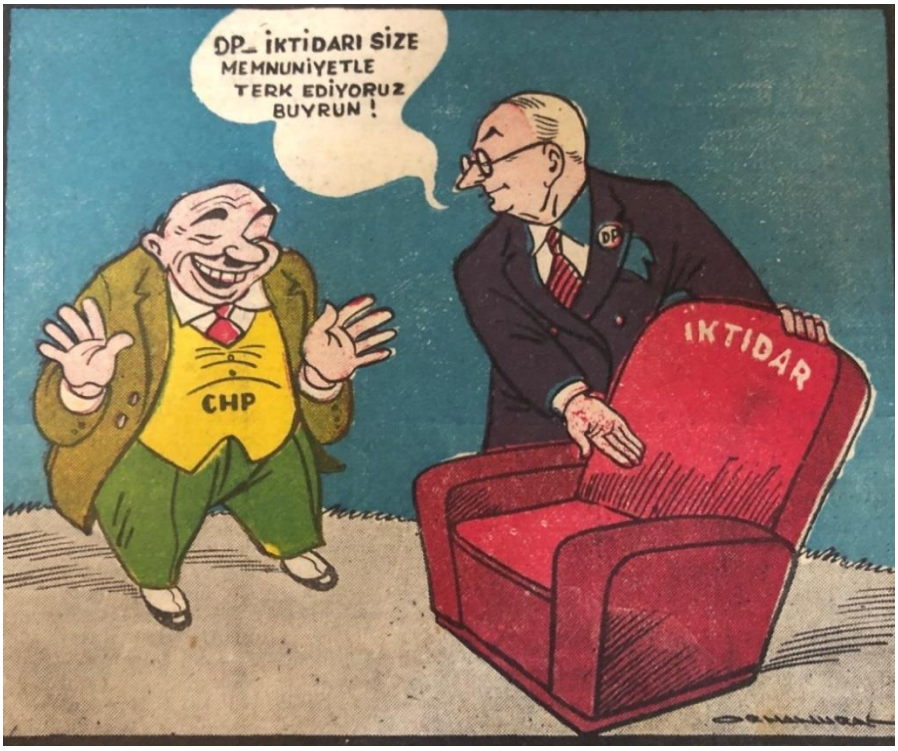

Yeni Sabah, 1 Nisan 1950.

Ek 14.a.

Yeni Sabah, 2 Nisan 1950.

Ek 14.b.

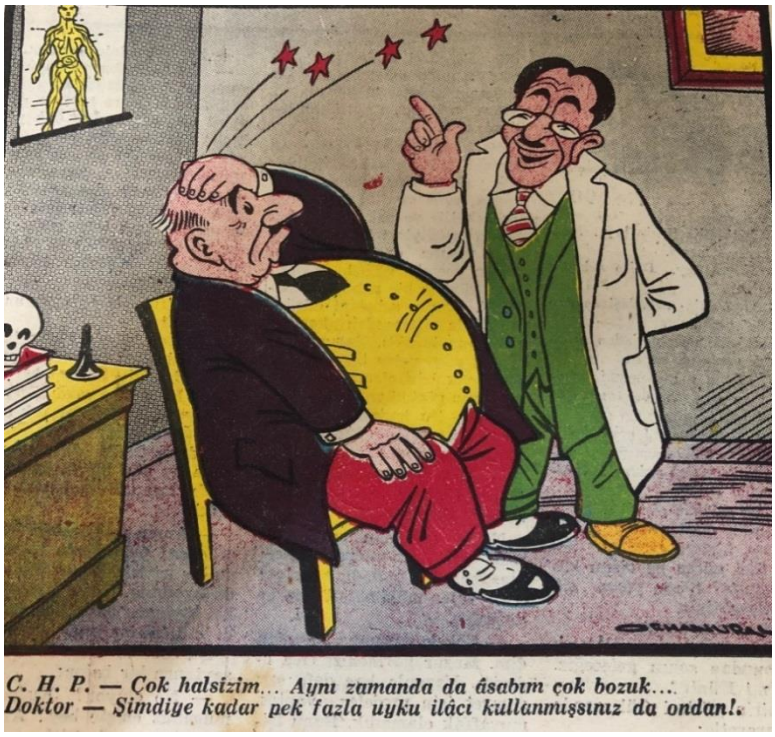

Yeni Sabah, 3 Nisan 1950.

Ek 14.c.

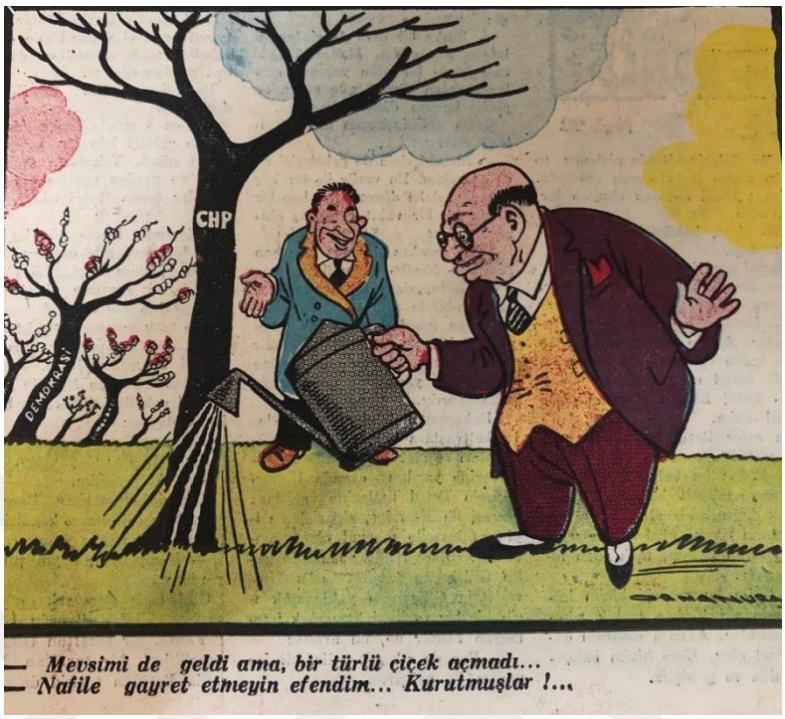

Yeni Sabah, 5 Nisan 1950.

Ek 14.d.

Yeni Sabah, 10 Nisan 1950.

Ek 14.e.

Yeni Sabah, 15 Nisan 1950

Ek 14.f.

Yeni Sabah, 2 Mayıs 1950.

Ek. 15. Anayasayı İhlal Davası: Hikmet Bayur'un savunması

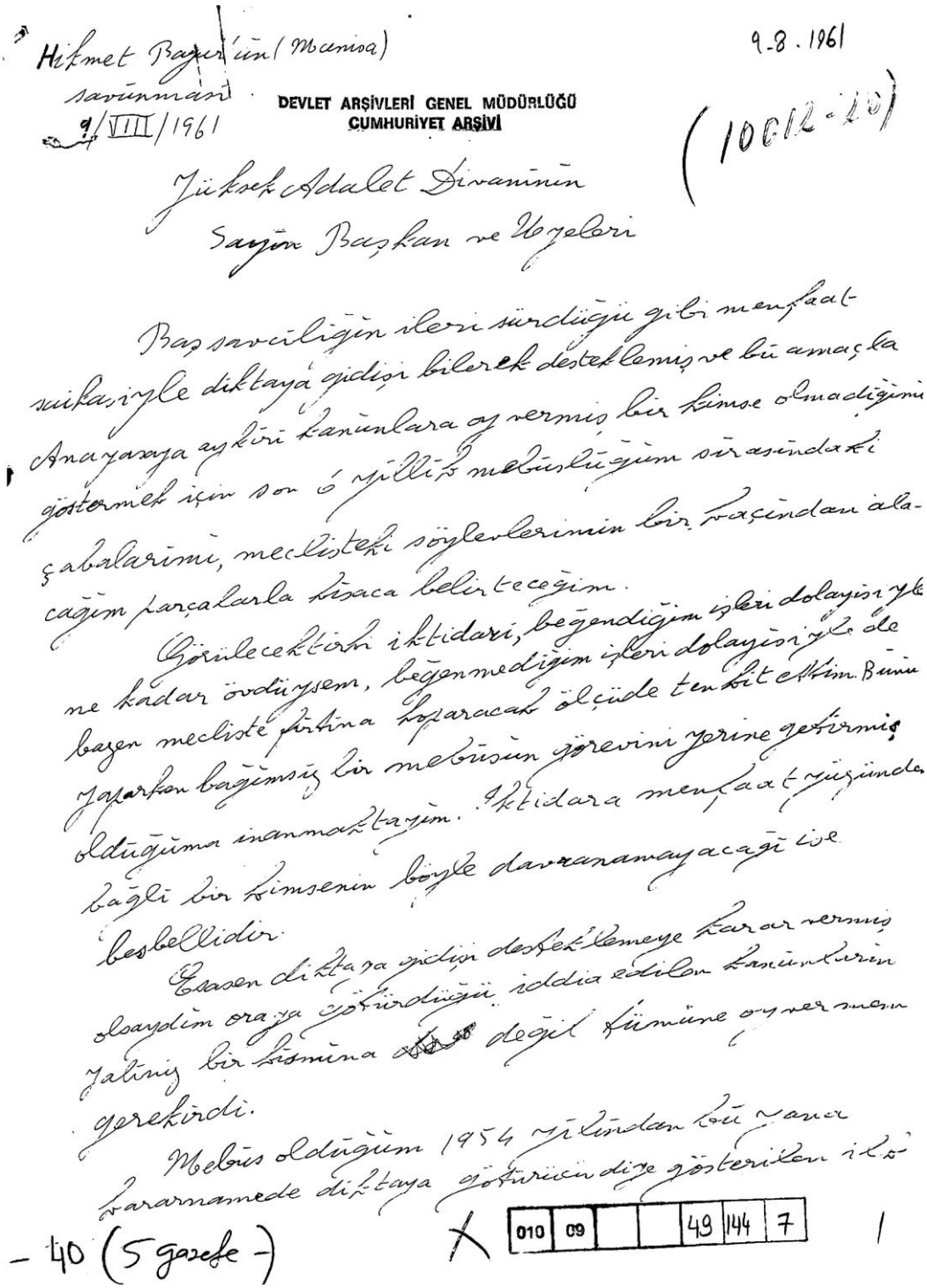

Hikmet Bayur'un (Manisa) savunması 9/VIII/1961

9.8.1961

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(10012-20)

Yüksek Adalet Divanının
Sayın Başkan ve Üyeleri

Baş savcılığın ileri sürdüğü gibi menfaat saikasiyle diktaya gidişi bilerek desteklemiş ve bu amaçla Anayasaya aykırı kanunlara oy vermiş bir kimse olmadığımı göstermek için son 6 yıllık mebuslığım sırasındaki çabalarımı, meclisteki söylevlerimin bir kaçından alacağım parçalarla kısaca belirteceğim.

Görülecektirki iktidarı, beğendiğim işleri dolayısiyle ne kadar övdüysem, beğenmediğim işleri dolayısiyle de bazen mecliste fırtına koparacak ölçüde tenkit etkim. Bunu yaparken bağımsız bir mebusun görevini yerine getirmiş olduğuma inanmaktayım. Iktidara menfaat yüzünden bağlı bir kimsenin böyle davranamayacağı ise besbellidir.

Esasen diktaya gidişi desteklemeye karar vermiş olsaydım oraya götürdüğü iddia edilen kanunların yalnız bir kısmına ~~[illegible]~~ değil tümüne oy vermem gerekirdi.

Mebus olduğum 1954 yılından bu yana kararnamede diktaya götürücü diye gösterilen ilk

- 40 (5 gazete -)

010	09			49	144	7

Jassiada Garnizon Komutanlığı
eliyle Yüksek Adalet Divanı
Başkanlığına 10008

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Avukatım Halûk Ulûg (Mühürdarzade Han, 204 sirkeci) tedavi için Almanya'ya gitmiştir ve dönüş tarihini kesin olarak bilmeyorum. Bu yüzden anayasa davasiyle ilgili dosyamı incelememe müsaadenizi diler, saygılarımı sunarım

Düşük Manisa Melâhsu
Hikmet Bayur K.4

NO 285

11/2/96

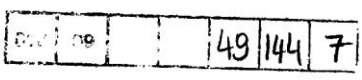

	09			49	144	7

40

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri: 10-9-0-0 / 49-144-7

Ek. 16. Ord. Prof. Y.Hikmet Bayur (1891 - 6.3.1980)

